

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР

науковий журнал

Випуск 7 (2 – 2024)
Том 2

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ 24701-14641 Р від 16.02.2021 року

Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол №4 від 24.10.2024 року)

Рекомендовано до видавництва Радою асоціації громадської організації
«Українська асоціація педагогів та психології початкової, дошкільної та позашкільної освіти»
(Рішення №2 від 23.10.2024 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор видання

Олена Матвієнко, доктор педагогічних наук, професор,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Заступник головного редактора видання

Тетяна Васютіна, доктор педагогічних наук, доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Відповідальний редактор видання

Райса Шулигіна, кандидат педагогічних наук, доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Члени редакційної колегії:

Олена Матвієнко, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Валентина Бобрицька**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Лідія Маршалек**, доктор педагогічних наук, професор, Мазовецька академія в Плоцьку (Республіка Польща); **Божена Мухацька**, доктор педагогічних наук, професор, Педагогічний університет імені Комісії Народної освіти у Кракові (Республіка Польща); **Віталій Панок**, доктор психологічних наук, професор, Національна академія педагогічних наук України; **Тамара Яценко**, доктор психологічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Олександр Митник**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Ганна Цветкова**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Елліна Панасенко**, доктор педагогічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна); **Олександр Сафін**, доктор психологічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна); **Вікторія Желанова**, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна); **Микола Пригодій**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Василь Франчук**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Валентина Білик**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Олена Бескорса**, доктор педагогічних наук, доцент, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»; **Тетяна Васютіна**, доктор педагогічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Тарас Олефіренко**, кандидат педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Матеуш Мухацький**, кандидат педагогічних наук, доцент, Педагогічний університет імені Комісії Народної освіти у Кракові (Республіка Польща); **Райса Шулигіна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Ірина Євтушенко**, кандидат психологічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Наталія Ортікова**, доктор філософії (PhD) у галузі психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна).

Освітньо-науковий простір : науковий журнал. Вип. 7 (2 – 2024). Том 2 / Український державний університет імені Михайла Драгоманова [гол. ред. д-р пед. наук, проф. Матвієнко О. В.]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 178 с.

У журналі публікуються статті, які висвітлюють актуальні проблеми сучасної освіти і науки; визначають загальний вектор розвитку, тенденцій і пріоритетів педагогічної освіти; презентують результати оригінальних та експериментальних досліджень і широкий спектр розробок методологічного, дискусійного та аналітичного характеру; матеріали з питань управління, організації і викладання в закладах освіти та інші матеріали, присвячені питанням навчання, виховання та професійної самореалізації особистості у столітті глобальних викликів.

Видання адресоване науковцям, педагогам, докторантам, аспірантам, магістрантам, студентам, практичним працівникам та усім, хто цікавиться станом розвитку освіти і науки.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 778 від 20.06.2023 р. журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1035 від 23.08.2023 р. журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) у галузі психологічних наук (053 – Психологія).

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024
© Автори статей, 2024

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE

Scientific Journal

Issue 7 (2 – 2024)
Volume 2

Kyiv
Publishing Lira-K
2024

*Certificate of printed mass media's state registration:
Series KB 24701-14641 P from February 16th, 2021*

*Recommended for publication
by the Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University
(protocol №4 from October 24, 2024)*

*Recommended for publication by the Council of the Association of the public organization
«Ukrainian Association of Teachers and Psychology of Primary, Preschool and Extracurricular Education»
(Decision №2 of October 23, 2024)*

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Deputy Editor

Tetiana Vasiutina, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Editor-in-Chief

Raisa Shulyhina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Members of the editorial board:

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Valentyna Bobrytska**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Lidia Marszalek**, Habilitated Doctor, Professor, Mazovian State University in Plock (Republic of Poland); **Bozena Muchacka**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pedagogical University of Krakow (Republic of Poland); **Vitalii Panok**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, National academy of educational sciences of Ukraine (Ukraine); **Tamara Yatsenko**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Olexandr Mytnyk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Hanna Tsvietkova**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Ellina Panasenko**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine); **Oleksandr Safin**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine); **Viktorija Zhelanova**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine); **Mykola Pryhodii**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine (Ukraine); **Vasyl Franchuk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Valentyna Bilyk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Olena Beskorsa**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine); **Tetiana Vasiutina**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Taras Olefirenko**, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Mateusz Muchacki**, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Pedagogical University of Krakow (Republic of Poland); **Raisa Shulyhina**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Iryna Ievtushenko**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Nataliia Ortikova**, Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine).

Educational scientific space : scientific journal. Issue 7 (2 – 2024). Volume 2 / Dragomanov Ukrainian State University [Ch. Ed. Dr. Ped. Sciences, Prof. Matviienko O. V.]. Kyiv : Publishing Lira-K, 2024. 178 p.

The journal publishes articles that cover current issues of modern education and science; determine the general vector of development, tendencies and priorities of pedagogical education; present the results of original and experimental research and a wide range of methodological, debatable and analytical developments; materials on management, organization and teaching in educational institutions and other materials on issues of education, upbringing and professional self-realization of the individual in the century of global challenges.

The publication is addressed to scientists, teachers, doctoral students, graduate students, undergraduates, students, practitioners and anyone interested in the state of development of education and science.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 20.06.2023, No 778, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category «Б») on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 015 – Professional education (in the field of specializations)

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 23.08.2023, No 1035, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category «Б») on psychological sciences (053 – Psychology)

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

ЗМІСТ

Андрущенко Н. В.	Здоров'язбережувальні технології в діяльності вітчизняних закладів дошкільної освіти: аналіз освітньо-розвивальних можливостей	9
Барановська Л. В., Яременко М. Г., Ілуща А. О.	Вітчизняний ліцей в умовах воєнного стану: освітні трансформації та зміни у використанні інноваційних технологій	20
Ван Ці, Химич М. А.	Імідж педагога в умовах сучасного освітнього простору: виклики та можливості	29
Васюгіна Т. М., Себало Л. І., Тесленко Т. В.	Інструменти розвитку критичного мислення в майбутніх педагогів як елементи освітнього середовища ЗВО	37
Губарева Д. В., Попов О. А.	Толерантність як основа педагогічного процесу	47
Карпенко О. В.	Інноваційний підхід в процесі формування екологічної компетентності у школярів-початківців засобами геоінформаційних технологій	59
Матвієнко О. В., Євдокимов М. М.	Ігрові технології як інструмент розвитку комунікативної культури молодших школярів	70
Митник О. Я., Чанчиков І. К.	Вплив адаптивного навчання на розвиток життєстійкості студентів в умовах воєнного часу	81
Тарасова І. О.	Професійна підготовка практичного психолога до здійснення корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни	91
Товкач І. Є., Агіляр Туклер В. В.	Вплив читання на формування у студентів культурної компетентності для розвитку особистості дошкільника	102
Чжан Цзін	Сучасні акмеологічні підходи до формування професійної компетентності вчителів іноземних мов	115
Шеремет І. В., Василенко К. С.	Розвиток мотиваційної спрямованості до здорового способу життя як складова адаптивного навчання студентів педагогічних спеціальностей	126
Шулигіна Р. А.	Психолого-педагогічні аспекти духовно-морального становлення зростаючої особистості в умовах динамічних суспільних трансформацій	137
Ян Цзінвень, Ведмеденко Н. О.	Педагогічна майстерність учителя як основа ефективного навчання в умовах сучасних освітніх викликів	149

Відомості про авторів	<i>160</i>
Правила оформлення та подання рукопису до наукового видання	<i>169</i>

CONTENT

Natalia Andrushchenko	Health-saving technologies in the activities of domestic preschool education institutions: analysis of educational and developmental opportunities	9
Liliya Baranovska, Mikhailo Yaremenko, Anastasiya Ilutsa	The domestic liceum under martial law: educational transformations and changes in the use of innovative technologies	20
Qi Wang, Marta Khymych	The image of a teacher in the modern educational space: challenges and opportunities	29
Tetiana Vasiutina, Liudmyla Sebalo, Tetiana Teslenko	Tools for developing critical thinking in future teachers as elements of the educational environment of a higher education institution	37
Daria Hubarieva, Oleksandr Popov	Tolerance as the basis of the pedagogical process	47
Olena Karpenko	Innovative approach in the process of forming ecological competence in elementary school students using geoinformation technologies	59
Olena Matviienko, Maksym Yevdokymov	Game technologies as a tool for developing the communicative culture of junior schoolchildren	70
Oleksandr Mytnyk, Ilya Chanchikov	The influence of adaptive learning on the development of students' hardiness in wartime conditions	81
Iryna Tarasova	Professional preparation of a practical psychologist before internal correctional-vidual lual treatment for victims suffered types	91
Iryna Tovkach, Viktoria Agiliar Tukler	The influence of reading on the formation of students' cultural competence for personality development of pre-school students	102
Zhang Jing	Modern acmeological approaches to the formation of professional competence of foreign language teachers	115
Inesa Sheremet, Kateryna Vasylenko	Development of motivation direction to a healthy lifestyle as a component of adaptive learning of teaching students	126
Raisa Shulyhina	Pedagogical aspects of spiritual and moral formation of a growing personality in the context of dynamic social transformations	137
Yang Jingwen, Ivan Vedmedenko	Teacher's pedagogical skills as a basis for effective learning in the context of modern educational challenges	149

Autors	160
Rules of registration and submission of the manuscript to the scientific publication	169

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.15
UDC 373.2.091.2:613(477)

**HEALTH-SAVING
TECHNOLOGIES IN
THE ACTIVITIES OF
DOMESTIC PRESCHOOL
EDUCATION
INSTITUTIONS:
ANALYSIS OF
EDUCATIONAL AND
DEVELOPMENTAL
OPPORTUNITIES**

Natalia Andrushchenko
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer,
Senior Lecturer of the Department
of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4667-8824>
e-mail: nataliandrushchenko@gmail.com

Abstract. *The article reveals the relevance of the issue of health-saving technology in a modern preschool education institution. It should be noted that the health of the nation is determined by the level of health of children. The quality and length of life, intellectual and physical development, and working capacity of the future generation depend on this direction, which in turn affects the harmonious development of society as a whole. Accordingly, educators should be well prepared and actively implement health-saving technologies.*

The article analyzes various methods of classifying technologies aimed at preserving health. The goals and tasks related to the application and integration of health-saving technologies in the practice of domestic preschool institutions are highlighted. The key factors affecting the preservation and development of the health of preschool children are highlighted. A comprehensive approach to creating a healthy educational environment is considered, which includes the influence of all components of the educational process. It is shown that health-preserving technologies in preschool institutions can be divided into the following categories: for physical, social, mental and spiritual health. Factors influencing the readiness of teachers for their implementation are determined separately. The article includes a definition of the concept of “health-saving technologies”. Special attention is paid to various approaches to the work of educators using health-saving technologies.

It was concluded that the use of health-saving technologies in the educational process of preschool education institutions helps children acquire knowledge about various ways of maintaining health, forms in them a conscious attitude to their own health and the health of others, and also promotes the development of practical skills for leading a healthy lifestyle.

Key words: *healthy technologies, healthy way of living, health-saving technologies, preschool education.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.15

УДК 373.2.091.2:613(477)

ЗДОРОВ'Я- ЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ОСВІТНЬО- РОЗВИВАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Андрущенко Н. В.

кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4667-8824>
e-mail: nataliandrushchenko@gmail.com

Анотація. У статті розкривається актуальність проблематики здоров'язбережувальної технології у сучасному закладі дошкільної освіти. Слід зазначити, що здоров'я нації визначається рівнем здоров'я дітей. Від цього напряму залежить якість та тривалість життя, інтелектуальний і фізичний розвиток, працездатність майбутнього покоління, що в свою чергу впливає на гармонійний розвиток суспільства в цілому. Відповідно, вихователі мають бути добре підготовленими й активно впроваджувати здоров'язбережувальні технології.

В статті здійснено аналіз різних методів класифікації технологій, спрямованих на збереження здоров'я. Висвітлено цілі та завдання, пов'язані із застосуванням та інтеграцією здоров'язбережувальних технологій у практику вітчизняних дошкільних закладів. Виокремлено ключові фактори, що впливають на збереження і розвиток здоров'я дітей дошкільного віку. Розглянуто комплексний підхід до створення здорового освітнього середовища, який охоплює вплив усіх складових навчально-виховного процесу. Показано, що здоров'язбережувальні технології в закладах дошкільної освіти можна поділити на такі категорії: для фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я. Окремо визначено фактори, що впливають на готовність педагогів до їх впровадження. У статті додається визначення поняття «здоров'язбережувальні технології». Особлива увага приділяється різноманітним підходам роботи вихователів з використанням здоров'язбережувальних технологій.

Зроблено висновок, що використання здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів дошкільної освіти допомагає дітям опановувати знання про різноманітні способи підтримки здоров'я, формує у них усвідомлене ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших, а також сприяє розвитку практичних навичок для ведення здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, здоровий спосіб життя, оздоровчі технології, заклад дошкільної освіти.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Здоров'я є однією з ключових цінностей людського життя. У сучасному українському суспільстві назріла потреба перегляду ставлення громадян до власного здоров'я та впровадження оздоровчої культури. Оскільки саме дошкільний вік є періодом формування основ гармонійного розвитку особистості, одним із пріоритетів сучасної дошкільної освіти є своєчасний розвиток рухових навичок дітей, а також підтримка та зміцнення їх психічного, фізичного та соціального здоров'я і виховання здорового способу життя.

Розвиток у дітей дошкільного віку усвідомленого ставлення до свого здоров'я має передбачати не лише засвоєння теоретичних знань, але й формування практичних навичок щодо самостійного збереження, зміцнення та відновлення здоров'я. Для цього в освітній процес закладів дошкільної освіти інтегруються різноманітні здоров'язбережувальні технології. Їхнє застосування допоможе підвищити рівень здоров'я дітей, розвинути валеологічну культуру та усвідомлене ставлення до здорового способу життя, що сприятиме збереженню й примноженню здоров'я.

Упродовж останніх десятиліть у науковій сфері активно використовується термін «здоров'язбережувальні технології» [1, с. 45]. Це поняття є ключовим для інтеграції всіх аспектів роботи закладів дошкільної освіти, що стосуються розвитку, збереження та зміцнення здоров'я дітей.

Основними стратегічними підходами до покращення застосування здоров'язбережувальних технологій у закладі дошкільної освіти є законодавчі акти України, зокрема Закон «Про освіту» (2017), який ставить на перше місце здоров'я людини та вільне становлення особистості. Також важливим є Закон «Про дошкільну освіту» (2017), у якому здоров'я дітей визначається як один із пріоритетних аспектів діяльності освітньої установи. Здоров'я дитини є необхідною умовою для її успішного зростання, розвитку, а також для фізичного та духовного вдосконалення. Крім того, Закон «Про вищу освіту» (2017), Національна доктрина розвитку освіти (2002) та Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013) підкреслюють, що основним завданням освітньої системи є виховання усвідомленого підходу до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, що вважається найвищим пріоритетом.

Мета й завдання дослідження. Метою цього дослідження є теоретичний аналіз специфіки застосування здоров'язбережувальних технологій та визначення їхніх можливостей для інтеграції в освітній процес закладів дошкільної освіти. З огляду на поставлену мету, основними **завданнями** є: вивчення терміну «здоров'язбережувальні технології»; ідентифікація особливостей і основних аспектів впровадження та використання цих технологій; дослідження впливу та значущості їх застосування в роботі з дітьми дошкільного віку.

Методи дослідження. У межах цього дослідження були застосовані теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез, конкретизація та узагальнення наукових публікацій з проблеми впровадження здоров'язбережувальних технологій в діяльність вітчизняних закладів дошкільної освіти з метою аналізу освітньо-розвивальних можливостей. Вивчено теоретичні та методологічні аспекти впровадження досліджуваних технологій у процес взаємодії з дітьми дошкільного віку в установах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато українських науковців звернули увагу на дослідження питань, пов'язаних із застосуванням здоров'язбережувальних технологій, зокрема: О. Аксьонова, Т. Андрющенко, О. Богініч, Т. Бойченко, Е. Бондаренко, Г. Григоренко, Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Єфіменко, В. Єфремова, Ю. Коваленко, М. Корольчук, Л. Лиходід, Н. Маковецька, В. Нестеренко та інші.

Т. Бойченко вказує на те, що здоров'язбережувальні технології виявляється в цілісній оцінці умов навчання та виховання, які забезпечують збереження існуючого стану дітей, сприяють підвищенню їхнього здоров'я та формуванню навичок здорового способу життя. Це також передбачає моніторинг індивідуального розвитку, прогнозування можливих змін у стані здоров'я, а також реалізацію відповідних коригувальних, психолого-педагогічних і реабілітаційних заходів для підвищення успішності навчальної діяльності та покращення якості життя учасників освітнього процесу [6, с. 45-46]. Поняття «здоров'язберігаючі технології» можна також розглядати, як комплекс методів, принципів та прийомів педагогічної діяльності, які, доповнюючи традиційні методи навчання та виховання, орієнтують їх на збереження здоров'я.

Василь Сухомлинський писав: «Я не боюся ще і ще раз повторювати: турбота про здоров'я дитини – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [14].

Аналіз теоретичних джерел у науково-педагогічній та методичній літературі свідчить про те, що здоров'язберігаючі технології в сучасній дошкільній освіті орієнтовані на важливе завдання – забезпечення та зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу, включаючи дітей, педагогів і батьків. Застосування здоров'язберігаючих технологій для дітей дошкільного віку полягає в підтримці високого рівня здоров'я дошкільнят, а також у вихованні валеологічної культури, яка сприяє усвідомленому ставленню дитини до свого здоров'я і здоров'я інших. Цей підхід включає розвиток знань про здоров'я, формування навичок його збереження та зміцнення, а також формування валеологічної компетентності, що дає змогу дітям самостійно та ефективно розв'язувати завдання, пов'язані зі здоровим способом життя і безпекою, та надавати базову медичну і психологічну допомогу з урахуванням вікових особливостей [5].

Для ефективного впровадження здоров'язбережувальних технологій у діяльність закладів дошкільної освіти педагоги повинні усвідомити значення поняття «здоров'язбережувальні технології», адже саме професійні знання є ключовим інструментом для реалізації педагогічного впливу. У сучасній педагогічній науці немає єдиного загальноприйнятого визначення цього терміна. Наприклад, В. Деркунська вказує, що «здоров'язбережувальні технології» у дошкільній освіті представляють собою підходи, які мають на меті вирішення одного з головних завдань, що постають перед сучасними закладами дошкільної освіти – підтримку, збереження та розвиток здоров'я всіх учасників освітнього процесу, включаючи дітей, педагогів та їхніх батьків [7]. Ж. Петрова, зі свого боку, тлумачить «здоров'язберігаючу технологію» як систему, яка створює оптимальні умови для зміцнення, збереження та розвитку емоційного, духовного, інтелектуального, особистісного та фізичного благополуччя всіх учасників освітнього процесу [2].

Л. Гаращенко в своїх наукових працях зазначає, що вжитий термін є деталізацією методичних і технічних аспектів фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми. Це інтегрований педагогічний процес, який має на меті досягнення запланованих індивідуальних показників здоров'я, рухового, фізичного, рухового, загального розвитку дітей, і ґрунтується на певних алгоритмах дій [4, с. 68].

На основі здійсненого аналізу тлумачень «здоров'язбережувальних технологій» для свого дослідження ми визначили і розширили своє тлумачення поняття «здоров'язберігаючі технології» – це система оздоровчо-фізкультурних заходів, яка

підтримує зміцнення і збереження здоров'я дітей, орієнтуючи освітній процес на розвиток у них навичок здорового способу життя.

Протягом останніх років у системі здоров'язбереження в численних закладах дошкільної освіти спостерігається впровадження новітніх підходів та методів реалізації. Педагоги активно використовують різноманітні практики, такі як ходіння босоніж по вологих килимках, обтирання, контрастний душ, повітряні ванни, фітбол-гімнастика, гімнастика у-шу, дихальні вправи, пальчикова гімнастика, а також численні види масажу. До їхньої практики також включено хатха-йогу, оздоровчий хортинг, ароматерапію, фітотерапію, аерофітотерапію, стоун-терапію, казкотерапію, арттерапію, психогімнастику, кольоротерапію, сміхотерапію, музикотерапію, танцювально-рухову терапію, ігрові тренінги, пісочну терапію та різноманітні авторські технології. Ці інноваційні методи сприяють не лише збереженню здоров'я дітей, а й їхньому всебічному розвитку, створюючи сприятливі умови для формування здорового способу життя з раннього віку [1].

Сучасні науковці (В. Деркунська, Т. Карасьова, Є. Мітіна) використовують різні критерії (підходи) для класифікації технологій збереження здоров'я.

В. Деркунська визначає кілька видів здоров'язбережувальних технологій, зокрема: фізкультурно-оздоровчі, лікувально-профілактичні; технології, що забезпечують соціально-психологічний комфорт дітей; технології збереження здоров'я педагогів; технології валеологічної просвіти для батьків [11].

На сьогоднішній день у науковій та практичній діяльності накопичено великий спектр технологій, які сприятливо впливають на здоров'я дітей дошкільного віку. У вітчизняній системі дошкільної освіти України зазвичай застосовуються різноманітні підходи, які можна класифікувати на кілька основних груп:

1. Лікувально-профілактичні методи: до них належать різноманітні процедури, що сприяють оздоровленню, такі як обливання водою, обтирання, контрастний душ, а також ходіння босоніж по вологих килимках. Літнє купання і плавання в басейні, сонячні та повітряні ванни, а також фітотерапія, що включає полоскання рота настоями лікарських трав і вітамінні коктейлі з використанням ромашки та календули, також є частиною цієї групи. Крім того, практикуються ароматерапія та вітамінотерапія, які допомагають підтримувати загальний стан здоров'я дітей.

2. Фізкультурно-оздоровчі технології: ці технології спрямовані на фізичний розвиток та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Вони включають су-джок терапію, хатха-йогу, фітболгімнастику, дихальну гімнастику, а також різноманітні процедури загартування, масаж, гімнастику у-шу і гідроаеробіку. Методики фізичного виховання, розроблені такими фахівцями, як М. Єфименко, також активно використовуються, сприяючи не лише зміцненню фізичного здоров'я, але й формуванню у дітей активної життєвої позиції.

3. Технології соціально-психологічного благополуччя: ці підходи націлені на забезпечення емоційного та психологічного комфорту дитини. Серед них виділяються різноманітні види арт-терапії, такі як музикотерапія, сміхотерапію, ігрова терапія, казкотерапію, танцювальна терапія та пісочна терапія. Ці методи допомагають дітям виражати свої емоції, знижувати рівень тривожності та покращувати міжособистісні стосунки, що є важливими аспектами їхнього розвитку.

Загалом, використання цих технологій у дошкільній освіті сприяє не лише фізичному, але й психологічному благополуччю дітей, що, в свою чергу, створює сприятливі умови для їхнього всебічного розвитку.

Таким чином, постає необхідність у розкритті специфіки їх застосування в роботі з дітьми дошкільного віку для формування у них навичок збереження здоров'я.

Вибір технологій, спрямованих на збереження здоров'я, залежить від програми роботи закладу дошкільної освіти, ключових освітніх цілей, стану здоров'я дітей, а також їхніх інтересів і вподобань. Крім того, важливо враховувати, що методи оздоровлення повинні бути орієнтовані на поліпшення основних показників фізичного розвитку дітей і відповідати кадровим ресурсам установи.

Суттєвим аспектом сучасної дошкільної освіти є питання психологічної готовності вихователів до адаптації в умовах змін, які відбуваються в їх професійній діяльності. Це включає не лише впровадження новітніх освітніх технологій, а й активне самовдосконалення, розвиток професійних компетентностей, а також усвідомлення відповідальності за власне здоров'я і здоров'я вихованців. Важливо, щоб вихователі мали можливість проходити спеціалізовані тренінги та курси підвищення кваліфікації, що допоможе їм ефективніше впроваджувати нові підходи у свою практику.

Крім того, варто звернути увагу на матеріально-технічну базу закладів дошкільної освіти. Наявність спеціально обладнаних приміщень для проведення фізкультурно-оздоровчих заходів є критично важливою. Це включає спортивні майданчики, куточки фізичної культури у групових кімнатах, фізіотерапевтичні кабінети, басейни, соляні кімнати та інші ресурси, які сприяють фізичному розвитку дітей. Інвестиції в такі інфраструктурні елементи позитивно впливають на загальний стан здоров'я вихованців.

Не менш важливими є екологічні аспекти, які впливають на освітній процес. Стан навколишнього середовища в країні та регіоні, а також відповідність вимогам санітарно-гігієнічного законодавства формують безпечне середовище для дітей. Наповненість груп також відіграє важливу роль, оскільки вона може впливати на індивідуальний підхід до кожної дитини та на загальну якість навчання.

Ключовим елементом є взаємодія з батьками вихованців. Їхнє усвідомлення значущості цілеспрямованих дій щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей є важливим для формування здорового способу життя в сім'ї. Батьки повинні не лише підтримувати ініціативи вихователів, але й самі стати прикладом для своїх дітей у питаннях здоров'я та гігієни.

З метою оцінки ефективності впроваджених технологій необхідно створити умови для систематичного моніторингу їх результативності. Це дозволить не лише оцінити вплив різних методик на фізичне та психологічне здоров'я дітей, а й вносити корективи в процес навчання, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного вихованця. Також важливо залучати педагогічний колектив до аналізу отриманих даних, що сприятиме професійному зростанню та розвитку всієї команди [4].

Ключовим аспектом, який вирізняє всі здоров'язбережувальні технології, є систематична діагностика стану дітей та моніторинг основних параметрів розвитку організму в динаміці (на початку і в кінці навчального року). Це дає змогу формулювати висновки щодо загального стану здоров'я дітей.

У сфері дошкільної освіти досі активно використовуються здоров'язбережувальні технології, які базуються на загартуванні дітей через вплив сонячного світла, повітря та води. Основою цих процедур є тренування адаптаційних механізмів організму, які дозволяють йому пристосовуватися до змін у температурному режимі, вологості, інтенсивності сонячного випромінювання та рівні фізичного навантаження. Головною метою загартування дошкільнят є розвиток їх здатності адапту-

ватися до конкретних умов зовнішнього середовища шляхом багаторазового впливу певних факторів із поступовим збільшенням їхньої інтенсивності. Регулярне застосування загартовувальних процедур допомагає дітям стати більш стійкими до різких змін температури, що, в свою чергу, позитивно позначається на їхньому загальному здоров'ї та фізичному розвитку [6, с. 16].

Закалювання рекомендується розпочинати в теплі місяці року. Дітей доцільно розділити на три підгрупи: перша група складається зі здорових дітей, які не мають досвіду закалювання; друга група включає здорових дітей, які раніше не проходили процедури закалювання або мають легкі функціональні порушення; третя група містить дітей із хронічними захворюваннями або тих, хто тривалий час перебував у хворобливому стані. Закалювання дітей дозволяє здійснювати переведення між підгрупами, але це можливо не раніше ніж через два місяці з моменту початку процедур. Для дітей другої та третьої підгруп температура води під час водних процедур, а також температура повітря в приміщеннях можуть бути на 1-3°C вищими в порівнянні з тими, хто вже має досвід закалювання. Важливо відзначити, що для досягнення бажаного зміцнюючого ефекту процедури повинні проводитися регулярно, оскільки разові заходи не дадуть очікуваних результатів [10].

Серед звичних процедур закалювання, які найбільш ефективно впроваджуються у практику роботи з дітьми дошкільного віку та мають давню історію використання, виділяють наступні методи:

– *Закалювання водою*: до цього методу належать різноманітні процедури, такі як: умивання (процедура, що не лише сприяє очищенню шкіри, але й активізує кровообіг, покращуючи загальний тонус організму), обтирання, ножні ванни (приємна процедура, яка не лише розслабляє, але й сприяє поліпшенню загального стану організму, зокрема, нормалізує сон) та обливання ніг (процедура передбачає обливання холодною водою, що може сприяти зміцненню імунітету і поліпшенню кровообігу в нижніх кінцівках), також контрастні обливання (чергування холодної і теплої води, яке допомагає зміцнити судини і покращити адаптаційні реакції організму), загальне обливання (охоплюють тіло дитини водою певної температури, що сприяє загальному загартовуванню), ходьба по вологих килимках просоченим розчинами морської солі, йоду та відварами лікарських трав (метод не лише зміцнює ноги, але й забезпечує м'який масаж стоп, активуючи рефлекторні зони), полоскання горла (процедура, що може допомогти запобігти простудним захворюванням, зміцнюючи слизову оболонку горла), а також літні купання (водні процедури на відкритому повітрі, які не лише загартовують, але й дарують дітям радість і позитивні емоції від контакту з природою).

– *Закалювання повітрям*: цей форма загартовування, яка охоплює різноманітні методи, зокрема повітряні ванни, що можуть проводитися як у спокійному стані, так і під час активних рухів. До цього виду загартовування також відносяться чергування повітряних ванн різної температури, прогулянки босоніж, а також сон на свіжому повітрі в денний час. Ці практики сприяють покращенню загального фізичного стану та підвищують стійкість організму до зовнішніх впливів.

– *Закалювання сонцем*: цей метод представлений сонячними ваннами, які також сприяють зміцненню здоров'я дітей.

Загартовування водою є ефективним засобом для зміцнення здоров'я дітей. Вода, як основне джерело життя, позитивно впливає на функціонування центральної нервової системи, допомагає зняти втому, підвищує загальну бадьорість та живить

організм. Для привчання дітей до холодної води можна використовувати ігри з водою, а також такі гігієнічні процедури [7, с. 28].

Перебування малечі на відкритому повітрі, незалежно від погодних умов, є важливим чинником для загального зміцнення їхнього організму та підтримання здоров'я. Літній період, під час якого діти більшу частину часу проводять на вулиці, становить початкову фазу річного загартування. Процес загартовування дітей відбувається, перш за все, завдяки створенню необхідних гігієнічних умов, які включають підтримання чистоти, регулярне провітрювання приміщень, а також забезпечення оптимального температурного режиму. Температура в приміщенні, де перебувають діти, повинна коливатися в межах 20-22°C. Поступове привчання дітей до перебування в групі під час одностороннього провітрювання. Важливо правильно одягати дітей під час загартування повітрям, зважаючи на сезон і погодні умови, щоб забезпечити їм свободу рухів та необхідний тепловий комфорт [9, с. 109]. Прогулянки за будь-якої погоди є обов'язковим загартовувальним заходом для дітей дошкільного віку, і їх можна скасувати лише у разі сильного вітру або зливи.

Сонячні промені виступають як один із найпотужніших природних факторів загартування, здійснюючи різноманітний вплив на тіло. Перед ініціюванням процедури закалювання вихователь зобов'язаний ретельно здійснити всебічну оцінку здоров'я дитини. Найкраще отримувати сонячні ванни в ранкові години, коли повітря чисте, а сонячне випромінювання не є надто інтенсивним, а також у пізні вечірні години, коли сонце наближається до заходу. Перші сеанси слід проводити за температури повітря не нижче +18°C, а їх тривалість не повинна перевищувати 5 хвилин. Кожні два дні цю тривалість можна поступово збільшувати на 5-10 хвилин, доводячи до 1-2 годин на день. Важливо також робити перерви в тіні тривалістю 10-15 хвилин під час тривалих процедур. Оскільки сонячне випромінювання має потужний вплив на організм, існують певні обмеження для його використання у дітей, особливо для малюків до трьох років. Наприклад, для дітей віком до одного року сонячні ванни є суворо забороненими [2].

Сучасні дослідження в галузі фізіології, медицини та педагогіки підтверджують, що використання природних методів загартування, зокрема тривале перебування на свіжому повітрі, а також процедури обливання ніг та умивання, використання легкого одягу і ходьба босоніж, є найбільш оптимальними для режиму закладів дошкільної освіти. Ці процедури, хоча й мають невелику інтенсивність, проте їх часте повторення протягом дня забезпечує значні загартовувальні результати, перевищуючи ефективність разових, але інтенсивних заходів. Важливо також зазначити, що свіже зволене повітря і чистота в групі є критично важливими для успішності оздоровчої роботи. Дотримання санітарно-гігієнічних норм є запорукою того, що навіть найефективніші процедури не матимуть бажаного впливу без належних умов.

Забезпечення зміцнення, формування та відновлення здоров'я дітей відбувається за рахунок використання різноманітних технологій. В доповнення до традиційних загартовувальних процедур, у закладах дошкільної освіти впроваджуються сучасні інноваційні технології для оздоровлення дітей.

Нетрадиційні технології, спрямовані на збереження здоров'я, мають вирішальне значення для гармонійного розвитку особистості дитини, оскільки вони допомагають запобігти плоскостопості, стимулюють м'язовий тонус та сприяють розвитку вестибулярного апарату. Крім того, ці методи сприяють підтримці та зміцненню психічного, фізичного, соціального та духовного добробуту дітей. З огляду на це, вихователям важливо активно інтегрувати ці підходи у свою педагогічну діяль-

ність, щоб формувати у дошкільників усвідомлення значущості дбайливого ставлення до власного здоров'я, що є найвищою цінністю.

Окрім реабілітаційно-профілактичних технологій, активно реалізуються різноманітні фізкультурно-оздоровчі технології. До них належать такі методики, як фітболгімнастика, імунна гімнастика, су-джок терапія, степ-аеробіка, хатха-йога, масаж, кінезорефлексотерапія та інші. Ці методи сприяють комплексному розвитку дітей, зміцненню їхнього здоров'я та формуванню активної життєвої позиції.

Впровадження здоров'язберезувальних технологій повинно забезпечувати, в першу чергу, комфортні умови для розвитку потенційних можливостей дітей та запобігати негативним впливам стресового довкілля на їх здоров'я. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися кількох важливих вимог: враховувати індивідуальні особливості дітей; уникати інтелектуального, емоційного та нервового перевантаження під час засвоєння навчальної програми; підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у групі; акцентувати увагу на формуванні у дітей навичок здоров'язберігаючої поведінки, а не лише на здоров'язбереженні. Це включає навчання дітей здобувати навички самостійного подолання стресових ситуацій та застосування методів психологічного захисту для підтримки власного здоров'я.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ефективність інтеграції здоров'язберезувальних технологій у повсякденну діяльність дітей є очевидною, оскільки вони сприяють створенню умов для соціально-психологічного благополуччя. В контексті вітчизняних закладів дошкільної освіти реалізація цих технологій орієнтована на профілактику різноманітних захворювань та поліпшення психоемоційного стану вихованців. Застосування в роботі закладу дошкільної освіти здоров'язберезувальних технологій сприяє формуванню підвищенню у вихованців валеологічної культури та результативністю навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших наукових розвідок у питанні використання здоров'язберезувальних технологій в діяльності вітчизняних закладів дошкільної освіти вбачаємо в удосконаленні накопиченого теоретичного та практичного досвіду шляхом застосування сучасних інноваційних здоров'язберезувальних технологій, спрямованих на розвиток, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богініч О. Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету імені І. Франка*. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XVII-XVIII. Педагогіка. С. 191-199.
2. Богініч О. Л., Левінець Н. В., Петрова Ж. Г. Створення здоров'язберігаючих технологій в дошкільному навчальному закладі. *Сучасні технології в дошкільній освіті України*. Упорядник І. І. Загарницька. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 14-25.
3. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф., Цось А. В. Оптимізація фізичного розвитку дитини у вітчизняній системі освіти : монографія. Запоріжжя : ЗОІППО, 2010. 250 с.
4. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Навчання здоровому способу життя на основі життєвих навичок. Київ : Просвіта, 2007. 246 с.
5. Гаращенко Л. В. Здоров'язберезувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 1 (44). 2011. С. 67-71.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

7. Єфименко М. Казкова фізкультура : про інноваційну програму з фізичного виховання дітей раннього й дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 16-19.
8. Івахно О. П. Використання здоров'яформуючих технологій у сучасному дошкільному навчальному закладі для дітей загального розвитку. *Гігієна населених місць : зб. наук. праць*. Київ, 2008. Вип. 52. С. 64-70.
9. Лохвицька Л. В. До здоров'я дітей через освіту дорослих : технологія взаємодії дошкільних навчальних закладів з родинами. *Навчально-методичний посібник*. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 176 с.
10. Марчик В. І., Кучерган Є. В. Хронологія впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 3 (148). С. 82-85. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3\(148\)](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3(148)).18
11. Мартін А. М. Упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів дошкільної освіти. *Наукові записки*. 2022. № 205. С. 129-133. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-129-133>
12. Матвієнко В. В. Загартування водою. *Дошкільне виховання*. 2010. № 6. С. 28-29.
13. Олійник Н. В. Упровадження інноваційних здоров'язберігаючих технологій у фізкультурно-оздоровчу роботу ДНЗ. *Дошкільний навчальний заклад*. 2011. № 2 (50). С. 13-15.
14. Поліщук Н. А., Кардашук Н. В. Особливості використання здоров'язбережувальних технологій у сучасному закладі освіти. *Академічні студії*. 2021. № 1. С. 66-73. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.1>
15. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. Київ. 1977. Т. 3. 282 с.
16. Dovbnia, S. O., Melnyk, N. I., Shulyhina, R. A., Andrushchenko, N. V., Kosenko, Y. M. Diagnosis of creative potential of future teachers as a mental basis for professional self-improvement. *Polish Psychological Bulletin this link is disabled*. 2022. 53 (1). P. 47-52. (Web of Science). URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120126/papers/A_24.pdf

REFERENCES:

1. Bohinich, O. L. (2008). Sutnist zdoroviazberihaiuchoho seredovyshcha u zhyttiediialnosti ditei doshkilnoho viku [The essence of a healthy environment in the life of preschool children]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu imeni I. Franka – Bulletin of the Prykarpattia University named after I. Franko. Ivano-Frankivsk, Vyp. XVII-XVIII. Pedagogika, 191-199* [in Ukrainian].
2. Bohinich, O. L., Levinets, N. V., Petrova, Zh. H. (2008). Stvorennia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii v doshkilnomu navchalnomu zakladi [Creation of health-preserving technologies in a preschool educational institution]. *Suchasni tekhnolohii v doshkilnii osviti Ukrainy – Modern technologies in preschool education of Ukraine*. I. I. Zaharnytska (Ed.). Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 14-25 [in Ukrainian].
3. Vilchkovskiy, E. S., Denysenko, N. F., Tsos, A. V. (2010). Optyimizatsiia fizychnoho rozvytku dytyny u vitchyzniani systemi osvity [Optimizing the child's physical development in the national education system] : monohrafiia. Zaporizhzhia : ZOIPPO [in Ukrainian].
4. Vorontsova, T. V., Ponomarenko, V. S. (2007). Navchannia zdorovomu sposobu zhyttia na osnovi zhyttievyykh navychok [Teaching a healthy lifestyle based on life skills]. Kyiv : Prosvita [in Ukrainian].
5. Harashchenko, L. V. (2011). Zdoroviazberezhvalni metodyky vykhovannia u fizkulturno-ozdorovchomu protsesi suchasnoho doshkilnoho zakladu [Health-preserving methods of education in the physical culture and wellness process of a modern preschool institution]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific notes of the Rivne State Humanities University, 1 (44), 67-71* [in Ukrainian].
6. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies] : Navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].

7. Yefymenko, M. M. (2015). Kazkova fizkultura : pro innovatsiinu prohramu z fizychnoho vykhovannia ditei rannoho y doshkilnogo viku [Fairy-tale physical education : about an innovative program for physical education of children of early and preschool age]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 4, 16-19 [in Ukrainian].
8. Ivakhno, O. P. (2008). Vykorystannia zdoroviaformuiuchykh tekhnolohii u suchasnomu doshkilnomu navchalnomu zakladi dlia ditei zahalnoho rozvytku. Hihiiena naselenykh mist [The use of health-forming technologies in a modern preschool educational institution for children of general development. Hygiene of populated areas] : zb. nauk. prats. Kyiv, 52, 64-70 [in Ukrainian].
9. Lokhvytska, L. V. (2012). Do zdorovia ditei cherez osvitu doroslykh : tekhnolohiia vzaiemodii doshkilnykh navchalnykh zakladiv z rodynamy [To the health of children through the education of adults: the technology of interaction of preschool educational institutions with families]. *Navchalno-metodychni posibnyk*. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].
10. Marchyk, V. I., Kucherhan, Ye. V. (2022). Khronolohiia vprovadzhennia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii v osvitnii protses [Chronology of the introduction of health-saving technologies into the educational process]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – The scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova*, 3 (148), 82-85. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3\(148\).18](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.3(148).18) [in Ukrainian].
11. Martin, A. M. (2022). Uprovadzhennia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii v osvitnii protses zakladiv doshkilnoi osvity [Implementation of health-saving technologies in the educational process of preschool education institutions]. *Naukovi zapysky – Scientific journal*, 205, 129-133. Retrieved from: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-129-133> [in Ukrainian].
12. Matviienko, V. V. (2010). Zahartuvannia vodoiu [Water hardening]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 6, 28-29 [in Ukrainian].
13. Oliinyk, N. V. (2011). Uprovadzhennia innovatsiinykh zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u fizkulturno-ozdorovchu robotu DNZ [Implementation of innovative health-preserving technologies in the physical culture and health work of the DZN]. *Doshkilnyi navchalnyi zaklad – Preschool educational institution*, 2 (50), 13-15 [in Ukrainian].
14. Polishchuk, N. A., Kardshuk, N. V. (2021). Osoblyvosti vykorystannia zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii u suchasnomu zakladi osvity [Peculiarities of the use of health-saving technologies in a modern educational institution]. *Akademichni studii – Academic studies*, 1, 66-73. Retrieved from: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.1> [in Ukrainian].
15. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. *Vybrani tvory*. Kyiv [in Ukrainian].
16. Dovbnia, S. O., Melnyk, N. I., Shulyhina, R. A., Andrushchenko, N. V., Kosenko, Y. M. (2022). Diagnosis of creative potential of future teachers as a mental basis for professional self-improvement. *Polish Psychological Bulletin this link is disabled*, 53 (1), 47-52. (Web of Science). Retrieved from: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120126/papers/A_24.pdf [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.16

UDC 37 (477)

THE DOMESTIC LICEUM UNDER MARTIAL LAW: EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS AND CHANGES IN THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Liliya Baranovska

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Preschool Education Department,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3437-7995>
e-mail: liliya03.05@ukr.net

Mikhailo Yaremenko

Honored Teacher of Ukraine, Director
of the Liceum «Small Academy of Sciences»
of the Belotserkiv City Council, Kyiv Region,
30, Pavlichenko Str., Bila Tserkva, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-95343732>
e-mail: statelic@ukr.net

Anastasiya Ilutsa

Applicant of the Small Academy
of Sciences competition, 10th grade student
of the Liceum «Small Academy of Sciences»
of the Belotserkiv City Council,
Kyiv Region,
30, Pavlichenko Str., Bila Tserkva, Ukraine
e-mail: ilutsanastya@gmail.com

Annotation. In connection with the war, the educational process of the lyceum as an institution of general secondary education underwent transformations in the organization of training and education of its subjects, in the choice of content, methods of educational activity, the concept of the application of innovative educational technologies changed. The purpose of the study was to find out the specifics of the influence of the state of war in Ukraine on the organizational, methodical, content aspects of the educational process in the lyceum, the implementation of educational work, and the identification of the possibilities of using innovative technologies in the education of older teenagers. The methods of scientific research were: theoretical (analysis, synthesis, generalization, comparison), historiographic – they were used for the theoretical study of the problem, familiarization with the legislative basis of the functioning of the lyceum as an institution of general secondary specialized education; to clarify the specifics of the legal provision of the educational process in war conditions, to find out the types of innovative technologies that are pedagogically appropriate for activities with high school students; empirical: interviews, questionnaires, conversations, observations – used to find out the nature of transformations in the lyceum during the war. The results of the study: organizational transformations were revealed: a remote form was introduced, the location of training during the air raid became a shelter, equipped with everything necessary for the continuation of educational activities; the lack of an opportunity to constantly study face-to-face to a certain extent negatively affected the level of final success of lyceum graduates; increased psychological support provided by a psychologist and teachers; methodical transformations have been established: video lessons, webinars, and quest lessons began to be used; the volume of students' independent work increased; content transformations: emphasis is placed on the teaching of civic education, history, and the Ukrainian

language as a national language; issues of national security, safety of the educational environment; in the educational work, the patriotic is deepened, national, volunteer directions. It was found that the use of innovative educational technologies is based on taking into account the age characteristics of older teenagers and the specifics of the teaching subject: electronic cards, master classes on various sports, video lessons, seminars-workshops.

Key words: lyceum, martial law, educational innovations, organizational, methodical, content transformations.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.16

УДК 37 (477)

ВІТЧИЗНЯНИЙ ЛІЦЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСВІТНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗМІНИ У ВИКОРИСТАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Барановська Л. В.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3437-7995>
e-mail: liliya03.05@ukr.net

Яременко М. Г.

Заслужений учитель України,
директор Білоцерківського академічного ліцею
«Мала академія наук» Білоцерківської міської
ради Київської області,
вул. Павліченко, 30, Біла Церква, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-95343732>
e-mail: statelic@ukr.net

Луца А. О.

аплікант конкурсу наукових робіт
Малої академії наук,
учениця 10 класу Білоцерківського
академічного ліцею
«Мала академія наук» Білоцерківської
міської ради Київської області
вул. Павліченко, 30, Біла Церква, Україна
e-mail: ilutsanastya@gmail.com

Анотація. У зв'язку з війною освітній процес ліцею як закладу загальної середньої освіти зазнав трансформацій в організації навчання і виховання його суб'єктів, у виборі змісту, методики освітньої діяльності, змінилась концепція застосування інноваційних освітніх технологій. Мета дослідження полягала в з'ясуванні особливостей впливу воєнного стану в Україні на організаційний, методичний, змістовий аспекти освітнього процесу в ліцеї, здійснення виховної роботи, виявлення можливостей використання інноваційних технологій в навчанні старших підлітків. Методами наукового пошуку були: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння); історіографічний – їх використано для теоретичного вивчення пробле-

ми, ознайомлення із законодавчою базою функціонування ліцею як закладу загальної середньої профільної освіти; для уточнення особливостей правового забезпечення освітнього процесу в умовах війни, з'ясування видів інноваційних технологій, педагогічно доцільних для діяльності з учнями старшої школи; емпіричні: інтерв'ювання, анкетування, бесіди, спостереження – застосовано для з'ясування характеру освітніх трансформацій у ліцеї під час війни. Результати дослідження: виявлено організаційні трансформації: уведена дистанційна форма, локацією навчання стало укриття, оснащене всім необхідним для продовження під час повітряної тривоги освітньої діяльності; відсутність можливості постійно навчатись очно певною мірою негативно вплинуло на рівень підсумкової успішності випускників ліцею; посилюється психологічний супровід освітньої діяльності, забезпечений психологом і викладачами; установлено методичні трансформації: стали використовуватись відеоуроки, вебінари, уроки-квести; збільшився обсяг самостійної роботи учнів; змістові зміни: акцентуються питання викладання громадянської освіти, історії, української мови як національної; питання національної безпеки, безпеки освітнього середовища; у виховній роботі поглиблюються патріотичний, національний, волонтерський напрями. Виявлено, що використання інноваційних освітніх технологій базується на врахуванні вікових особливостей старших підлітків та специфіки предмета викладання: електронні карти, майстер-класи з різних видів спорту, відеоуроки, семінари-практикуми.

Ключові слова: ліцей, воєнний стан, освітні інновації, організаційні, методичні, змістові трансформації.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Підступна війна, розв'язана російським агресором, є соціальним лихом. Вона повністю розбалансувала життя українського суспільства. Кожна сфера нашої життєдіяльності зазнала дестабілізації. Освіта тісно пов'язана із суспільним життям, тому в умовах воєнного стану, який був уведений в Україні у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 року, ця сфера виявилась найбільш вразливою. Як зазначають експерти Інституту аналітики та адвокації, від початку вторгнення 3793 заклади освіти постраждали від бомбардувань, обстрілів, шахедних атак, 365 з них – зруйновані вщент (дані 2023 року). Ці відомості сьогодні можуть бути не зовсім повними, оскільки і в 2024 році як перед початком нового навчального року, так і нині процес знищення насамперед матеріальних ресурсів вітчизняної освіти продовжується. Безперечно, найбільших втрат зазнали заклади освіти Півдня, Сходу, територій, прилеглих до місць проведення воєнних дій. З огляду на зазначене, велика кількість здобувачів освіти різних рівнів втратили можливість долучатись до навчального процесу, вимушені переміститись до більш безпечних регіонів країни чи й емігрувати за кордон. У зв'язку з війною освітній процес закладів освіти зазнав трансформацій у всіх його аспектах: в організації навчання і виховання його суб'єктів, у виборі методології, методики освітньої діяльності тощо. Ліцеї як компонент системи вітчизняної освіти теж зазнали всляких трансформацій. Дослідження присвячене виявленню змін, які відбулись в освітньому процесі саме цього типу освітніх інституцій, уточненню їх причин та окресленню перспектив збереження якості освіти його випускників.

У статті використовуватимемо такі основні поняття із визначеними для них дефініціями: освіта в умовах війни – функціонування сфери освіти з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року; дистанційна форма навчання – форма організації освітнього процесу в умовах віддаленості один від одного його учасників на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій; змішана форма навчання – форма, що передбачає поєднання навчання учнів у супроводі педагога та самостій-

не, із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, поєднання очного та дистанційного навчання; освітня технологія – спосіб спільної діяльності викладача та учнів, якому властиві: послідовність у реалізації дій (алгоритмічність); постійне й систематичне вимірювання рівнів навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (системність); особистісно зорієнтована освітня технологія – метою навчання і виховання є формування особистісних цінностей їхнього суб'єкта; реалізовується за умов, коли учень і педагог працюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психологічному напруженню, як переживанню небезпеки від неделікатного втручання вчителя у життя учнів.

Дотичними до проблеми нашого наукового інтересу є результати досліджень учених, аналітиків, працівників Державної служби якості освіти, Міністерства освіти і науки України. Так, зокрема аналітики І. Когут, О. Нікуліна, О. Сирбу, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко дослідили, як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи [2]. Запропоновані результати дослідження, проведені аналітичним центром Cedos за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» на основі національного опитування батьків, дослідження кейсів, обробки вторинних даних. Акцентована увага на регіональних особливостях руйнувань освітньої інфраструктури, впливі війни на організацію освітнього процесу, зміну форм навчання, зниження рівня доступу учнів до занять; на учасників освітнього процесу (втрати часу навчання, їхній психоемоційний стан), на діяльність вчительства (робоче навантаження, психоемоційний стан); на переміщення учнівства та вчительства; на відновлення освітньої інфраструктури та співпрацю шкіл і громад із стейкхолдерами [2, с. 6-7].

Державною службою якості освіти розроблено рекомендації «Безпечне освітнє середовище» [1]. Основними з них є створення: безпечного фізичного простору для перебування учнів та працівників; безпечного освітнього середовища; проведення щоденного інформування щодо протоколів безпеки з дітьми; інформування учнів про правила мінної безпеки та ін. М. Чикалова та Н. Юхно виокремили особливості освітнього процесу під час війни, переваги і недоліки дистанційного навчання, обґрунтували доцільність використання змішаної форми навчання, здійснили порівняння процесу надання онлайн-послуг учням гімназії та студентам університету [6]. О. Кудря присвятила свою публікацію характеристиці ролі вчителя у створенні безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: автор вважає, що ця діяльність має базуватись на комплексному підході, оскільки він об'єднує фізичну безпеку, психологічну підтримку, адаптацію освітнього процесу, соціальну інтеграцію [3, с. 180]. Т. Ремех також важливою вважає цю діяльність, свою статтю присвятила формуванню моделей безпечної поведінки школярів [5]. Автором виявлено, що не всі трансформації в освіті, спричинені воєнним станом в Україні, мають негативні наслідки. Зокрема це стосується змісту навчання: у 2022 році був оновлений зміст навчальних програм обов'язкової складової. Цих позитивних змін зазнали програми з предметів: «Громадянська освіта», «Основи правознавства», «Захист України». До їхнього змісту були включені питання щодо збройного конфлікту, міжнародного гуманітарного права, моделей безпечної поведінки. Із січня 2023 р. введена програма курсу за вибором учнів 10-12 класів «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право», в якій є тема «Основи безпеки та правила поведінки в період збройного конфлікту» [5, с. 288-268]. Таким чином, у зробленому вище огляді констатовано виявлені трансформації в освітньому процесі

закладів загальної середньої освіти, які стосуються організації освітньої діяльності (в умовах війни надаються переваги дистанційній формі навчання, бажаною була б змішана), пріоритетом керівництва і вчительства цих закладів стала безпека здобувачів освіти, яка включає фізичну, освітню, психологічну складові; на противагу змісту навчання в закладах середньої освіти, які функціонують на тимчасово окупованих територіях (який зазнає зростання), на решті територій зміст навчальних курсів певною мірою оновлений й зорієнтований на утвердження в учнівської молоді європейських цінностей, формування української національної ідентичності, патріотизму й прагнення захищати Вітчизну.

Мета дослідження полягала в з'ясуванні особливостей впливу воєнного стану в Україні на організаційний, методичний, змістовий аспекти освітнього процесу в ліцеї, здійснення виховної роботи, виявлення можливостей використання інноваційних технологій навчання старших підлітків. Реалізація визначеної мети передбачала необхідність виконання таких **завдань**: уточнення дефініцій ключових понять із досліджуваної проблеми; здійснення нормативно-правового й стисло наукового аналізу проблеми освітньої діяльності вітчизняних закладів середньої освіти в умовах повномасштабного вторгнення; розроблення діагностичного інструментарію і з його допомогою здійснення дослідження з уточнення організаційних, методичних, змістових трансформацій в освітній діяльності ліцею, як закладу загальної середньої профільної освіти; визначення педагогічно доцільних інноваційних технологій навчання учнів старшої професійно поглибленої школи та експериментальне виявлення тих із них, які використовуються в закладі цього типу під час війни.

Методи дослідження. Основними методами, використовуваними нами під час наукового пошуку, були: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння); історіографічний – вони застосовувались для вивчення проблеми дослідження в науковій періодиці, для аналізу законодавчої бази про освіту, про ліцей як заклад загальної середньої профільної освіти; уточнення особливостей правового забезпечення освітнього процесу в умовах війни, з'ясування видів інноваційних технологій, педагогічно доцільних для діяльності з учнями старшої школи (старшими підлітками); емпіричні: інтерв'ювання, анкетування, бесіди, спостереження за учасниками освітнього процесу – використовувались для виявлення особливостей освітнього процесу академічного ліцею в умовах війни та з'ясування характеру трансформацій в його організації, методиці і змісті проведення занять, можливостей використання освітніх інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початок 2021-2022 навчального року в Україні було близько 14 тисяч закладів загальної середньої освіти, в яких навчалось більше 4 млн. учнів. У сільській місцевості розташовано 60% шкіл, але навчалось у них 28% учнів. Більшістю шкіл в Україні (97%) володіють і керують територіальні громади. Вони є відповідальними за фінансування шкіл (утримання приміщень, створення освітнього середовища, оплату праці персоналу шкіл). Проте оплата праці працівників здійснюється за рахунок коштів, отриманих з державного бюджету у формі освітньої субвенції [3, с. 14]. Ці статистичні дані суттєво змінилися у зв'язку із повномасштабною агресією росії.

Ліцей є закладом загальної середньої освіти, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти [4]. Це заклад середньої освіти III-го ступеня. До найважливіших завдань освітньої установи цього типу належать: всебічний розвиток, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдоско-

налення і здобуття освіти протягом життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля тощо. «Положенням про ліцей» також надано повноваження цьому закладу загальної середньої профільної освіти «розробляти, удосконалювати та впроваджувати нові освітні технології і форми організації освітнього процесу» [4].

Широкомасштабне вторгнення росії спричинило новий статус галузі, що формує особистість, навчає її та виховує. Освіта в умовах війни зумовила появу трансформацій в діяльності її закладів, було змінено й режим роботи ліцеїв. Наше дослідження проводилось в третьому році війни, упродовж вересня-жовтня 2024 року, саме в той період, коли Україна цілодобово зазнавала шахедних атак, руйнувань балістичними ракетами й іншим озброєнням агресора. Експериментальною базою був Білоцерківський академічний ліцей «Мала академія наук». Заклад засновано 1995 року, розпочав свою діяльність у 1996 році, як профільний заклад загальної середньої освіти. Учні поглиблено опановували зміст навчання за профілями «Економіка» та «Право». Нині у закладі функціонує 6 класів загальною чисельністю 170 учнів. Профільне навчання здобувачів освіти відбувається за трьома напрямками: математичним, історичним і філологічним. Щорічно учні ліцею здійснюють наукові дослідження під егідою Малої академії наук. Для проведення наукового пошуку, результати якого запропоновані в статті, теж були долучені учні, які здійснюють дослідження в МАН з педагогіки. В експерименті взяли участь 14 педагогічних працівників ліцею, 115 учнів 10-11 класів.

Дослідження дало змогу уточнити, що Білоцерківський академічний ліцей з перших днів війни функціонує в правовому полі, визначеному МОН України. На основі наказів, листів міністерства, рекомендацій щодо їх виконання (Листи про організацію 2022-2023, 2023-2024, 2024-2025 навчальних років в закладах середньої освіти, «Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану») в ліцеї видавались накази, розпорядження щодо форм організації освітнього процесу, створення безпечного освітнього середовища. Виявлено, що будівля ліцею має власне укриття, добре освітлене, утеплене, оснащене значною кількістю посадкових місць, що відповідає контингенту учнів ліцею, це, своєю чергою, дозволяє під час повітряної тривоги продовжувати проведення навчальних занять. У закладі навчання здійснюється за очною формою навчання, яка поєднується з елементами дистанційної. Однак, як засвідчують результати аналізу використання дистанційної форми навчання (яка мала місце і в попередні роки у зв'язку з пандемією коронавірусу), спостерігається зниження мотивації учнів до навчання, переважає «кліпового» мислення, що, безперечно, позначилось на показниках підсумкової успішності випускників ліцею: за результатами ЗНО та НМТ до впровадження цієї форми (2019 р.) середній показник становив 181 бал, у 2024 – 154,5. Однак ми вважаємо, що ці дані є підтвердженням загальної ситуації в державі. Загалом Білоцерківський ліцей Малої академії наук забезпечує якісну профільну підготовку учнів до оволодіння професією. Свідченням є факт про збереження цього закладу у ТОП-200 середніх закладів освіти України.

Звернемось до результатів опитування учнів щодо їхнього бачення освітнього процесу в ліцеї з початком війни. Опитані засвідчили, що оголошення воєнного стану вважають закономірним розпорядженням керівника держави щодо регулювання діяльності у всіх сферах життя українців в умовах, що склались. «Усе, що відбувається на користь людей і держави, сприймаємо як належне». Однак сприйняття початку вій-

ни для них було пов'язане з негативними переживаннями, учні поділились спогадами про особливості їхнього емоційного стану та членів родини: «я булав шоці», «сприйняли негативно», «були в розпачі», «із жахом сприйняли», «неймовірно хвилювання»; «стресово, але все одно залишились в Україні, намагаємось допомагати ЗСУ».

Зміни в соціальному статусі держави у зв'язку з війною не могли не позначитись на організації освітнього процесу в закладах освіти. Учні ліцею запропонували таку інформацію щодо *організаційних трансформацій* в освітньому процесі закладу: «постійні повітряні тривоги, нерегулярність електропостачання зумовили введення дистанційної, синхронної, асинхронної форм організації навчання»; змінилися і постійні локації проведення занять: «під час повітряної тривоги навчання продовжується в очному режимі, в укритті, однак немає можливості в цей час займатись у спортзалі»; уведено відповідні сигнали небезпеки: «лунає три дзвінки, і спускаємось в укриття». Респонденти звернули увагу на посилення *психологічного супроводу* діяльності та поведінки учнів під час воєнного стану, попередження виникнення стресу; його здійснюють керівники закладу, класні керівники, вчителі. Крім того, «щотижня проводяться заняття з психології», «психолог співпрацює з медичною сестрою, завжди готові надати психологічну й медичну допомогу учням», «психолог цікавиться нашим психоемоційним станом, за потреби проводить бесіди»; «викладачі постійно спілкуються з нами з будь-яких тем», «педагоги спілкуються, не залишають нас наодинці із нашими страхами», «наголошують на тому, що ми за будь-якої стресової ситуації можемо звертатись до них за порадою чи просто поговорити»; «завжди бажають мирних і спокійних ночей». Таким чином, узагальнені результати опитування учнів ліцею дозволяють нам констатувати наявність у закладі позитивної емоційної атмосфери: «я ще не був у такому стані (стресовому)», «викладачі демонструють нам позитивний настрій, толерантні в стосунках із нами, відкриті і дружелюбні», «проявляють терплячість і розуміння», «комфортна психологічна атмосфера на уроці».

Дослідження підтвердило й прогнози вчених щодо можливих *трансформацій у методичному забезпеченні* освітнього процесу в ліцеї: широко стали застосовуватись неактивні раніше методи: збільшилась питома вага самостійної роботи учнів; підготовка відеоматеріалів теоретичних занять, занять із демонструванням алгоритму проведення лабораторних робіт, надсилання цих матеріалів у Classroom для самостійного ознайомлення учнів за умови неможливості проведення занять у форматі офлайн. Респонденти зазначили підвищення рівня актуалізації методичної майстерності викладачів, застосування прийомів паралелізму («добре і цікаво розповідають»).

Доречним є звернення до проблеми *змістових трансформацій* в навчанні учнів. Опитувані зазначили, що, не дивлячись на війну, педагоги «багато уваги приділяють викладанню предметів з підготовки до НМТ»; зроблено акценти на викладанні «громадянської освіти, історії, української мови як національної мови народу, що виборює свою незалежність»; «під час викладання громадянської освіти приділяють увагу засвоєнню учнями знань про свої права й обов'язки», «про безпеку під час війни»; «про національну безпеку»; «у викладанні історії пропонується постійне порівняння з подіями, що відбуваються нині», «наголошується на тому, як упродовж століть Україна й українці обмежувались у своїх правах».

Виховна робота в ліцеї продовжується всупереч особливим умовам, що склались. Учні зазначили, що акцентується увага на патріотичному вихованні, формуванні національної свідомості та ідентичності, на критичному аналізі інформації,

що надходить з різних джерел, боротьбі з фейками. Новою формою організації цього напряму діяльності ліцею є волонтерство, в якому беруть активну участь ліцеїсти та їхні педагоги. Колективу освітньої установи за патріотизм, активну громадянську позицію та допомогу військовослужбовцям 43-ї Окремої артилерійської бригади імені гетьмана Тараса Трясила оголошено «Подяку військової частини А3085», підписану командиром, полковником Олегом Шевчуком. У виховній роботі використовуються національно й патріотично зорієнтовані екскурсії (до Холодного Яру, Чигирин, Суботова та ін. історичних місць).

У ліцеї, з часу його заснування, існує традиція тісної взаємодії з батьками, що базується на дотриманні єдиних вимог щодо виховання старших підлітків і сприяння ґрунтовності їхньої профільної підготовки в цій освітній установі. В умовах воєнного стану традиція поглиблена за рахунок дотримання спільних вимог щодо безпеки життя дітей. Так, зокрема щоденно після закінчення занять, учні самостійно не переміщуються містом: їх забирає додому хтось із батьків.

Спільна робота педагогічного колективу й батьків спрямована на збереження ментального, фізичного здоров'я дітей, створення сприятливих умов для їхньої підготовки до вступу у ЗВО. Однак війна, що триває з 2014 року, третій рік широкомасштабного вторгнення вносять у цей процес корективи. До 15% респондентів зазначили, що втратили мотивацію до вибору професії, у деякого (3%) пріоритети змінилися; проте наявні старшокласники, в яких мотивація поглибилась (4%), у решти респондентів в цьому аспекті суттєвих змін не відбулось.

Інтерв'ювання вчителів ліцею переконує в тому, що війна погіршила стан здоров'я учасників освітнього процесу, психологічно виснажила і викладачів, і учнів. Однак жоден з респондентів не зазначив, що з огляду на зазначене в них знизився рівень працездатності. Навпаки, кожен із них активно шукає й використовує інноваційні освітні та виховні технології, які спонукають учнів досліджувати, розширювати кругозір, розвиватись. Вони добре володіють знаннями про вікові особливості старших підлітків, проблеми інтелектуального зростання, зумовлені ними (розширення системи знань, усвідомлене ставлення до них; здатність самостійно обирати траєкторію свого розвитку, етичний максималізм, внутрішня свобода; штучний інтелект перешкоджає самопізнанню, саморозвитку; наявні чинники ризику індивідуального розвитку), враховують їх як для здійснення індивідуального підходу, так і для вибору технологій колективного навчання.

Парадоксально, але війна дала поштовх до широкого вибору і персоналізованого застосування педагогами ліцею освітніх інновацій. До них опитані відносять всі комп'ютерні технології, технології життєвого проєкту, комунікативні технології, технології проблемного навчання, технології формування критичного мислення. Особливості предмета викладання зумовлюють доцільність використання й специфічних освітніх технологій: ПС, електронні карти, майстер-класи з різних видів спорту, відео-уроки, уроки-квести, вебінари, семінари-практикуми та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті запропоновано результати здійсненого теоретико-емпіричного дослідження, присвяченого виявленню змін в організації, змісті, методиці навчання учнів ліцею в умовах воєнного стану. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні методології освітньої діяльності ліцею в умовах воєнного стану, розроблені рекомендації щодо змісту навчання старших підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпечне освітнє середовище (2022). Рекомендації Державної служби якості освіти. 18 серпня 2022 року. 14 с. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Когут І., Нікуліна О., Сирбу О., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Війна та освіта : як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. Київ : International Renaissance Foundation, 2023. 140 с.
3. Кудря О. В. Безпечне освітнє середовище в закладах середньої освіти та роль учителя в його формуванні. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період : виклики, правила, перспективи*. Матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 березня – 14 квітня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha Pres. 368 с.
4. Положення про ліцей. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 року № 1062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1062-2021-%D0%BF>
5. Ремех Т. О. Формування моделей безпечної поведінки школярів в освітньому процесі. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи*. Матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. 4 березня – 14 квітня 2024 р. Львів – Торунь : Liha Pres. 368 с.
6. Чикалова М., Юхно Н. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій. *Український педагогічний журнал*. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/673/746>

REFERENCES:

1. Bezpechne osvitnie seredovishche [A safe educational environment]. (2022). Rekomendatsii Derzhavnoi sluzhby yakosti osvity. 18 serpnia 2022 roku. Retrieved from: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> [in Ukrainian].
2. Kohut, I., Nikulina, O., Syrbu, O., Zherobkina, T., Nazarenko, Yu. (2023). Viina ta osvita : yak rik povnomasshtabnoho vtorhnennia vplynuv na ukrainski shkoly [Education at War : How a Year of Full-Scale Invasion Affected Ukrainian Schools]. Kyiv : International Renaissance Foundation [in Ukrainian].
3. Kudria, O. V. (2024). Bezpechne osvitnie seredovishche v zakladakh serednoi osvity ta rol uchytelia v yoho formuvanni [A safe educational environment in secondary education institutions]. *Osvitnii protses v umovakh viiny ta u poviennyi period : vyklyky, pravyla, perspektyvy – The educational process in the conditions of war and in the postwar period : challenges, rules, prospects*. Materialy Vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii (4 bereznia – 14 kvitnia 2024 r.). Lviv – Torun : Liha Pres [in Ukrainian].
4. Polozhennia pro litsei [Regulation on the Lyceum]. (2021). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 zhovtnia 2021 roku № 1062. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1062-2021-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Remekh, T. O. (2024). Formuvannia modelei bezpechnoi povedinky shkolariv v osvitnomu protsesi [Formation of models of safe behavior of schoolchildren in the educational process]. *Osvitnii protses v umovakh viiny ta u poviennyi period : vyklyky, pravyla, perspektyvy – The educational process in the conditions of war and in the postwar period : challenges, rules, prospects*. Materialy Vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii. 4 bereznia 14 kvitnia 2024 r. Lviv Torun : Liha Pres [in Ukrainian].
6. Chykalova, M., Yukhno, N. (2023). Osoblyvosti osvitnoho protsesu v umovakh povnomasshtabnykh boiovykh dii [Peculiarities of the educational process in conditions of full-scale hostilities]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*. Retrieved from: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/673/746> [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.17

UDC 37.091.12:316.662

THE IMAGE OF A TEACHER IN THE MODERN EDUCATIONAL SPACE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Qi Wang

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6845-1447>
e-mail: wangqi771207@gmail.com

Marta Khymych

Applicant of the Second (Master's) Level
of Higher Education
Speciality 013 Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0007-8230-6749>
e-mail: 24pf.m.khymych@std.udu.edu.ua

Abstract. *The article deals with the concept of personal image of a modern teacher in the context of dynamic changes taking place in the educational system. The relevance of the study is due to the need for teachers to adapt to new challenges that require not only high professional qualifications but also the development of important personal qualities. These qualities, such as sociability, empathy, creativity, and adaptability, play a key role in shaping a positive image of a teacher, which in turn affects the interaction with students, their parents, and colleagues.*

The purpose of the study is to comprehensively examine aspects of the personal image of a modern teacher and its impact on the educational process. To achieve this goal, a set of methods was used, including analysis of theoretical sources, interviews with teachers, and observation of teaching practice. The first method allowed us to identify the key characteristics that form a positive image, including communication skills, emotional intelligence, professional ethics, and the ability to self-education and self-development. The interviews with teachers provided valuable practical examples of personal image formation in the process of interaction with students, demonstrating how teachers' personal qualities affect the learning process and the classroom atmosphere.

The results of the study indicate that the formation of a positive personal image of a teacher contributes to improving the classroom atmosphere, increasing student motivation and their successful learning. In addition, an important aspect is the teachers' awareness of the importance of personal growth for professional development, which emphasizes the need for continuous education and self-analysis. Based on the data obtained, conclusions are drawn about the need to implement in-service training programs that focus on the formation and maintenance of a positive image of a teacher, including training in the development of emotional intelligence and communication skills.

The article is aimed at an in-depth study of the personal image of a modern teacher and its importance in the educational process, which is an important task for improving the quality of education. The study also emphasizes the role of teachers in shaping an educational environment where students feel comfortable and can realize their potential. This study will be a useful resource for teachers, school administrators, and researchers who seek not only to improve the image of the teaching profession but also to ensure a high level of education for new generations of students.

Key words: *teacher's image, professional activity, educational process, social interactions, personal qualities, communicative competence, teacher's role, influence on students, pedagogical skills, image formation.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.17

УДК 37.091.12:316.662

ІМІДЖ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Ван Ці

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6845-1447>
e-mail: wangqi771207@gmail.com

Химич М. А.

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0007-8230-6749>
e-mail: 20fpp.m.khymych@std.npu.edu.ua

Анотація. У статті розглядається концепція особистісного іміджу сучасного педагога в умовах динамічних змін, що відбуваються в освітній системі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації педагогів до нових викликів, які вимагають не лише високої професійної кваліфікації, але й розвитку важливих особистісних якостей. Ці якості, такі як комунікабельність, емпатія, креативність та здатність до адаптації, грають ключову роль у формуванні позитивного іміджу педагога, що, в свою чергу, впливає на взаємодію з учнями, їх батьками та колегами.

Метою дослідження є всебічне вивчення аспектів особистісного іміджу сучасного вчителя та його впливу на освітній процес. Для досягнення цієї мети було застосовано комплекс методів, включаючи аналіз теоретичних джерел, інтерв'ю з педагогами, а також спостереження за практикою викладання. Перший метод дозволив виявити ключові характеристики, що формують позитивний імідж, серед яких виділено комунікабельність, емоційний інтелект, професійна етика, а також здатність до самоосвіти та саморозвитку. Інтерв'ю з педагогами надало цінні практичні приклади формування особистісного іміджу в процесі взаємодії з учнями, демонструючи, як особистісні якості вчителя впливають на навчальний процес і атмосферу в класі.

Результати дослідження вказують на те, що формування позитивного особистісного іміджу педагога сприяє покращенню атмосфери в класі, підвищенню мотивації учнів і їхньому успішному навчанню. Крім того, важливим аспектом є усвідомлення педагогами значення особистісного зростання для професійного розвитку, що підкреслює необхідність безперервної освіти і самоаналізу. На основі отриманих даних зроблено висновки про необхідність впровадження програм підвищення кваліфікації, які акцентують увагу на формуванні та підтримці позитивного іміджу педагога, включаючи навчання з розвитку емоційного інтелекту та комунікативних навичок.

Стаття спрямована на глибоке вивчення особистісного іміджу сучасного педагога та його значення в освітньому процесі, що є важливим завданням для підвищення якості освіти. Дослідження також підкреслює роль педагогів у формуванні освітнього середовища, де учні почу-

вають себе комфортно і мають змогу реалізувати свій потенціал. Це дослідження стане ко-рисним ресурсом для педагогів, адміністрації навчальних закладів та науковців, які прагнуть не лише поліпшити імідж педагогічної професії, але й забезпечити високий рівень освіти для нових поколінь учнів.

Ключові слова: імідж педагога, професійна діяльність, освітній процес, соціальні взаємодії, особистісні якості, комунікативна компетентність, роль учителя, вплив на учнів, педагогічна майстерність, формування іміджу.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Професія педагога – це багатогранна діяльність, що вимагає від фахівця високої компетентності в галузі знань та унікальних особистісних якостей. Учитель виконує особливу соціальну місію, виховуючи та навчаючи молоде покоління, формуючи цінності, світогляд та поведінку дітей і молоді. У зв'язку з цим, його образ стає важливим компонентом освітнього процесу. Імідж педагога впливає не лише на його сприйняття учнями та їхніми батьками, а й на ефективність навчального процесу, атмосферу взаємодії в класі та загальне ставлення суспільства до професії вчителя. Оскільки педагогіка перебуває під постійним впливом новітніх соціальних та освітніх викликів, особистісний імідж педагога, його цілісне та позитивне сприйняття набувають особливої актуальності. Це формує підґрунтя для дослідження феномену особистісного іміджу сучасного педагога, його впливу на освітнє середовище та визначення умов, за яких цей імідж може бути важливим інструментом професійної реалізації вчителя.

Імідж особистості загалом, а особливо імідж педагога, стає дедалі важливішим у сучасній педагогічній науці. Це багатокомпонентне поняття, що включає не тільки зовнішні прояви, як-от вигляд і манера поведінки, а й глибокі внутрішні риси особистості: цінності, емоційну стійкість, професійну культуру та комунікативні здібності. Якщо у сфері політики та бізнесу питання іміджу досліджується з давніх часів, то педагогічна наука лише починає усвідомлювати вагомість іміджу вчителя в сучасному освітньому процесі. Відомі дослідники, такі як К. Плешаков, В. Шепель, О. Шестопал, присвячували свої роботи вивченню іміджу, зокрема у сфері ділових комунікацій, однак саме імідж педагогів, і особливо шкільних вчителів, залишався до певного часу поза увагою науковців.

Останнім часом зростає інтерес до особливостей формування іміджу вчителя як соціально значущого явища. Науковці, такі як І. Ніколаєску, І. Размолодчикова, М. Сперанська-Скарга та інші досліджують різні аспекти іміджу педагогів у різних освітніх умовах, що підкреслює важливість теми для сучасної педагогічної науки. Проте більшість робіт присвячені іміджу викладачів вищих навчальних закладів, тоді як образ учителя загальноосвітньої школи, який формує базові життєві цінності в молодших школярів, потребує глибшого вивчення.

У сучасній педагогіці імідж вчителя розглядається як важливий фактор успішної професійної діяльності, що включає три складові: самоімідж, бажаний імідж та необхідний імідж. Згідно з концепцією Е. Семпсона, гармонійне поєднання цих компонентів дозволяє педагогу ефективно комунікувати з учнями, зберігати авторитет і досягати професійного успіху. Водночас дослідження Є. Російської свідчать, що учні та самі педагоги надають різного значення іміджу: для учнів він є важливою рисою вчителя, тоді як педагоги часто сприймають його як додатковий аспект. Це створює необхідність перегляду педагогічної підготовки вчителів з акцентом на їхній особистісний імідж.

Загалом, сучасна педагогічна наука підходить до вивчення іміджу вчителя через призму особистісних якостей, таких як чесність, чуйність, емоційна стабільність та комунікативні вміння. Саме ці риси, разом з візуальним образом і поведінковими стратегіями, утворюють цілісне сприйняття вчителя, що дозволяє йому ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками і сприяє створенню позитивного емоційного клімату у навчальному закладі. Тому питання формування особистісного іміджу педагога є актуальним напрямом сучасної педагогічної науки, що має перспективи для подальшого дослідження та вдосконалення.

Мета і завдання дослідження. Дослідження має на меті вивчити особливості формування особистісного іміджу сучасного педагога та його вплив на освітній процес. Основна мета полягає в аналізі складових іміджу, які визначають професійну діяльність вчителя, та виявленні їхнього впливу на навчання і виховання учнів.

Для досягнення означеної мети дослідження необхідним є поступове вирішення наступних завдань: 1) дослідити основні компоненти особистісного іміджу педагога, включаючи професійну етику, емоційний інтелект та соціальну компетентність; 2) визначити вплив особистісного іміджу педагога на довіру учнів, їхню мотивацію до навчання та загальний клімат у класі; 3) розробити рекомендації для педагогів щодо стратегій формування позитивного іміджу, який би сприяв ефективному навчальному процесу.

Реалізація визначених завдань зумовила необхідність використання різноманітних теоретичних та емпіричних **методів**. Зокрема, проведено аналіз наукових праць, опитування учнів та колег, а також спостереження за педагогічною діяльністю вчителів у різних освітніх контекстах. Окрім цього, застосовано методи рефлексії для оцінки впливу формування іміджу на результативність навчання.

Це дослідження розширює сучасні уявлення про роль іміджу педагога у процесі навчання, надаючи нові наукові висновки та практичні рекомендації. Воно спрямоване на поглиблене розуміння механізмів формування іміджу та їхнього значення для успішності педагогічної діяльності в умовах сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професія педагога займає одне з центральних місць у сучасному суспільстві, оскільки вона не лише передбачає передачу знань, але також має на меті виховання, соціалізацію та розвиток молодого покоління. У контексті сучасних викликів, зокрема швидкого технологічного прогресу, глобалізації, а також змін у соціально-культурних нормах, роль вчителя стає ще більш важливою. Педагоги сьогодні зобов'язані бути не лише експертами у своїх предметах, але й здатними адаптувати свої методи навчання до нових реалій, що вимагає від них постійного професійного розвитку та вдосконалення [8]. Таким чином, питання формування і підтримки позитивного іміджу педагога набуває особливої актуальності.

Сучасний імідж педагога формується під впливом багатьох факторів, включаючи його особистісні якості, професійні компетенції, а також взаємодію з учнями, колегами та батьками. Імідж вчителя – це не просто набір характеристик; це цілісний образ, що відображає його професіоналізм, етичні принципи, соціальні навички та емоційну зрілість. Він визначає, як вчителя сприймають учні та суспільство, а також який рівень довіри та авторитету він здобуває серед учасників освітнього процесу [5].

Важливість іміджу педагога полягає в його впливі на ефективність навчального процесу. Позитивний імідж сприяє створенню сприятливого навчального середовища, де учні почуваються комфортно, мають змогу відкрито висловлювати свої думки та почуття, що в свою чергу стимулює їхню мотивацію до навчання та розвитку. Таким чином, формування іміджу педагога стає стратегічно важливим

аспектом, що впливає не лише на його особисту професійну діяльність, але й на результати освітнього процесу в цілому [6].

У педагогічній науці виділяють кілька видів іміджу педагога, серед яких важливими є особистісний, професійний, бажаний, дзеркальний та корпоративний імідж. Особистісний імідж вчителя базується на його індивідуальних якостях і цінностях, які він демонструє в повсякденній практиці. Професійний імідж зосереджується на його знаннях, уміннях та готовності впроваджувати інновації в навчальний процес. Бажаний імідж відображає те, як педагог хоче бачити себе в очах інших, а дзеркальний – це те, як його сприймають учні, колеги та батьки. Корпоративний імідж об'єднує особистісний і професійний аспекти в межах освітньої установи, де працює педагог. Усі ці види іміджу взаємопов'язані й впливають один на одного, створюючи цілісний образ вчителя.

Ключовою складовою особистісного іміджу педагога є професійна етика. Педагог, який дотримується етичних норм, викликає довіру та повагу з боку учнів і їхніх батьків. Важливо, щоб учитель демонстрував такі цінності, як чесність, справедливість, доброзичливість і повага до кожного учня. Етичний імідж педагога ґрунтується на його здатності бути взірцем для молоді, формуючи у них не лише академічні знання, але й моральні орієнтири. У наш час, коли молодь піддається значному тиску з боку медіа та соціальних мереж, роль педагога як морального авторитету стає надзвичайно важливою.

Емоційний інтелект є ще однією критично важливою складовою особистісного іміджу педагога. Здатність розпізнавати та розуміти власні емоції, а також емоції учнів, дозволяє вчителю створювати підтримуюче та позитивне навчальне середовище [1]. Педагог, який має високий рівень емоційного інтелекту, може ефективно взаємодіяти з учнями, встановлюючи з ними довірливі стосунки. Цей аспект стає особливо важливим в умовах, коли учні можуть відчувати стрес чи тривогу, пов'язану з навчанням, соціальними взаємодіями або особистими проблемами. Емоційно зрілий педагог вміє підтримати учнів у складних ситуаціях, надаючи їм не лише академічну, а й емоційну підтримку.

Соціальна компетентність також грає важливу роль у формуванні іміджу сучасного педагога. Ця складова включає вміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми, працювати в команді, підтримувати відкритий діалог та бути готовим адаптуватися до різних соціальних ситуацій. Педагог, який проявляє соціальну компетентність, здатен створювати позитивні стосунки не лише з учнями, але й з колегами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Вміння слухати, враховувати думки інших, демонструвати гнучкість у спілкуванні сприяє формуванню довіри та партнерських відносин у навчальному середовищі [3].

Зовнішній вигляд педагога також є важливою складовою його іміджу. Як правило, перше враження формують саме зовнішні чинники, і тому охайний, професійний вигляд вчителя здатний підкреслити його серйозність та відданість професії. Відомий педагог А. Макаренко зазначав, що зовнішній вигляд вчителя має бути зразковим, оскільки він служить прикладом для учнів. Дослідження показують, що охайний зовнішній вигляд, уважність до деталей одягу і особистої гігієни, а також правильна комунікація через невербальні засоби (міміка, жести, постава) можуть істотно впливати на сприйняття педагога учнями і їхніми батьками.

Педагогічна практика також вимагає від вчителя володіння вербальними навичками, оскільки чітке та зрозуміле викладення матеріалу є необхідною умовою успішного навчання. Використання ефективних комунікативних стратегій, здатність пояснюва-

ти складні концепції доступною мовою, а також використання різноманітних форм та методів викладання є критично важливими для створення активного навчального середовища. Педагог, який вміє використовувати креативні підходи у навчанні, може залучати учнів до процесу, стимулюючи їхню цікавість і бажання вчитися [2].

Крім вербальних навичок, важливо також враховувати невербальні засоби комунікації. Жести, інтонація, міміка та навіть фізична дистанція між педагогом і учнями можуть суттєво впливати на якість взаємодії. Вчитель, який усвідомлює своє невербальне спілкування, здатен підвищити рівень залученості учнів, зберігаючи їхню увагу та інтерес до предмета. Ці невербальні сигнали можуть також створювати атмосферу довіри та взаєморозуміння, що сприяє кращій комунікації між учителем та учнями.

Усі ці компоненти – професійна етика, емоційний інтелект, соціальна компетентність, зовнішній вигляд, вербальні та невербальні навички – утворюють цілісний образ особистісного іміджу педагога. Цей імідж не лише впливає на успішність педагогічної діяльності, але й на формування навчального середовища, в якому учні можуть отримувати знання, розвивати критичне мислення, формувати соціальні навички та готуватися до активної участі у житті суспільства. Таким чином, формування іміджу педагога вимагає комплексного підходу, що враховує як індивідуальні якості, так і соціально-культурні контексти, в яких відбувається навчання.

У результаті, особистісний імідж сучасного педагога стає важливим елементом не лише для його професійної діяльності, але й для розвитку освітнього процесу в цілому. Вчителі, які усвідомлюють важливість свого іміджу, здатні створювати позитивне навчальне середовище, що стимулює учнів до активної участі в навчанні та саморозвитку [4]. Розуміння цінності іміджу та його впливу на освітній процес стає основою для побудови ефективних педагогічних практик, що відповідають сучасним вимогам і викликам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасному освітньому просторі імідж педагога відіграє ключову роль, впливаючи на всі аспекти навчального процесу. Як показує дослідження, особистісний імідж вчителя формує не лише його професійний статус, але й визначає атмосферу в навчальному закладі, взаємодію з учнями та їхніми батьками, а також загальне сприйняття педагогічної професії в суспільстві. У світі, де швидкі зміни в технологіях і соціальних нормах стають нормою, необхідність у позитивному іміджі педагога стає ще більш актуальною. Сьогодні, коли учні стикаються з новими викликами, такими як стрес, інформаційний перевантаження і соціальна ізоляція, роль вчителя як морального авторитету та підтримки стає незамінною.

Важливість професійної етики, емоційного інтелекту та соціальної компетентності як складових особистісного іміджу педагога не підлягає сумніву. Вчителі, які дотримуються етичних норм, здатні створити атмосферу довіри, що є критично важливим для розвитку позитивних стосунків з учнями. Емоційний інтелект допомагає педагогам розуміти та підтримувати учнів, адаптувати свій підхід до їхніх потреб, а соціальна компетентність дозволяє ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу [7]. Всі ці складові сприяють формуванню успішного іміджу, який, в свою чергу, позитивно впливає на навчальні результати та загальний клімат у класі.

Розуміння іміджу як комплексного явища, що включає як зовнішні прояви, так і внутрішні риси особистості, відкриває нові горизонти для досліджень. Наприклад, цікаво вивчити, як новітні технології, такі як соціальні медіа, формують уявлення про вчителя в сучасному суспільстві, та який вплив це має на учнів. У цьому контек-

сті важливо звернути увагу на те, як вчителі можуть використовувати соціальні мережі для формування позитивного іміджу та взаємодії з учнями в позаурочний час.

Подальші дослідження можуть також зосередитися на вивченні іміджу вчителів у різних освітніх контекстах: від загальноосвітніх шкіл до закладів вищої освіти. Це дозволить визначити, які аспекти іміджу є більш значущими в різних умовах і як їх можна адаптувати для досягнення найкращих результатів. Крім того, важливо дослідити, як програми підготовки вчителів можуть інтегрувати концепцію іміджу в навчальні плани, щоб надати майбутнім педагогам знання і навички, необхідні для формування позитивного іміджу в навчальному процесі.

Узагалі, питання формування особистісного іміджу педагога та його впливу на освітнє середовище відкриває нові можливості для наукових досліджень. Оскільки педагогічна наука постійно еволюціонує, аналіз іміджу вчителя як важливого чинника професійної діяльності надає основу для подальшої роботи в цій сфері. Сучасні виклики, з якими стикаються освітяни, вимагають гнучкості, адаптивності та готовності до змін, а тому імідж педагога стає не просто особистісним надбанням, а стратегічним ресурсом для забезпечення якісного освітнього процесу.

Таким чином, вивчення особистісного іміджу сучасного педагога має стати важливим елементом для розвитку освіти, сприяючи формуванню позитивного навчального середовища та підвищенню ефективності освітніх практик. Це, у свою чергу, стимулюватиме педагогів до професійного зростання, що, безперечно, позитивно позначиться на всіх учасниках освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лящ О., Хуртенко О., Марчук С. Емоційний інтелект як засіб розвитку резильєнтності особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, 2023. С. 79-86. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-79-86>
2. Максимчук І. А., Вощевська О. В., Сагач О. М., Височан Л. М., Степаненко Л. М., Матвієнко О. В. Система втілення багатоаспектного підходу в підвищенні педагогічної майстерності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / За ред. Тимошенка*. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. Випуск 1 (129). С. 47-55.
3. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Губарева Д. В. Розвиток соціальної компетентності майбутніх педагогів під час роботи у волонтерській групі «Освітній хаб». *Педагогічний альманах*, 2022. № 51. С. 199-206. URL: <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.372>
4. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Височан Л. М., Височан З. Ю., Чорна Г. В., Максимчук І. А. Модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / За ред. Тимошенка*. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Випуск 1 (129). С. 64-71.
5. Поліщук Н. В., Мальованчик В. В. Імідж і професійне зростання педагога в сучасних умовах суспільства. *Innovative projects and programs on psychology, pedagogy and education*, 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-173-2-32>
6. Хуртенко О., Дмитренко С. Психологічний аспект формування іміджу сучасного педагога. *Перспективи та інновації науки*, 2024. № 9 (43). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-709-719](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-709-719)

7. Kyrychenko R., Dubrova N., Ovsienko R. The importance of emotional intelligence in the teachers activity. *Humanities science current issues*, 2021. T. 1. № 41. C. 306-314. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-47>
8. Matviienko O. V., Van Z. Current trends in the development of higher education in Ukraine. *Innovate Pedagogy*, 2023. T. 1. № 58. C. 166-170. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.34>

REFERENCES:

1. Liash, O., Khurtenko, O., & Marchuk, S. (2023). Emotsiinyi intelekt yak zasib rozvytku rezyliientnosti osobystosti [Emotional intelligence as a means of developing personal resilience]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 74(4), 79-86. Retrieved from: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-79-86> [in Ukrainian].
2. Maksymchuk, I. A., Voschevska, O. V., Sahach, O. M., Vysochan, L. M., Stepanenko, L. M., & Matviienko, O. V. (2021). Systema vtilennia bahatoaspektnoho pidkходу v pidvyschenni pedahohichnoi maisternosti [System of implementing a multifaceted approach to improving pedagogical mastery]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii No 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) : Zb. naukovykh prats – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series No 15. Scientific-Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports) : Collection of Scientific Works*, 1(129), 47-55 [in Ukrainian].
3. Matviienko, O. V., Stepanenko, L. M., & Hubarieva, D. V. (2022). Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv pid chas roboty u volonterskii hrupi «Osvitnii khab» [Development of social competence of future teachers during work in the volunteer group «Educational Hub»]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical Almanac*, 51, 199-206. Retrieved from: <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.372> [in Ukrainian].
4. Matviienko, O. V., Stepanenko, L. M., Vysochan, L. M., Vysochan, Z. Yu., Chorna, H. V., & Maksymchuk, I. A. (2021). Model rozvytku pedahohichnoi maisternosti maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiynoi pidhotovky [Model of developing pedagogical mastery of future teachers in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii No 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) : Zb. naukovykh prats – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series No 15. Scientific-Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports) : Collection of Scientific Works*, 1 (129), 64-71 [in Ukrainian].
5. Polishchuk, N. V., & Malovanchyk, V. V. (2021). Imidzh i profesiine zrostannia pedahoha v suchasnykh umovakh suspilstva [Teacher's image and professional growth in modern societal conditions]. *Innovative projects and programs on psychology, pedagogy and education*. Retrieved from: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-173-2-32> [in Ukrainian].
6. Khurtenko, O., & Dmytrenko, S. (2024). Psykholohichniy aspekt formuvannia imidzhu suchasnoho pedahoha [Psychological aspect of shaping the image of the modern teacher]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 9(43). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-709-719](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-709-719) [in Ukrainian].
7. Kyrychenko, R., Dubrova, N., Ovsienko, R. (2021). The importance of emotional intelligence in the teachers activity. *Humanities science current issues*. Vol. 1, 4, 306-314. Retrieved from: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-47> [in English].
8. Matviienko, O. V., Van, Z. Current trends in the development of higher education in Ukraine. *Innovate Pedagogy*. 2023. Vol. 1, 58, 166-170. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.34> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.18

UDC 378.091.3:373.5.011.3-051]:159.955-028.43

**TOOLS FOR
DEVELOPING
CRITICAL THINKING
IN FUTURE TEACHERS
AS ELEMENTS OF
THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT OF A
HIGHER EDUCATION
INSTITUTION**

Tetiana Vasiutina

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0253-1932>
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua

Liudmyla Sebalo

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6088-8652>
e-mail: l.i.sebalo@npu.edu.ua

Tetiana Teslenko

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2072-1828>
e-mail: t.v.teslenko@npu.edu.ua

Abstract. The publication focuses on approaches to the development of critical thinking of students of pedagogical specialties, tools that increase the effectiveness of this process, their correlation with the components of the educational environment of higher education institutions.

It is established that this problem is considered in the following areas: the essence of the concept of “critical thinking” in scientific discourse; the peculiarities of organising pedagogical influence on the development of the studied skill in schoolchildren and students by various forms, methods and means; the dependence of the level of its formation on value orientations, gender, and the discipline being studied.

A review of domestic scientific and pedagogical studies is carried out, which describes the use of various tools for the development of critical thinking of future teachers in full-time study, blended and distance learning formats: practical cases, situational tasks, philosophical dialogues, electronic tools, media resources, various methods and technologies (interactive, digital, informational, contextual learning).

The attention is focused on approaches to characterising the educational environment of a higher education institution, among which the following classification of components seems to be the most appropriate for highlighting this problem: social, didactic and spatial-subjective. Considering the tools for the development of critical thinking through the prism of these components, we state that they belong to the didactic (teaching and educational environment) and spatial-subjective (classroom equipment, educational institutions where students receive practical training, museum environment).

The use of tools for the development of critical thinking of students majoring in 013 “Primary Education” is improved on the example of such disciplines as: “Fundamentals and Methods of Teaching Civic and Historical Education”, “Development of Critical Thinking of Primary School Students”, “Methods of Teaching Social and Health Education” and others. Effective tools in this process include: educational digital resources (“Interland”, “I study – I don’t wait”, “LearningApps”, “Coggle”, “Google Earth”), social advertising, various groups of educational media content (audio, visual, audiovisual), methods and strategies for developing critical thinking (“One Minute”, “Circle Discussion”, “Continuous Scale of Opinions”, “Take / change your position”, “Venn diagram” etc.), learning technologies (“cross-cutting learning”, “participatory learning”, “immersion, living from the inside”), exercises of the Swiss-Ukrainian DOCCU project (“Napkin”, “Bouquet”, “Chinese chopsticks”, “World Cafe”, “Driver and Car”).

Key words: *critical thinking, higher education students, educational environment of higher education institutions, tools for the development of critical thinking, social activity, digital applications, educational media content.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.18

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051]:159.955-028.43

**ІНСТРУМЕНТИ
РОЗВИТКУ
КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ
В МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ
ЯК ЕЛЕМЕНТИ
ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ЗВО**

Васютина Т. М.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0253-1932>
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua*

Себало Л. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-6088-8652>
e-mail: l.i.sebalo@npu.edu.ua*

Тесленко Т. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2072-1828>
e-mail: t.v.teslenko@npu.edu.ua*

Анотація. В публікації звернено дослідницьку увагу на підходи до розвитку критичного мислення студентів педагогічних спеціальностей, інструменти, які підвищують ефективність цього процесу, їх кореляцію зі складниками освітнього середовища закладів вищої освіти.

Встановлено, що означена проблема розглядається у таких напрямках як: суть поняття «критичне мислення» у науковому дискурсі; особливості організації педагогічного впливу на розвиток досліджуваного уміння у школярів та студентів різними формами, методами і засобами; залежність рівня його сформованості від ціннісних орієнтацій, статі, дисципліни, що вивчається.

Здійснено огляд вітчизняних науково-педагогічних студій, де охарактеризовано використання різних інструментів для розвитку критичного мислення майбутніх педагогів в умовах очного, змішаного та дистанційного форматів навчання: практичних кейсів, ситуаційних завдань, філософських діалогів, електронних застосунків, медійних ресурсів, різних методів та технологій (інтерактивних, цифрових, інформаційних, контекстного навчання).

Зосереджено увагу на підходах до характеристики освітнього середовища закладу вищої освіти, з-поміж яких найбільш доцільною для висвітлення означеної проблеми видається така класифікація складників: соціальний, дидактичний та просторово-предметний. Розглядаючи інструменти розвитку критичного мислення через призму вказаних складників, констатуємо їх приналежність до дидактичного (навчальне і виховне середовище) та просторово-предметного (обладнання аудиторій, заклади освіти, де студенти проходять практичну підготовку, музейне середовище).

Удокладнено використання інструментів розвитку критичного мислення студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» на прикладі таких дисциплін як: «Основи і методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі», «Розвиток критичного мислення молодших школярів», «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі» та інших. Дієвими інструментами у цьому процесі стали: освітні цифрові ресурси («Вивчаю – не чекаю», «LearningApps», «Coggle», «Google Earth»), соціальна реклама, різні групи освітнього медіаконтенту (аудіального, візуального, аудіовізуального), методи та стратегії розвитку критичного мислення («Одна хвилинка», «Дискусія в колі», «Неперервна шкала думок», «Займи / зміни позицію», «Діаграма Венна» тощо), технології навчання («наскрізне навчання», «навчання через участь», «занурення, проживання зсередини»), вправи Швейцарсько-Українського проєкту DOCCU («Серветка», «Букет», «Китайські палички», «Світове кафе», «Водій і машина»).

Ключові слова: критичне мислення, здобувачі вищої освіти, освітнє середовище ЗВО, інструменти розвитку критичного мислення, соціальна активність, цифрові застосунки, освітній медіаконтент.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Модернізація системи освіти з урахуванням умов воєнного часу вимагає актуалізації проблеми розвитку критичного мислення у студентів педагогічних спеціальностей, адже від того, наскільки високим буде рівень його сформованості, залежить ефективність виконання ними виробничих функцій і реалізація завдань повоєнного суспільства у сфері освіти. У цьому зв'язку, важливим є перегляд функціонального призначення складників освітнього середовища ЗВО, пов'язаних як зі змістом та технологіями навчання, так і з матеріальною базою.

Тому, **метою статті є** висвітлення досвіду застосування педагогічних інструментів дидактичного та просторово-предметного складників освітнього середовища задля розвитку критичного мислення в студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» в межах окремих освітніх компонентів.

У зв'язку з цим, **завдання** публікації доцільно окреслити такі: 1) проаналізувати підходи до розвитку критичного мислення у здобувачів вищої педагогічної освіти у вітчизняному та зарубіжному досвіді, виокремити ключові ідеї, втілення

яких забезпечує ефективність цього процесу; 2) встановити дидактичний потенціал сучасних інструментів (цифрових освітніх застосунків, медіаконтенту, кейсів педагогічних завдань, освітніх технологій тощо), доцільних для розвитку критичного мислення майбутніх педагогів під час фахової підготовки; 3) висвітлити досвід розвитку критичного мислення у майбутніх учителів початкової школи в межах окремих основних і вибіркових освітніх компонентів у контексті організації відповідного дидактичного та просторово-предметного освітнього середовища ЗВО.

Методи, використані у дослідженні: вивчення і аналіз фахових джерел з означеної проблеми, синтез, порівняння, узагальнення результатів дослідження; спостереження; фокус-групове опитування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізуючи мету і *перше завдання* статті, можемо констатувати, що проблемою розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти достатньо широко висвітлена у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі. Так, питанням сутності терміносистеми дослідження, загальних векторах організації педагогічного впливу на розвиток критичного мислення здобувачів у закладах освіти різних рівнів приділено увагу в дослідженнях Т. Бортнюк [1], Н. Вукіної, Н. Дементієвської, О. Пометун [12], М. Починкової [13], І. Сущенко, І. Фаловської, Г. Чайковської та інших вчених. Здатність студентів до критичного мислення в дослідженні Т. Валюкевич, О. Трубіциної, Є. Шакурова обґрунтовується як ключове уміння випускника ЗВО [16]. На важливості практичних аспектів формування умов розвитку критичного мислення здобувачів наголошують Г. Вернидуб, Н. Дегтярєва, Ю. Руденко, Н. Тутова [4]. Вартим уваги є використання філософського діалогу у формуванні навичок демократичного спілкування студентів, як основи розвитку критичного мислення, описані в доробку Ю. Лимар, О. Демченко, І. Турчиної.

Посутній блок сучасного досвіду з опорою на світову практику становлять зарубіжні дослідження, пов'язані з розвитком критичного мислення майбутніх педагогів. Так, Т. Стюарт (T. Stewart) у своїй публікації «Supporting Teacher Candidates' Development of Critical Thinking Skills Through Dialogue and Reflection» [19] наголошує на важливості діалогу та рефлексії для розвитку критичного мислення у студентів педагогічних спеціальностей. О. Серін (O. Serin) у дослідженні «The Critical Thinking Skills of Teacher Candidates: Turkish Republic of Northern Cyprus Sampling» [18] аналізує рівень критичного мислення у студентів-педагогів залежно від їхніх світоглядних установ, гендеру та дисципліни і робить висновки щодо розвитку цих навичок впродовж навчання. М. Скрівен (M. Scriven) у статті «The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education» [17], доводить важливість впровадження завдань на розвиток критичного мислення у дисципліни вищої освіти, зокрема у підготовці майбутніх педагогів.

Висвітлюючи *друге завдання* статті, зазначимо, що особливе зацікавлення становить огляд вітчизняних науково-педагогічних студій, де автори констатують ефективність різних інструментів для розвитку критичного мислення майбутніх фахівців. Зокрема, Т. Григорчук описує використання різних типів завдань для розвитку логічного мислення, а відтак і критичного, майбутніх учителів початкової школи [3]. Дослідники К. Корсікова та Н. Потапова активно вивчають та впроваджують електронні інструменти, які сприяють розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти [6]. Цікавим є досвід Л. Петрик щодо розвитку критичного мислення майбутніх учителів початкової школи засобами медіа [11]. Узагальнення вітчизняного досвіду щодо методів та підходів формування критичного мислення у студентів відображають у своєму дослідженні Г. Жирська, І. Масло, О. Сухомлинова [14].

На важливості впровадження цифрових / інформаційних / інтерактивних технологій для формування критичного мислення студентів закладів вищої освіти наголошують І. Кулик [7], Л. Плетеницька, Л. Ткаченко, Т. Хачумян та інші дослідники. Дієвість педагогічних кейсів, ситуаційних завдань, збірок педагогічних ситуацій як засобу розвитку критичного мислення майбутніх викладачів доводить у своїх наукових пошуках І. Леонтєва [8], І. Осадченко та інші. Дидактико-методичним особливостям розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного / дистанційного навчання та відповідному інструментарію присвячено праці Г. Маринченко. С. Моцак, К. Музичук [9; 10].

Для опису *третього* завдання статті цінними є ідеї дослідників щодо позиціонування інструментів розвитку критичного мислення в освітньому середовищі ЗВО та класифікації його складників. Так, О. Молчанюк, О. Пальчик, О. Твердохліб, Н. Чернікова розглядають власне саму здатність студентів до критичного мислення як ефективний інструмент конструктивного освітнього середовища [15]. О. Буйницька зосереджується на виявленні особливостей впровадження системи проектування інформаційно-освітнього середовища для здійснення підготовки майбутніх соціальних педагогів.

У контексті статті, варто звернутись до нашого дослідження, де на підставі ідей Т. Григоренко, О. Ярошинської та інших авторів, диференційовано кілька складників освітнього середовища ЗВО, які впливають на підготовку майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, з-поміж яких вагоме місце посідають інструменти розвитку критичного мислення. Такими складниками, на нашу думку, є: соціальний (педагогічні заходи, спрямовані на гармонійну взаємодію та взаємозбагачення суб'єктів середовища для цілісного становлення моральної свідомості, духовних, соціальних і громадянських якостей); дидактичний (навчальне й виховне середовище закладу вищої освіти (сукупність цілеспрямовано створених умов для формування основних компонентів готовності до професійної діяльності); наукове середовище); просторово-предметний (обладнання аудиторій ЗВО та його структур (центр цифрових освітніх технологій, цифрові освітні платформи та інструменти для роботи в умовах офлайн- та онлайн-навчання, лабораторія НУШ та ін.), середовище закладів загальної середньої освіти, де студенти проходять практики, музейне та природниче середовище тощо)» [2, с. 144]. Тож, узагальнюючи головні ідеї вказаних вище публікацій через призму складників освітнього середовища закладів освіти, можемо констатувати, що вони є елементами дидактичного і просторово-предметного складників та сприяють розвитку у майбутніх вчителів критичного мислення, підвищення рівня соціальної активності, формування загальних і фахових компетентностей.

У руслі дослідження варто укласти особливості розвитку критичного мислення студентів УДУ імені Михайла Драгоманова через застосування освітніх цифрових ресурсів, медіаконтенту, методів розвитку критичного мислення, технологій навчання («наскрізне навчання», «навчання через участь», «занурення, проживання зсередини»). У цьому зв'язку, дисципліни «Основи і методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі», «Розвиток критичного мислення молодших школярів», «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі», «Цифрові ресурси у професійній діяльності вчителя початкової школи», «Медіаресурси в роботі вчителя НУШ» мають певний потенціал.

Описуючи інструменти розвитку критичного мислення, які позитивно зарекомендували себе у навчальному і виховному блоках дидактичного складника освіт-

нього середовища ЗВО, варто зупинитись на засобах, методах і технологіях реалізації змісту вказаних вище освітніх компонентів. Зокрема, з-поміж засобів дієвими визнано використання: соціальної реклами (у друкованих видання, на радіо, телебаченні); аудіальних, візуальних, аудіовізувальних медіаресурсів (сайтів дитячих журналів, аудіокниг онлайн, різних видів телевізійних програм, комп'ютерних ігор, створених за мотивами дитячих книжок, фільмів тощо). Виконання навчальних завдань, пов'язаних із визначенням потенціалу цих засобів для навчання молодших школярів, встановленням правдивості вказаної там інформації відбувалися за допомогою органічного поєднання індивідуальної, парної та групової роботи, впровадження інтерактивних форм, методів і технологій навчання (сюжетно-рольові ігри, технології контекстного навчання, методи розвитку критичного мислення («Одна хвилина», «Дискусія в колі», «Неперервна шкала думок», «Займи / зміни позицію», «Дерево рішень» тощо)).

Використання цифрових застосунків як-от «Art and Culture», «Google Earth», «Вивчаю – не чекаю», «LearningApps», «Coggle», текстових моделей штучного інтелекту, інтерактивної дошки в кабінеті-лабораторії НУШ тощо (як елементів просторово-предметного середовища ЗВО) мотивувало студентів до пошуку необхідної інформації, орієнтування у дидактичних можливостях цих ресурсів, критичного осмислення побаченого і прогнозування можливостей застосування під час практики, продукування творчих ідей у відкритому освітньому просторі. Для посилення мотивації, формування здібностей критично оцінювати та творчо опрацьовувати отриману інформацію застосовано такі засоби як: графічні організатори стратегій розвитку критичного мислення («Діаграма Венна», таблиця для порівняння текстів, вправа «ЗаХОД – знаю, хочу дізнатись, дізнався», шкала ставлення «Так/ні» та інші), вербальне переконання, мотиваційне моделювання фрагментів уроків з курсу «Я досліджую світ» та інших предметів початкової школи тощо.

Зауважимо, що при підборі інструментів для розвитку критичного мислення студентів у процесі їхньої фахової підготовки особлива увага приділялася створенню фасилітованого дидактично-розвивального середовища. До нього ми відносимо: музеї (літературний, науки, природничий, медичний, історії Києва тощо), ботанічні сади, галузеві кабінети, лабораторія НУШ), середовище ЗЗСО, де проходить педагогічна практика. Головний акцент ставиться на підготовці студентів до створення здоров'язбережувального освітнього середовища в початковій школі, моделюванні ситуацій, пов'язаних із моральним вибором, використанні цифрових застосунків для усвідомлення впливу соціального та природного оточення на вибір безпечної поведінки учнями; конструюванні уроків із застосуванням стратегій розвитку критичного мислення молодших школярів на основі медіапродукції.

При вивченні описаних у статті освітніх компонентів, чільну увагу зосереджено на формуванні методичних умінь студентів щодо ефективного використання стратегій розвитку критичного мислення та організації різних форм роботи учнів за інструментарієм Швейцарсько-Українського проекту DOCCU (вправи («Серветка», «Букет», «Китайські палички», «Світове кафе», «Павутина», «Водій і машина» та ін.). До того ж, наскрізною є вимога включення майбутніми вчителями до уроків прогностичних завдань («Що буде, якщо...?»), інсценізацій на основі анімаційних фільмів серії «Корисні підказки» («Обережно, Internet», «Помузеймося», «Якщо загубився», «Який друг справжній?») та інших, відеоконтенту (портал «Пустунчик», «Добро завжди перемагає», «Україна. Нескорені міста» тощо) для формування в учнів ключових компетентностей (громадянських та соціальних, екологічної, інформацій-

но-цифрової) та наскрізних умінь (критично та системно мислити, висловлювати власну думку усно і письмово, логічно обґрунтовувати свою позицію, співпрацювати з іншими особами) [5].

Як свідчать результати фокус-групового опитування та спостереження за роботою студентів під час педагогічної практики, вони залюбки проводили уроки з курсу «Я досліджую світ», математики, літературного читання, використовуючи цифрові ресурси «Interland», «WordWall», «Вивчаю – не чекаю», «Wheel of names», а також картографічну продукцію ДНВП «Картографія» (атлас «Я досліджую світ. Історія. Суспільство. Культура», інтерактивні карти, навчальні плакати «Видатні постаті», «Відомі місця тощо») у поєднанні з різними моделями штучного інтелекту (GhatGPT, Gamma, Skybox). Ключовим під час їх проведення уроків стало застосування загальних стратегій розвитку критичного мислення молодших школярів («Асоціативний куш», «Запитання до автора», «Сенкан», «Кубування») та відповідних графічних організаторів вказаних стратегій (таблиця «Аналіз ознак поняття», «Фішбоун», Шкала ставлення «Так/ні», «ЗаХОД»), що свідчить про ефективність використання згаданих вище технологій «наскрізне навчання», «навчання через участь», «занурення, проживання зсередини» у процесі їхньої фахової підготовки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, описані в статті інструменти розвитку критичного мислення в майбутніх педагогів (медіаресурси, цифрові застосунки, педагогічні завдання, методи і стратегії розвитку критичного мислення тощо) розглядаються нами як елементи дидактичного та просторово-предметного складників освітнього середовища ЗВО. Одержані результати під час практичної підготовки студентів у ЗЗСО свідчать про поглиблення методичних знань щодо втілення ними методів розвитку критичного мислення в учнів, здатності працювати в команді самим та організовувати цю роботу з учнями, використовувати відкриті ресурси та цифрові технології, оперувати ними під час виконання виробничих завдань.

Перспективним вважаємо розробку і впровадження у фахову підготовку майбутніх учителів початкової школи окремого курсу з організації безпечного освітнього середовища в НУШ на засадах наскрізного використання стратегій розвитку критичного мислення в здобувачів початкової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортнюк Т., Фаловська І. Розвиток критичного мислення майбутніх педагогів як вимога сучасності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5 (11). С. 356-367. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)356-367](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)356-367)
2. Васютіна Т. М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти. Дис. ... докт. пед. наук. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2022. 617 с. URL: <https://nauka.khmn.edu.ua/wp-content/uploads/dysertacziya-vasytina.pdf>
3. Григорчук Т. Використання завдань для розвитку логічного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. *Наука і техніка сьогодні*, № 13 (27), С. 514-521.
4. Дегтярьова Н., Руденко Ю., Тутова Н., Вернидуб Г. Практичні аспекти формування умов розвитку критичного мислення здобувачів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 3 (3). С. 316-327. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2874/2887>

5. Державний стандарт початкової освіти. (Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ), від 21.02.2018, № 87). Редакція від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
6. Корсікова К., Потапова Н. Електронні інструменти розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 48. С. 129 -134 .
7. Кулик І. О. Дидактичні можливості інтерактивних технологій навчання у формуванні критичного мислення. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса : Гельветика, 2022. Вип. 36. С. 200-203. URL: <https://bit.ly/40EEt5Q>
8. Леонтєва І. В. Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів. *Педагогічна освіта : Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. № 32. С. 29-38. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/226/323>
9. Маринченко Г. М., Моцак С. І. Формування критичного мислення студентів під час дистанційного навчання. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 4. Травень, 2021. С. 463-467.
10. Музичук К. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання. *New pedagogical thought*. 2019. № 99 (3). С. 61-65.
11. Петрик Л. Розвиток критичного мислення майбутніх учителів початкової школи засобами медіа. *Педагогічний процес : теорія і практика (Серія : Педагогіка)*. 2017. № 4 (59). С. 84-90. URL: <https://core.ac.uk/download/146446604.pdf>
12. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89-98.
13. Починкова М. Система формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки: монографія. Київ : Талком, 2020. 472 с.
14. Сухомлинова О., Жирська Г., Масло І. Формування критичного мислення у студентів : методи та підходи до розвитку аналітичних здібностей. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 14 (32) С. 452-467. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/6893/6933>
15. Твердохліб О., Чернікова Н., Молчанюк О., Пальчик О. Критичне мислення як ефективний інструмент конструктивного освітнього середовища. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 333-340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_55_47
16. Трубіцина О., Валюкевич Т., Шакуров Є. Розвиток критичного мислення як ключової компетенції студентів у вищій освіті. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 2 (20). С. 5-15.
17. Scriven M. The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education, ed. Martin Davies and Ronald Barnett. *Inquiry : Critical Thinking Across the Disciplines*. 2024. № 33 (2), P. 189-196.
18. Serin O. The Critical Thinking Skills of Teacher Candidates : Turkish Republic of Northern Cyprus Sampling. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2013. № 53. P. 231-248. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1060371>
19. Stewart T. T. Supporting Teacher Candidates' Development of Critical Thinking Skills Through Dialogue and Reflection. *Handbook of Research on Critical Thinking Strategies in Pre-Service Learning Environments / Gina J. Mariano, Fred J. Figliano (Eds.)* 2019. P. 211-234 URL: <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/220686>

REFERENCES:

1. Bortniuk, T. & Falovska, I. (2023). Rozvytok krytychnoho myslennia maibutnikh pedahohiv yak vymoha suchasnosti [The development of critical thinking of future teachers as a requirement of modernity]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Topical issues in modern science, 5 (11)*, 356-367. Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)-356-367](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)-356-367) [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T. M. (2022). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do realizatsii zmistu pryrodnychoї ta hromadianskoї osvity [Theoretical and

methodological principles of training future primary school teachers for the implementation of the content of natural and civic education]. *Doctor's thesis*. Khmelnytskyi. Retrieved from: <https://nauka.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/dysertacziya-vasytina.pdf> [in Ukrainian].

3. Hryhorchuk, T. (2023). Vykorystannia zavdan dlia rozvytku lohichnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi fakhovoi pidhotovky [The use of tasks for the development of logical thinking of future primary school teachers in the process of professional training]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, 13 (27), 514-521 [in Ukrainian].

4. Dehtiarova, N., Rudenko, Yu., Tutova, N., & Vernydub, H. (2022). Praktychni aspekty formuvannia umov rozvytku krytychnoho myslennia zdobuvachiv [Practical aspects of forming conditions for the development of critical thinking of students]. *Aktualni pytannia u suchasniї nauki – Topical issues in modern science*, 3 (3), 316-327. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2874/2887> [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (KMU), vid 21.02.2018, № 87). Redaktsiia vid 24.07.2019 № 688. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Korsikova, K. & Potapova, N. (2023). Elektronni instrumenty rozvytku krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoї osvity [Electronic tools for the development of critical thinking of higher education students]. *Liudynoznavchi studii. Serii «Pedahohika» – Humanities studies. Series «Pedagogy»*, 48, 129-134 [in Ukrainian].

7. Kulyk, I. O. (2022). Dydaktychni mozhyvosti interaktyvnykh tekhnolohii navchannia u formuvanni krytychnoho myslennia [Didactic possibilities of interactive learning technologies in the formation of critical thinking]. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Notes of the International Humanitarian University*. Odesa : Helvetyka, 36, 200-203. Retrieved from: <https://bit.ly/40EEt5Q> [in Ukrainian].

8. Leontieva, I. V. (2019). Pedahohichni keis yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia maibutnikh vykladachiv [Pedagogical case as a means of developing critical thinking of future teachers]. *Pedahohichna osvita : Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical education : Theory and practice. Psychology. Pedagogy*, 32, 29-38. Retrieved from: DOI: 10.28925/2311-2409.2019.32.4 [in Ukrainian].

9. Marynchenko, H. M., & Motsak S. I. (2021). Formuvannia krytychnoho myslennia studentiv pid chas dystantsiinoho navchannia [Formation of students' critical thinking in distance learning]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky» – International scientific journal «Grail of Science»*, 4, 463-467 [in Ukrainian].

10. Muzychuk, K. (2019). Rozvytok krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoї osvity v umovakh zmishanoho navchannia [Development of critical thinking of higher education students in a blended learning environment]. *New pedagogical thought*, 99 (3), 61-65 [in Ukrainian].

11. Petryk, L. (2017). Rozvytok krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly zasobamy media [Development of critical thinking of future primary school teachers by means of media]. *Pedahohichni protses : teoriia i praktyka (Serii : Pedahohika) – Pedagogical process : theory and practice (Series : Pedagogy)*, 4 (59), 84-90. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/146446604.pdf> [in Ukrainian].

12. Pometun, O. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichni fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 89-98 [in Ukrainian].

13. Pochynkova, M. (2020) Systema formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi profesiinoї pidhotovky [The system of forming critical thinking of future primary school teachers in the process of professional training] : monohrafiia. Kyiv : Talkom [in Ukrainian].

14. Sukhomlynova, O., Zhyrskaya, H. & Maslo, I. (2023). Formuvannia krytychnoho myslennia u studentiv : metody ta pidkhody do rozvytku analitychnykh zdibnostei [Formation of critical thinking in students : methods and approaches to the development of analytical skills]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations in science*, 14 (32), 452-467. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/6893/6933> [in Ukrainian].

15. Tverdokhlib, O., Chernikova, N., Molchaniuk, O. & Palchuk, O. (2017). Krytychne myslennia yak efektyvnyi instrument konstruktyvnoho osvitnoho seredovyscha [Critical thinking as an effective tool for a constructive educational environment]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary school*, Vol. 55, 333-340. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_55_47 [in Ukrainian].

16. Trubitsyna, O., Valiukevych, T. & Shakurov, Ye. (2024). Rozvytok krytychnoho myslennia yak kliuchovoi kompetentsii studentiv u vyshchii osviti [Development of critical thinking as a key competence of students in higher education]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 2 (20), 5-15 [in Ukrainian].

17. Scriven, M. (2024). The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education, ed. Martin Davies and Ronald Barnett. *Inquiry : Critical Thinking Across the Disciplines*, 33 (2), 189-196 [in English].

18. Serin, O. (2013). The Critical Thinking Skills of Teacher Candidates : Turkish Republic of Northern Cyprus Sampling. *Eurasian Journal of Educational Research*, 53, 231-248. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1060371> [in English].

19. Stewart, T. T. (2019). Supporting Teacher Candidates' Development of Critical Thinking Skills Through Dialogue and Reflection. *Handbook of Research on Critical Thinking Strategies in Pre-Service Learning Environments / Gina J. Mariano, Fred J. Figliano (Eds.)*, 211-234. Retrieved from: <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/220686> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.19

UDC 37.09:316.647.5

TOLERANCE AS THE BASIS OF THE PEDAGOGICAL PROCESS

Daria Hubarieva

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4513-8586>
e-mail: kameta2014@ukr.net

Oleksandr Popov

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-4653-5352>
e-mail: apopov70@gmail.com

Abstract. *The article is devoted to the study of the social phenomenon of tolerance in modern society, especially in the context of growing cultural, ethnic and religious diversity resulting from globalization processes and migration movements. The authors analyze the evolution of the concept of tolerance, defining it as one of the key characteristics of a democratic society, where respect for the rights and freedoms of each person becomes the basis of social interaction. Tolerance is viewed not only as passive acceptance, but also as the active promotion of cultural dialogue between different social groups, which makes it an important element of the stable development of communities in various social conditions.*

The article discusses different types of tolerance – interpersonal, social, ethnic, and religious – and the levels of tolerant attitudes in society. The authors emphasize that a high level of tolerance contributes to the peaceful coexistence of different cultural groups, preventing conflicts and promoting social harmony. Tolerance is viewed as a mechanism of social integration that enables people from different cultures to live together while preserving their identity.

The authors also analyze the factors that contribute to the development of tolerance, including education, cultural upbringing, and the role of social institutions. The authors emphasize the importance of forming tolerant attitudes from childhood, when educational programs can include elements aimed at understanding diversity. The role of the media is seen as important for shaping public opinion about tolerance: positive images of cultural diversity contribute significantly to reducing stereotypes.

The authors also highlight the role of government and international organizations that can promote tolerance through legislation and anti-discrimination programs. Public policy can be a powerful tool for promoting the principles of tolerance by supporting the rights and freedoms of minorities. In general, the article offers a comprehensive approach to the analysis of tolerance as a multidimensional social phenomenon, which is particularly relevant in the context of the challenges of globalization and cultural diversity, requiring active action to ensure harmony.

Key words: *tolerance, social phenomenon, cultural diversity, interpersonal tolerance, social integration, education, media, globalization.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.19

УДК 37.09:316.647.5

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Губарева Д. В.

кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4513-8586>
e-mail: kameta2014@ukr.net

Попов О. А.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-4653-5352>
e-mail: apopov70@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню соціального феномену толерантності в сучасному суспільстві, особливо в умовах зростання культурного, етнічного та релігійного різноманіття, яке є результатом глобалізаційних процесів і міграційних рухів. Автори аналізують еволюцію поняття толерантності, визначаючи його як одну з ключових характеристик демократичного суспільства, де повага до прав і свобод кожної людини стає основою соціальної взаємодії. Толерантність розглядається не лише як пасивна терпимість, а й як активне сприяння культурному діалогу між різними соціальними групами, що робить її важливим елементом стабільного розвитку спільнот у різноманітних соціальних умовах.

У статті обговорюються різні типи толерантності – міжособистісна, соціальна, етнічна та релігійна – та рівні толерантного ставлення в суспільстві. Автори наголошують, що високий рівень толерантності сприяє мирному співіснуванню різних культурних груп, запобігаючи виникненню конфліктів і сприяючи соціальній згоді. Толерантність розглядається як механізм соціальної інтеграції, який забезпечує можливість людям з різних культур жити разом, зберігаючи свою ідентичність.

Також аналізуються фактори, що сприяють розвитку толерантності, зокрема освіта, культурне виховання та роль соціальних інститутів. Автори підкреслюють важливість формування толерантних установок з дитинства, коли освітні програми можуть включати елементи, спрямовані на розуміння різноманіття. Роль медіа розглядається як важлива для формування суспільної думки про толерантність: позитивні зображення культурного різноманіття суттєво сприяють зниженню стереотипів.

Автори також виділяють роль державних та міжнародних організацій, здатних сприяти утвердженню толерантності через законотворчість і створення програм, що протидіють дискримінації. Державна політика може стати потужним інструментом для просування принципів толерантності, підтримуючи права та свободи меншин. Загалом стаття пропонує комплексний підхід до аналізу толерантності як багатовимірного соціального феномену, що набуває особливої актуальності в умовах викликів глобалізації та культурної різноманітності, що вимагає активних дій для забезпечення злагоди.

Ключові слова: толерантність, соціальний феномен, культурне різноманіття, міжособистісна толерантність, соціальна інтеграція, освіта, медіа, глобалізація.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. У сучасному глобалізованому світі толерантність є однією з базових цінностей, необхідних для забезпечення стабільного і гармонійного розвитку суспільства. Інтенсивні процеси глобалізації, інтеграції світових ринків, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та посилення міжнародної співпраці сприяють значному зростанню культурного, етнічного, релігійного та соціального різноманіття. Це створює як нові можливості для міжкультурного діалогу, так і серйозні виклики, пов'язані з соціальною напруженістю, дискримінацією та конфліктами на різних рівнях.

Толерантність, у цьому контексті, є не лише етичним принципом, а й необхідною умовою побудови соціальної стабільності, миру та взаєморозуміння. Вона проявляється у здатності приймати інші погляди, традиції, релігійні переконання та способи життя без упереджень і стереотипів. З одного боку, толерантність сприяє розвитку критичного мислення, емоційної інтелігентності та міжособистісної взаємодії. З іншого боку, вона створює основу для формування інклюзивного суспільства, де кожен індивід має можливість реалізувати свій потенціал, незалежно від його культурної, етнічної чи соціальної приналежності.

Актуальність толерантності в сучасних умовах зумовлена низкою глобальних викликів, таких як зростання політичної поляризації, конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті, поширення мов ворожнечі та дискримінації, а також соціальна нерівність. Ці явища посилюють необхідність формування толерантних цінностей як серед дітей та молоді, так і у ширших суспільних колах. Відсутність толерантності може провокувати напруженість у суспільстві, радикалізацію окремих груп та навіть насильство, що ставить під загрозу демократичні засади розвитку держави.

Освіта відіграє провідну роль у формуванні толерантності, виступаючи одним із найефективніших інструментів у цьому процесі. Навчальні програми, спрямовані на розвиток громадянської свідомості, міжкультурного діалогу, критичного мислення та емпатії, мають стратегічне значення. Освітні ініціативи повинні акцентувати увагу на питаннях боротьби зі стереотипами, пропагування рівності, справедливості та співчуття, формуючи у молоді толерантний світогляд ще з раннього віку.

Науковий інтерес до проблеми толерантності не є новим. Дослідження в цій галузі ведуться в рамках різних дисциплін – філософії, соціології, психології, педагогіки. Толерантність визначається як соціально-філософська категорія (М. Мчедлов, В. Лекторський), форма міжособистісних відносин (О. Клепцова, В. Сітаров, Г. Солдатова), а також як особистісна якість, що формується в процесі соціалізації (О. Асмолов, О. Газман). Особливу увагу вчені приділяють питанням виховання толерантності в контексті полікультурного середовища, яке стає все більш характерним для сучасних освітніх установ.

Однак, попри значну увагу до цієї проблеми, у багатьох країнах світу досі спостерігається недостатній рівень впровадження програм, що сприяють вихованню толерантності. Часто освітні ініціативи обмежуються декларативними концепціями або поодинокими заходами, не утворюючи цілісної системи виховання толерантного світогляду. Крім того, сучасне інформаційне середовище, зокрема інтернет і соціальні мережі, вносить як нові можливості, так і виклики для формування

толерантності. Поряд із платформами для міжкультурного діалогу вони сприяють поширенню дезінформації, мови ворожнечі та поляризації суспільства.

У цьому контексті особливого значення набуває впровадження програм медіаграмотності, які допомагають розпізнавати фейки, уникати маніпуляцій та формувати обґрунтовані судження. Освітні установи повинні брати на себе провідну роль у формуванні критичного мислення, емпатії та поваги до різноманіття. Водночас у вихованні толерантності важлива інтеграція міжсекторальних підходів, що передбачають співпрацю освітніх установ із громадськими організаціями, державними інституціями та приватним сектором.

Таким чином, у сучасних соціально-політичних умовах формування толерантності є не лише педагогічною, а й стратегічною метою, яка має забезпечуватися комплексними та системними підходами на всіх рівнях суспільного життя. Вирішення цієї проблеми потребує активного залучення педагогів, науковців, політиків і громадськості, спрямовуючи зусилля на формування гармонійного, мирного і стійкого світу.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є вивчення важливості толерантності як фундаментальної цінності сучасного суспільства, зокрема в умовах глобалізації, зростаючого культурного різноманіття, соціальної інтеграції та конфліктних ситуацій. Дослідження спрямоване на розкриття ролі толерантності у створенні умов для мирного співіснування, взаєморозуміння та соціальної згуртованості, особливо в освітньому контексті.

Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**: провести аналіз факторів, що впливають на формування толерантності в суспільстві та освітньому середовищі; оцінити ефективність педагогічних підходів та методик, спрямованих на виховання толерантності серед молоді; розробити практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження інтерактивних методів навчання, що сприяють формуванню толерантної поведінки.

Реалізація зазначених завдань передбачає використання комплексу теоретичних та емпіричних **методів дослідження**, таких як аналіз наукової літератури, опитування експертів, досвід країн із успішними освітніми практиками та експериментальні методи для визначення ефективності різних підходів. Це дослідження спрямоване на глибоке розуміння значення толерантності для розвитку гармонійного суспільства та надання практичних рекомендацій для освітніх інституцій, що сприятимуть поширенню толерантності як ключової соціальної компетентності серед підростаючого покоління та широких верств населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Нова українська школа» потребує педагога нової генерації, позбавлених авторитарності та диктаторства, орієнтованих на здійснення професійної освітньої діяльності на засадах розумної толерантності, яка має межі та передбачає прийняття та розуміння різних думок та світоглядів, релігій, національностей, готовність до співпраці, діалогу, партнерства та емоційної мобільності педагога в умовах сучасного освітнього простору.

Виховання толерантного покоління є надзвичайно актуальним питанням сьогодення. І саме сучасна освіта зацікавлена у толерантних педагогах, які мудро та успішно співпрацюють з різноманітним учнівським класом, які своїм прикладом, а саме: ціннісним ставленням до кожної особистості; прийняттям кожного таким, яким він є незалежно від його інтелектуальних здібностей, фізичних можливостей, соціального статусу, національності, релігії, культурної приналежності та інше; формує толерантне (розуміюче) ставлення один до одного всіх учасників освітнього процесу.

Концептуальний підхід до аналізу толерантності як наукового поняття найбільш детально розроблений у західноєвропейській науковій традиції. Чимало іноземних дослідників присвятили свої праці вивченню толерантності як важливого чинника досягнення компромісів і вирішення конфліктів як у межах окремих груп, так і на глобальному рівні. Зокрема, у роботах С. Мендус, Б. Єлмонда, М. Дамита, В. Ворока, К. Хілла толерантність постає як одна з ключових соціальних цінностей, що сприяє особистісному та суспільному розвитку [3].

Українські науковці також активно досліджують цю проблему, акцентуючи увагу на різних її аспектах. У вітчизняній науці толерантність здебільшого розглядається через призму філософії (Ю. Іщенко, О. Тягло). Водночас питання виховання толерантності як важливої якості особистості широко висвітлюються у психолого-педагогічних дослідженнях. Загальні питання педагогіки толерантності вивчали М. Рожков, А. Сиротенко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, тоді як технологічні аспекти виховання цієї риси особистості аналізували у своїх працях Т. Білоус, С. Герасимова, О. Кащенко, І. Сковородкіна, О. Скрябіна та інші [12].

Толерантність згідно з гуманістичним підходом розглядається як один з принципів (система принципів) і розуміється як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єктна взаємодія (І. Бех); як формування культури діалогу (М. Бахтін, В. Біблер); як формування установок толерантної свідомості (Г. Солдатова, Л. Шайгерова); як здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та інші особливості, що в сумі складає основу відмови від агресії (С. Бондирева, Д. Колесов).

До основних проявів толерантності О. Докукіна відносить:

- довірче співробітництво – встановлення в освітньому закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості між адміністрацією, педагогами, з одного боку, і вихованцями, з іншого;
- екологію взаємовідносин – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому закладі як основи формування толерантного середовища;
- формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточення, народів, незалежно від соціальної належності, національності, раси, культури, релігії;
- синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою;
- творчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії [2, с. 912].

На думку Н. Яшина, існує пряма залежність толерантності від процесу гуманізації: «Дослідження особливостей гуманізації освіти дозволяє стверджувати, що толерантність – це складова гуманізації. Людність як практичний засіб реалізації гуманізму та основа формування гуманістичного світогляду сприяє становленню людини на шлях толерантності та є запорукою толерантного ставлення та поведінки» [10, с. 123].

Толерантність є одним з найважливіших соціальних феноменів сучасного світу, який забезпечує мирне співіснування різних культур, етнічних груп, релігійних конфесій та індивідуальних ідентичностей [1]. В умовах глобалізації, коли міжкультурні взаємодії стають все більш інтенсивними, толерантність набуває значення не просто соціальної цінності, а життєво важливої навички для кожного члена суспільства. Нестабільна політична ситуація, загострення соціальних конфліктів та

активізація міграційних процесів вимагають від суспільства переосмислення значення толерантності й пошуку нових підходів до її формування та підтримки.

Поняття толерантності охоплює широкий спектр значень: від прийняття іншого як рівного до активного зусилля з подолання упереджень та дискримінації. У сучасній науковій літературі толерантність часто розглядається як позитивна цінність, яка забезпечує мирне співіснування різних поглядів, культур та способів життя. Це поняття включає такі аспекти:

Культурна толерантність – визнання і повага до різних культурних традицій, звичаїв та мов. Вона включає знання про культурні особливості інших народів і відкритість до нових ідей та досвідів, які вони привносять.

Релігійна толерантність – свобода віросповідання та повага до різних релігійних поглядів. У сучасному світі, де релігійні переконання можуть суттєво відрізнятися, важливо виховувати здатність до поваги та співіснування, незважаючи на відмінності у вірі.

Соціальна толерантність – прийняття різноманітних соціальних груп, у тому числі меншин та вразливих верств населення. Це аспект включає боротьбу з дискримінацією на підставі статі, віку, етнічного походження, сексуальної орієнтації, фізичних або інтелектуальних можливостей тощо.

Зрозуміти сутність толерантності можна через концепт взаємоповаги та взаєморозуміння, які базуються на етичних принципах та гуманістичних цінностях. Це явище не обмежується лише пасивним прийняттям, але й передбачає активну готовність до співпраці, діалогу та взаємодії. У цьому контексті толерантність можна розглядати як процес, що вимагає постійного вдосконалення та навчання, особливо в умовах різноманітних глобальних змін [9].

Сучасне суспільство стикається з рядом викликів, які впливають на розвиток толерантності. Зростаюча мобільність, міграція, глобальні економічні та політичні кризи призводять до збільшення кількості контактів між представниками різних культур і національностей. Водночас це посилює ймовірність конфліктів, що виникають через нерозуміння, упередження та стереотипи. У деяких країнах активізуються рухи, які виступають проти глобалізації та мультикультуралізму, вбачаючи в цьому загрозу для національної ідентичності. Це створює додаткові труднощі на шляху до формування толерантного суспільства та ставить нові вимоги до освіти та суспільного дискурсу.

Однією з найактуальніших проблем є поширення дезінформації, стереотипів та мови ворожнечі, що значно впливає на формування негативних установок і сприяє поляризації суспільства. Такий контент часто використовується для маніпуляції громадською думкою і створення поділу, тому протидія йому стає важливим аспектом формування толерантності.

Існування таких проблем підкреслює необхідність розвитку нових підходів до формування толерантності. Успішний досвід мультикультурних суспільств показує, що однією з ефективних стратегій є впровадження політик, які сприяють культурній інтеграції та взаємоповазі. Для цього необхідні освітні програми, які навчають дітей та молодь поважати інші культури, сприяють діалогу та подоланню упереджень. Важливим є також створення публічних просторів для культурного обміну та підтримка ініціатив, що сприяють взаєморозумінню та співпраці між різними групами.

Освіта виступає основним інструментом формування толерантності. З дитинства люди отримують базові знання про різні культури, цінності та традиції, що сприяє подоланню упереджень та формуванню позитивного ставлення до відмін-

ностей. Сучасна педагогіка розглядає наступні компоненти освітнього простору які впливають на створення толерантного простору в освітньому процесі, а саме:

Інтерактивні методики навчання – вони дозволяють створити атмосферу відкритого спілкування та співпраці. Рольові ігри, моделювання конфліктних ситуацій та дискусії допомагають учням навчитися вирішувати конфлікти мирним шляхом, розуміти інших та приймати їх. Це сприяє формуванню навичок активного слухання, емпатії та критичного мислення.

Інклюзивна освіта – вона є важливим компонентом формування толерантності, оскільки передбачає інтеграцію в загальний освітній процес дітей з особливими освітніми потребами, різних етнічних та соціальних груп. Це не тільки забезпечує рівність доступу до освіти, але й сприяє взаємному збагаченню та розвитку співчуття серед дітей.

Полікультурне виховання – у шкільній програмі важливо передбачити вивчення культурологічних курсів, які знайомлять учнів з традиціями, мовами та історією інших народів. Це сприяє розвитку емпатії та соціальної компетентності, допомагає розуміти і приймати відмінності, а також усвідомлювати спільні людські цінності.

Отже, для забезпечення толерантного ставлення до інших в освітньому середовищі мають бути присутні наступні складові (Рис. 1).

Рис. 1. Ключові складові толерантного середовища

Розглянемо їх детальніше:

1. Культура взаєморозуміння – є основою толерантного середовища і включає:

– *Взаємоповагу*. Ця якість формується через усвідомлення унікальності кожної особистості, її права на власну думку, погляди та стиль життя. В освітньому контексті це означає готовність приймати індивідуальні особливості учнів і колег.

– *Готовність до співпраці*. Співпраця передбачає взаємну підтримку між учасниками освітнього процесу. Наприклад, спільна робота над проектами сприяє створенню середовища, де думка кожного є важливою.

Культура взаєморозуміння також передбачає розвиток комунікативних навичок, необхідних для конструктивного діалогу, що дозволяє уникати конфліктів і сприяє побудові довірчих відносин між усіма учасниками освітнього процесу.

2. Емоційна емпатія – це здатність людини розуміти почуття інших, співпереживати та відповідно реагувати. У контексті освіти ця складова передбачає:

– *Розвиток емоційного інтелекту.* Учителі повинні навчати дітей розпізнавати свої емоції, а також емоційний стан інших людей. Це сприяє встановленню дружніх і довірливих відносин.

– *Зниження рівня напруженості.* Завдяки емпатії учасники освітнього процесу можуть краще розуміти мотиви та поведінку інших, що допомагає уникати конфліктів або ефективно їх вирішувати.

Емоційна емпатія є критично важливою для побудови гармонійного середовища, адже вона сприяє усвідомленню спільних інтересів і цілей усіх учасників освітнього процесу.

3 Інклюзивність у педагогічному контексті означає створення рівноправних умов для всіх учасників навчального процесу, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Це включає:

– *Інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами.* Інклюзивні методи навчання спрямовані на те, щоб кожна дитина могла брати повноцінну участь у навчальному процесі, відчувати себе потрібною та важливою.

– *Рівність доступу до ресурсів.* Усі учасники освітнього середовища мають отримувати однаковий доступ до навчальних матеріалів, підтримки та можливостей.

Інклюзивність сприяє розвитку соціальної компетентності, зокрема навичок взаємодії та співпраці, що допомагає формувати суспільство, де цінуються відмінності та різноманіття [4].

4. Уміння вирішувати конфлікти. Толерантне середовище неможливе без вміння конструктивно вирішувати конфлікти. Ця складова охоплює:

– *Ненасильницькі методи врегулювання суперечностей.* Наприклад, використання технік активного слухання, медіації та фасилітації допомагає створити умови для діалогу між сторонами конфлікту.

– *Розвиток навичок рефлексії.* Аналіз конфліктної ситуації, причин її виникнення та наслідків сприяє кращому розумінню власних помилок і точок зору інших.

Вважаємо, що освітній процес має включати тренінги та рольові ігри, які моделюють реальні конфліктні ситуації та навчають учнів шукати компроміси. Це дозволяє зменшити рівень агресії, посилити взаєморозуміння та зміцнити атмосферу довіри.

Усі чотири складові взаємодіють і підсилюють одна одну, створюючи єдине толерантне середовище, яке сприяє розвитку особистості та формуванню гармонійного суспільства.

Толерантність охоплює не лише освітню сферу, але й широку соціальну площину. Соціальні мережі та ЗМІ сьогодні відіграють величезну роль у формуванні суспільної думки. Водночас саме через ці канали часто поширюються дезінформація, стереотипи та мова ненависті, що стає перешкодою на шляху до толерантності. Важливим завданням сучасного суспільства є створення умов, за яких ЗМІ та цифрові платформи стануть інструментами просування ідей взаєморозуміння та поваги.

Соціальні ініціативи, які сприяють толерантності, можуть включати як локальні проекти, так і глобальні кампанії. Наприклад, організація заходів, присвячених культурному обміну, створення фестивалів різних культур, просвітницькі кампанії, що висвітлюють проблему дискримінації та нерівності, є ефективними способами формування позитивного ставлення до різноманіття. Така діяльність сприяє зниженню напруги у суспільстві та створенню середовища, де кожен може відчувати себе в безпеці та підтримці.

Ефективність виховання толерантності залежить від комплексного підходу до процесу освіти [8]. Це включає не тільки традиційні педагогічні підходи, але й активне використання сучасних технологій та інтерактивних методів:

1. Проектні роботи з міжкультурного обміну – спільні проекти учнів з різних країн, спрямовані на обмін досвідом та знаннями про різні культури, є ефективним способом формування міжкультурної компетентності. Це може бути реалізовано через програми студентських обмінів, участь у міжнародних конкурсах та дистанційні проекти.

2. Моделювання реальних ситуацій – рольові ігри, дискусії та тренінги з елементами симуляції реальних соціальних проблем дозволяють учням навчитися реагувати на конфліктні ситуації конструктивно, сприяють розвитку навичок вирішення конфліктів та комунікації.

3. Партнерство з громадськими організаціями – залучення неурядових організацій та активістів до процесу освіти дає можливість учням ознайомитися з проблемами прав людини, соціальної справедливості та рівності. Такі ініціативи сприяють розширенню світогляду молоді, допомагають розвивати соціальну відповідальність і залученість у громадське життя.

У сучасному світі толерантність залишається однією з ключових цінностей для збереження миру та соціальної стабільності. Формування толерантного суспільства є складним процесом, що вимагає комплексного підходу, включаючи активну роль освіти, медіа, політиків та громадських організацій [11]. Толерантність, як основа мирного співіснування, дозволяє суспільству долати стереотипи, упередження та дискримінацію, сприяючи збереженню культурного багатства та соціальної згуртованості.

Реалізація освітніх програм, що сприяють вихованню толерантності, є важливою умовою для подолання сучасних викликів та забезпечення стабільного розвитку суспільства. Лише через усвідомлене ставлення до інших культур, відкритість до діалогу та прагнення до взаєморозуміння можна створити суспільство, де кожен почувається безпечно та рівноправно.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У контексті глобалізації, що охоплює всі сфери нашого життя, поняття толерантності набуває особливого значення. Вона не лише відображає здатність людей приймати та поважати різноманітність культур, релігій та ідеологій, але й стає основою для мирного співіснування у багатокультурному середовищі. Дослідження свідчать, що система освіти виступає ключовим інструментом у формуванні толерантного світогляду. Вона не лише передає знання, а й виховує цінності, розвиває емоційний інтелект та соціальні навички, необхідні для налагодження конструктивного діалогу між людьми з різних культур [7].

Сучасні форми та методи навчання, такі як інтерактивні заняття, проектне навчання та інклюзивні підходи, відіграють важливу роль у формуванні толерантності. Вони сприяють розвитку критичного мислення, емпатії та готовності до співпраці. Учасники освітнього процесу мають можливість взаємодіяти, обмінюватися думками та досвідом, що допомагає розвивати розуміння культурних особливостей інших. Включення курсів полікультурного виховання в навчальні програми сприяє усвідомленню важливості культурного розмаїття, а також навчає учнів, як реагувати на упередження та стереотипи.

Разом з тим, в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та інформаційних комунікацій, нові виклики ставлять під загрозу досягнення цілей формування толерантного суспільства. Соціальні мережі, з одного боку, відкривають простір для культурного обміну, але, з іншого, стають платформою для розповсюдження

дезінформації, стереотипів і навіть мови ненависті. Це призводить до посилення соціальних напружень, особливо серед молоді, яка може бути схильною до маніпуляцій та негативних впливів з боку зовнішнього середовища. У зв'язку з цим виникає ще одна потреба в розробці інноваційних освітніх підходів, які формуватимуть медіаграмотність, критичне мислення та навички аналізу інформації.

Подальші дослідження в цій галузі мають зосередитися на розробці та впровадженні освітніх програм, що інтегрують полікультурне виховання з практичними прикладами міжкультурного діалогу. Це дозволить учням не лише усвідомити цінність культурного розмаїття, але й розвинути навички вирішення конфліктів, конструктивної комунікації та співпраці. Важливим аспектом цих програм є активне залучення громадських організацій, експертів з прав людини, медіафахівців та інших соціальних інститутів, які можуть забезпечити комплексний підхід до виховання толерантності.

Комплексний підхід, що поєднує інтерактивні методи навчання, полікультурну освіту та медіаграмотність, може стати основою для формування нового покоління, здатного критично сприймати навколишній світ. Це покоління повинно мати вміння розуміти і поважати різноманітність, адже толерантність є важливим фактором у зміцненні соціальної згуртованості. Створення толерантного суспільства є стратегічним завданням, досягнення якого можливе лише завдяки тісній співпраці між освітніми установами, громадськими організаціями та державними інститутами.

Необхідно підкреслити, що формування толерантності в суспільстві – це довгостроковий процес, який потребує системного підходу, включаючи заходи з освіти, соціальної політики, комунікацій і культурної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горват М. В. Педагогічні умови виховання толерантності у молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 34. С. 57-60.
2. Доукіна О. М. Толерантність у вихованні. *Енциклопедія освіти / відповід. ред. В. Г. Кремень*. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 912-913.
3. Захист прав людини : навчально-виховна діяльність ВНЗ : навч.-метод. посіб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Міжнар. жіночий правозахис. центр «Ла Страда – Україна» ; [упоряд. : Н. П. Бочкор, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова ; ред. К. Б. Левчено та ін.]. Харків : Видавництво «Права людини», 2012. 263 с.
4. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Губарева Д. В. Розвиток соціальної компетентності майбутніх педагогів під час роботи у волонтерській групі «освітній хаб». *Педагогічний альманах*. 2022. № 51. С. 199-206. URL: <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.372>
5. Матвієнко О., Олефіренко Т. Емоційне благополуччя дітей та педагогів : проблеми та практика підтримки в умовах військової агресії. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 71-79. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08)
6. Нікітіна Н. П. Толерантність як педагогічна проблема. *Інноваційна педагогіка*. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій : Спецвипуск. Одеса. 2019. С. 19-23.
7. Попов О. Толерантність у сучасному суспільстві : виклики та педагогічні підходи. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 6 (1). С. 32-39. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.04](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.04)

8. Тернопільська В. І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ. 2014. Вип. 82. Част. 1. С. 66-71.
9. Філоненко Л. В., Лисюк С. П., Матвієнко О. В., Шаповал А. О., Саранча І. Г., Силенко Н. І. Особливості формування ціннісного ставлення до іншої людини в учнів спеціалізованих шкіл. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наукових праць / За ред. О. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. Випуск 1 (129). С. 107-115.
10. Яшин Н. Гуманізація освіти як передумова формування толерантності студентів вищих навчальних закладів України. *Освітній простір України*. 2016. Вип. 7. С. 119-25.
11. Liubarets V., Bakhmat N., Matviienko O., Tsykhmeistruk O., Feltsan I. (2021). Formation of Professional Competence of Assistant Teacher of Inclusive Education in Secondary Education Institutions. *Pedagogika-Pedagogy*. Volume 93, Number 9, pp. 1279-1294. URL: <https://doi.org/10.53656/ped2021-9.09>
12. Polishchuk V., Leshchuk H. Tolerance as a personal characteristic in the conditions of implementation of inclusive education. *Social work and education*. 2020. Т. 7, № 3. С. 338–346. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.8>.

REFERENCES:

1. Horvat, M. V. (2014). Pedagogical Conditions for Educating Tolerance in Younger Schoolchildren. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pedagogika, sotsialna robota" – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Pedagogy, Social Work"*, 34, 57-60 [in Ukrainian].
2. Dokukina, O. M. (2008). Tolerantnist u vykhovanni [Tolerance in Education]. *Entsyklopediia osvity*. V. H. Kremen (Ed.). Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
3. Zakhyst prav liudyny : navchalno-vykhovna diialnist VNZ [Human Rights Protection : Educational Activities of Higher Education Institutions] : navch.-metod. posib. / In-t innovats. tekhnolohii i zmistu osvity, Mizhnar. zhinochyi pravozakhys. tsentr «La Strada – Ukraina». (2012). K. B. Levcheno (Ed.). Kharkiv : Vydavnytstvo «Prava liudyny» [in Ukrainian].
4. Matviienko, O. V., Stepanenko, L. M., Hubarieva, D. V. (2022). Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv pid chas roboty u volonterskii hrupi «osvitnii khab» [Development of social competence of future teachers during work in the volunteer group «Educational Hub»]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical Almanac*, 51, 199-206. Retrieved from: <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.372> [in Ukrainian].
5. Matviienko, O., Olefirenko, T. (2023). Emotsiine blahopoluchchia ditei ta pedahohiv : problemy ta praktyka pidtrymky v umovakh viiskovoi ahresii [Emotional well-being of children and teachers : Issues and support practices during military aggression]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 3 (2), 71-79. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08) [in Ukrainian].
6. Nikitina, N. P. (2019). Tolerantnist yak pedahohichna problema [Tolerance as a Pedagogical Problem]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. Prychornomorskyi nauково-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii : Spetsvypusk, 19-23 [in Ukrainian].
7. Popov, O. (2024). Tolerantnist u suchasnomu suspilstvi : vyklyky ta pedahohichni pidkhody [Tolerance in modern society : challenges and pedagogical approaches]. *Osvitno-naukovyi prostor – Educational and scientific space*, 2(6) (1), 32-39. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.04](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.04) [in Ukrainian].
8. Ternopil'ska, V. I. (2014). Osoblyvosti vykhovannya tolerantnosti u ditei molodshoho shkylnoho viku [Features of Educating Tolerance in Younger School-Age Children]. *Novi tekhnolohii*

navchannia – New learning technologies : nauk.-metod. zb. / Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy, 82 (1), 66-71 [in Ukrainian].

9. Filonenko, L. V., Lysiuk, S. P., Matviienko, O. V., Shapoval, A. O., Sarancha, I. H., Sylenko, N. I. (2021). Osoblyvosti formuvannia tsinnisnoho stavlennia do inshoi liudyny v uchniv spetsializovanykh shkil [Features of forming a value-based attitude towards others in students of specialized schools]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15 : Naukovop-edahohichni problemy fizychnoi kultury (fyzychna kultura i sport) – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15 : Scientific and Pedagogical Problems of Physical Education (Physical Culture and Sports), 1 (129), 107-115* [in Ukrainian].

10. Yashin, N. (2016). Humanizatsiia osvity yak peredumova formuvannia tolerantnosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Humanization of Education as a Prerequisite for Tolerance Formation in University Students in Ukraine]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational Space of Ukraine, 7, 119-125* [in Ukrainian].

11. Liubarets V., Bakhmat N., Matviienko O., Tsykhmeistruk O., Feltsan I. (2021). Formation of Professional Competence of Assistant Teacher of Inclusive Education in Secondary Education Institutions. *Pedagogika-Pedagogy. Vol. 93, issue 9, pp. 1279-1294*. Retrieved from: <https://doi.org/10.53656/ped2021-9.09> [in English].

12. Polishchuk, V., & Leshchuk, H. (2020). Tolerance as a Personal Characteristic in the Conditions of Implementation of Inclusive Education. *Social Work and Education, 7(3), 338-346*. Retrieved from: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.8>. [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.20

UDC 371.09:004.9:910.3

INNOVATIVE APPROACH IN THE PROCESS OF FORMING ECOLOGICAL COMPETENCE IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS USING GEOINFORMATION TECHNOLOGIES

Olena Karpenko

PhD student at the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5573-7147>
e-mail: lenakarpenko29@gmail.com

Abstract. *The relevance of the issue of an innovative approach to the process of forming environmental competence in primary school students is related to the use of geographic information technologies.*

It is established that education, cultural development and upbringing of citizens are closely related to the environmental safety of society. At the global level, the entire system of environmental education and upbringing needs to be expanded, improved and modernized on the basis of continuity, systematicity and coherence.

It has been found that the teacher always plays a key role in shaping the environmental competence of future generations. Therefore, the professional training of student, that are the future teachers, their environmental education, culture, readiness to carry out environmental, ecological and naturalistic work with students, as well as civic position and environmental competence are an integral part of the professional training of teachers.

The article outlines the transformation processes of geographic information systems from a highly specialized research tool to a method of teaching natural sciences in schools, both globally and in Ukraine in particular.

The components necessary for the introduction of geographic information systems in the educational process are identified: students should be prepared to work with the latest technologies; teachers should be ready to implement modern methods and approaches in teaching; schools should have the technical ability to use GIS in the educational process; at the legislative level, there should be real support for schools in the process of transition to new teaching technologies.

The SWOT-analysis showed the problems of full implementation of GIS in primary education. We see the solution to this problem in the introduction of compulsory GIS courses in higher education institutions and in-service training courses. This will provide teachers with up-to-date knowledge and skills in working with geographic information systems. In addition, it is important to demonstrate to teachers the practical application of GIS in educational institutions, which will help them understand the real possibilities of these technologies and contribute to more effective use of GIS in the educational process.

Key words: *geographic information systems, GIS, elementary school, environmental competence, geographic information competence.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.20

УДК 371.09:004.9:910.3

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ШКОЛЯРІВ- ПОЧАТКІВЦІВ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Карпенко О. В.

аспірантка кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5573-7147>
e-mail: lenakarpenko29@gmail.com

Анотація. Актуальність проблематики щодо інноваційного підходу в процесі формування екологічної компетентності у школярів початкових класів пов'язана із застосуванням геоінформаційних технологій.

Встановлено, що освіченість, культурний розвиток та виховання громадян тісно пов'язані з екологічною безпекою суспільства. На світовому рівні вся система екологічної освіти та виховання потребує розширення, вдосконалення та модернізації на засадах безперервності, системності та узгодженості.

З'ясовано, що ключову роль у формуванні екологічної компетентності майбутніх поколінь завжди відіграє вчитель. Тому фахова підготовка студентів – майбутніх педагогів, їх екологічна освіта, культура, готовність до здійснення природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з учнями, а також громадянська позиція та екологічна компетентність є невіддільною частиною професійної підготовки вчителів.

Окреслено трансформаційні процеси геоінформаційних систем із вузькоспеціалізованого інструменту досліджень у метод викладання природничих наук у школах, як у світі так і в Україні зокрема.

Встановлено складові, що необхідні для впровадження в освітній процес геоінформаційних систем: учні мають бути підготовлені до роботи з новітніми технологіями; вчителі повинні бути готові впроваджувати сучасні методи та підходи у викладанні; школи повинні мати технічну можливість застосовувати ГІС у навчальному процесі; на законодавчому рівні має бути реальна підтримка шкіл у процесі переходу на нові технології навчання.

Проведений SWOT-аналізу показав проблеми повноцінного впровадження ГІС у початкову освіту. Розв'язання проблеми вбачаємо в запровадженні обов'язкових курсів з вивчення ГІС у вищих навчальних закладах та на курсах підвищення кваліфікації. Це дасть змогу забезпечити учителів сучасними знаннями і навичками роботи з геоінформаційними системами. Крім того, важливо демонструвати вчителям практичне застосування ГІС у закладах освіти, що допоможе їм зрозуміти реальні можливості цих технологій та сприятиме більш ефективному використанню ГІС у навчальному процесі.

Ключові слова: геоінформаційні системи, ГІС, початкова школа, екологічна компетентність, геоінформаційна компетентність.

Постановка проблеми. Усвідомлення швидкого виснаження корисних копалин, погіршення стану інших природних ресурсів через господарську діяльність людини та загроза глобальної екологічної кризи спонукали до створення теоретичних концепцій та практичного впровадження моделей сталого розвитку в різних країнах світу. Нині основним стратегічним невичерпним джерелом розвитку вважається сама людина з її інтелектуальним та творчим потенціалом. У зв'язку з цим вже майже два десятиліття під егідою ООН реалізується Програма розвитку, яка охоплює 175 країн і спрямована на моніторинг людського розвитку як головного ресурсу. У дослідженнях ООН саме сталий розвиток людини є ключовим елементом концепції сталого розвитку [9].

Освіченість, культурний розвиток та виховання громадян тісно пов'язані з екологічною безпекою суспільства. На світовому рівні вся система екологічної освіти та виховання потребує розширення, вдосконалення та модернізації на засадах безперервності, системності та узгодженості. Це передбачає перехід від споживацького, антропоцентричного підходу до екоцентричного підходу, який визнає цінність природи та відповідальність людини за стан довкілля і здоров'я людей [9].

Ключову роль у формуванні екологічної компетентності майбутніх поколінь завжди відіграє вчитель. Тому фахова підготовка студентів – майбутніх педагогів, їх екологічна освіта, культура, готовність до здійснення природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з учнями, а також громадянська позиція та екологічна компетентність є невіддільною частиною професійної підготовки вчителів [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті досліджуваної теми серед багатьох публікацій можна виділити такі праці, у яких: розглядається застосування геоінформаційних систем у навчальному процесі В. Пересадько, О. Сауленко, А. Байназаров [7], С. Бабійчук, О. Томченко, формування екологічної компетентності майбутніх учителів досліджували О. Біда [1], Р. Мельниченко, В. Танська [6], методика формування екологічної компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти С. Познякова, формування екологічної компетентності в закладах середньої освіти в контексті інтеграції у європейське навчальне середовище Т. Бойко, О. Гаврилюк, такі зарубіжні вчені, як Joseph J. Kerski, Ali Demirci, Thomas R. Baker і Steven H. Whit наголошували на необхідності використання геоінформаційних технологій на уроках географії, але на сьогодні геоінформаційні системи не набули поширення в освітніх закладах України.

Метою роботи є висвітлення інноваційного підходу в процесі формування екологічної компетентності у школярів початкових класів засобами геоінформаційних технологій та з'ясування сильних та слабких сторін впровадження ГІС в освітнє середовище.

Завдання дослідження полягає у вивченні основних проблем, з якими стикаються вчителі початкових класів та студенти-педагоги при впровадженні геоінформаційних систем (ГІС) у навчальний процес, обґрунтуванні можливих шляхів покращення взаємодії системи «школа – вищий навчальний заклад – школа» з метою формування екологічної компетентності школярів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані емпіричні методи та методи математичної статистики для з'ясування готовності вчителів до формування екологічної компетентності в учнів початкової школи засобами геоінформаційних технологій та впровадження ГІС в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта, орієнтована на принципи сталого розвитку, є ключовим фактором трансформації сучасного суспільства. Та-

кий підхід сприяє формуванню в людей розуміння важливості охорони природних ресурсів, скороченню шкідливих викидів і впровадженню екологічно відповідального стилю життя. Впровадження принципів сталого розвитку в освітні програми дозволяє створювати більш гармонійне та екологічно свідоме суспільство [2, с. 50]. У матеріалах ЮНЕП «Перспективи навколишнього середовища на період до 2000 р. і надалі» (травень, 1987 р.) та в доповіді Брунтландської комісії «Наше спільне майбутнє» (за квітень 1987 року) сталий розвиток тісно пов'язується з необхідністю запровадження нових підходів до удосконалення екологічної освіти [2, с. 51].

У Державному стандарті початкової освіти зазначено низку ціннісних орієнтирів, на яких він ґрунтується, зокрема: радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької та проектною діяльністю, плекання любові до рідного краю, збереження навколишнього світу [8].

Трансформація геоінформаційних систем із вузькоспеціалізованого інструменту досліджень у метод викладання природничих наук у школах відбувалася поступово. Вперше ГІС почали використовувати в освітньому процесі у США та країнах Західної Європи на початку 90-х років ХХ століття разом із поширенням на той час сучасних комп'ютерів у кабінетах інформатики. В Україні цей процес стартував із середини 2010-х років, коли з'явилися наукові публікації з цієї тематики, а навички роботи з ГІС були включені до шкільної програми з географії та розпочалося створення профільних класів для вивчення ГІС. Закон України «Про освіту» [3] та Концепція Нової української школи [5] передбачають кардинальні зміни у підходах до навчання, зокрема шляхом формування в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності.

В оновленій навчальній програмі з географії в пункті «Інформаційно-комунікаційна компетентність» визначено, що оволодіння навичками з геоінформаційних систем (ГІС) є однією з ключових компетентностей [4].

Використання ГІС в освітньому процесі можливе за умови дотримання чотирьох основних вимог, а саме: учні мають бути підготовлені до роботи з новітніми технологіями; вчителі повинні бути готові впроваджувати сучасні методи та підходи у викладанні; школи повинні мати можливість застосовувати ГІС у навчальному процесі; Міністерство освіти й науки України має забезпечити реальну підтримку шкіл у процесі переходу на нові технології навчання.

Для з'ясування готовності вчителів до формування екологічної компетентності в учнів початкової школи засобами геоінформаційних технологій та впровадження ГІС в освітній процес на уроках Я пізнаю світ (ЯПС) за програмою Інтелект України, нами було проведено пілотне тестування в ліцеї ВІВАТ місто Вишневе Київської області з вчителями – практиками початкових класів та класу Preschool. Впродовж місяця вчителі прослухали 10 семінарів та закріпили отриману інформацію на 10 практичних заняттях.

Також було проведено опитування, основною метою якого було визначити: рівень обізнаності педагогів щодо використання геоінформаційних систем (ГІС) як інноваційного методу формування екологічної компетентності у школярів; ступінь готовності вчителів до впровадження цього підходу у навчальний процес; а також наявність необхідного обладнання у кабінетах для проведення уроків з використанням ГІС.

До анкети включено 6 запитань, які передбачали вибір однієї правильної відповіді (табл. 1).

Таблиця 1

Анкета для опитування вчителів

1. Наскільки актуально, на Вашу думку, використання в початковій школі геоінформаційних технологій?
а) дуже актуально: вважаю, що це критично важливо для розвитку екологічної компетентності в учнів початкової школи;
б) актуально: це важливо, але потребує додаткових ресурсів та підготовки вчителів для ефективного впровадження;
в) частково актуально: впровадження геоінформаційних технологій має певне значення, але не є пріоритетним у порівнянні з іншими методами навчання;
г) мало актуально: вважаю, що традиційні методи навчання більш ефективні в нашій освітній системі;
д) не актуально: не вважаю, що впровадження геоінформаційних технологій необхідне або корисне у початковій школі;
2. Наскільки Ви відчуваєте себе готовими впроваджувати геоінформаційних технологій у своїх класах? Чи існують якісь перешкоди або труднощі, які Ви передбачаєте?
а) повністю готовий(а) без перешкод: відчуваю себе повністю готовим(ою) та мотивованим(ою) до впровадження геоінформаційних технологій без очікування будь-яких значних перешкод;
б) готовий(а) з деякими застереженнями: я готовий(а) до впровадження, але передбачаю певні перешкоди, такі як недостатність ресурсів або потреба в додатковому навчанні;
в) частково готовий(а) з деякими сумнівами: я зацікавлений(а) у впровадженні, але маю сумніви щодо своєї готовності або потенційних труднощів, таких як опір з боку учнів або колег;
г) мало готовий(а) з численними перешкодами: відчуваю невпевненість у своїй здатності впроваджувати геоінформаційні технології і очікую численні труднощі, такі як обмеження часу, брак підтримки або необхідних ресурсів;
д) не готовий(а) та без бажання впроваджувати: не відчуваю готовності або бажання впроваджувати геоінформаційні технології і не бачу це як реалістичну можливість у моїй навчальній практиці.
3. Чи вважаєте Ви, що потрібно багато ресурсів (навчальних матеріалів, дослідницького обладнання тощо) для ефективного впровадження геоінформаційних технологій?
а) так, потрібно багато ресурсів: вважаю, що значні ресурси є критично важливими для успішного впровадження геоінформаційних технологій, включаючи спеціалізоване обладнання та різноманітні навчальні матеріали.
б) так, але в межах розумного: ресурси потрібні, але можна ефективно використовувати наявні матеріали та пристосувати підходи, щоб зробити впровадження більш доступним;
в) частково, залежить від обставин: потреба в ресурсах може варіюватися залежно від конкретного контексту, предмету та віку учнів;
г) не обов'язково, можна обійтися мінімумом: геоінформаційні технології можна ефективно впроваджувати з обмеженими ресурсами, використовуючи творчий підхід та доступні матеріали;
д) ні, ресурси не є вирішальним фактором: головне у геоінформаційних технологіях – це методика та підхід, а не обсяг використовуваних ресурсів.
4. Як, на Вашу думку, учні сприймають/сприймуть застосування Вами геоінформаційних технологій? Які виклики можуть виникнути у зв'язку з цим?
а) дуже позитивно: вважаю, що учні будуть з ентузіазмом сприймати геоінформаційні технології, оскільки це додасть креативності та інтерактивності у навчальний процес;

б) позитивно з деякими викликами: учні в основному сприймуть це позитивно, але можуть виникнути деякі виклики, наприклад, адаптація до нових методів навчання;
в) нейтрально: учні можуть бути нейтрально налаштовані щодо геоінформаційних технологій, оскільки вони звикли до більш традиційних методів навчання;
г) з деяким опором: учні можуть частково сприймати зміни з опором, оскільки це може вимагати від них більшої самостійності та активності;
е) негативно зі значними викликами: учні можуть сприймати це негативно, особливо якщо вони не звикли до самостійного мислення або геоінформаційних технологій; можуть виникати виклики з мотивацією та адаптацією.
5. Чи вважаєте Ви за необхідне отримати додаткову підготовку або ресурси для ефективного використання геоінформаційних технологій?
а) абсолютно так, потребує повної підготовки: вважаю необхідним пройти повний курс навчання та отримати додаткові ресурси для ефективного реалізації геоінформаційних технологій;
б) так, потребує додаткових ресурсів: мені потрібно більше ресурсів та певне додаткове навчання для підвищення ефективності використання геоінформаційних технологій;
в) частково, лише мінімальна підготовка: мені потрібно лише мінімальна підготовка або обмежені ресурси для допомоги у впровадженні геоінформаційних технологій;
г) не дуже, вважаю себе достатньо підготовленим(ою): я відчуваю, що маю достатньо навичок та ресурсів для впровадження геоінформаційних технологій без значної додаткової підготовки;
д) зовсім не потрібно: я не вважаю за необхідне отримувати додаткову підготовку або ресурси для впровадження геоінформаційних технологій.
6. Які фактори, на Вашу думку, найбільш впливають на успішне впровадження геоінформаційних технологій в освітні заклади України?
а) мотивація вчителів: наявність у вчителя мотивації (фінансової у тому числі) до впровадження геоінформаційних технологій;
б) сприятливе середовище школи: формування у школі сприятливого до інновацій середовища, активність і творчість колективу;
в) доступність та якість ресурсів: важливість наявності якісного навчального обладнання, включаючи витратні матеріали та технології;
г) наявність спеціальних програм та посібників: наявність якісних навчальних матеріалів;
д) підготовка вчителів: наявність програм розвитку геоінформаційних компетенцій вчителів.

Після проведення опитування були підраховані результати та здійснено їх аналіз, який наведено нижче. Також після огляду результатів з кожного питання наведені графіки, де вказано відсоток відповідей по варіантах.

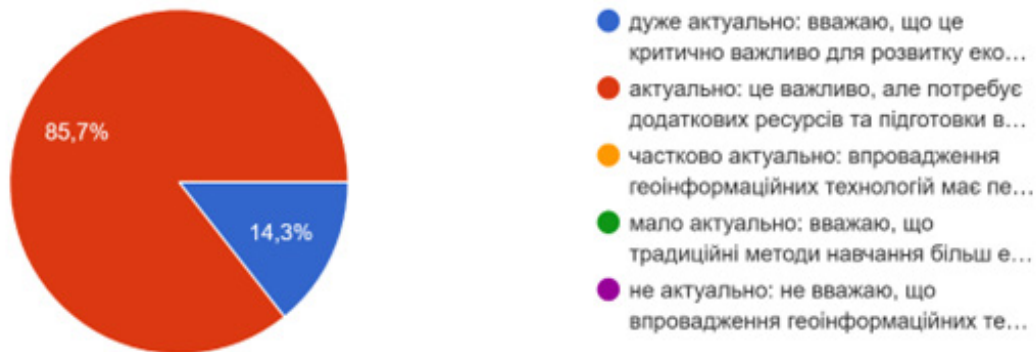
Аналіз відповідей на перше запитання (рис.1) свідчить про те, що вчителі вважають геоінформаційні технології важливими та актуальними, але потребують додаткових ресурсів та підготовки для ефективного впровадження.

Результати відповідей на друге запитання (рис. 2) показали, що вчителі готові до впровадження, але передбачають певні перешкоди, у недостатності ресурсів та потребі в додатковому навчанні. Даний фактор є сприятливим для систематичного використання геоінформаційних систем на уроках, але потребують проведення курсів з навчання ГІС .

Третє запитання (рис. 3) стосувалося кількості ресурсів (навчальних матеріалів, дослідницького обладнання тощо) для ефективного впровадження геоінформаційних технологій. Більшість вважає, що потрібно, але в межах розумного: ресурси потрібні, але можна ефективно використовувати наявні матеріали та пристосувати

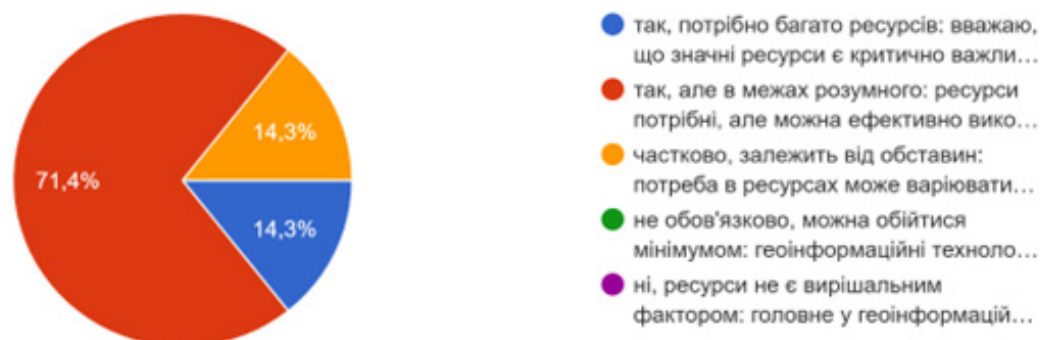
підходи, щоб зробити впровадження більш доступним. На відміну від попередніх запитань, спостерігається контраст між учителями, які готові впроваджувати ГІС за тих умов, що наявні в школі і тими, хто має переконання, що значні ресурси є критично важливими для успішного впровадження геоінформаційних технологій.

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки актуально, на Вашу думку, використання в початковій школі геоінформаційних технологій?»

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки Ви відчуваєте себе готовими впроваджувати геоінформаційних технологій у своїх класах? Чи існують якісь перешкоди або труднощі, які Ви передбачаєте?»

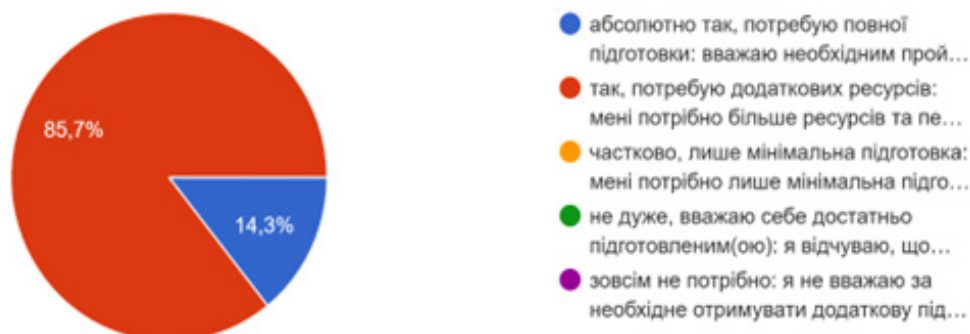
Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви, що потрібно багато ресурсів (навчальних матеріалів, дослідницького обладнання тощо) для ефективного впровадження геоінформаційних технологій?»

Четверте запитання (рис. 4) було поставлене з метою з'ясувати сприйняття учнями застосування геоінформаційних технологій в освітньому процесі. Результати свідчать, що уроки з використанням ГІС будуть сприйматися учнями з ентузіазмом, оскільки це додасть креативності та інтерактивності у навчальний процес.

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «Як, на Вашу думку, учні сприймають / сприймуть застосування Вами геоінформаційних технологій? Які виклики можуть виникнути у зв'язку з цим?»

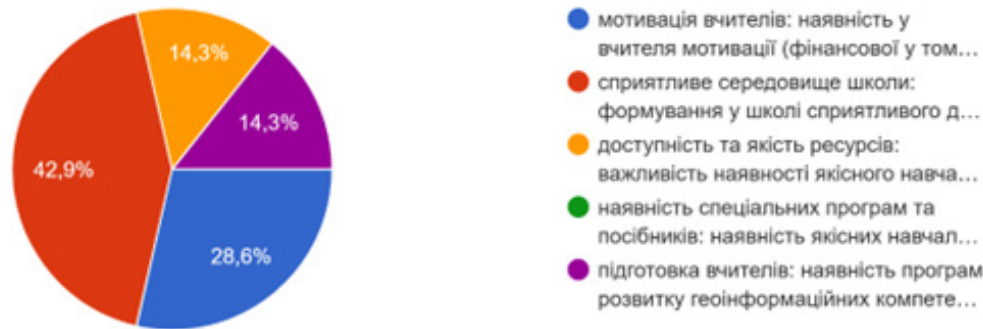
Додаткова підготовка вчителів в опануванні ГІС має важливе значення, оскільки без неї неможливе ефективне використання геоінформаційних технологій (рис. 5).

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне отримати додаткову підготовку або ресурси для ефективного використання геоінформаційних технологій?»

З приводу факторів, що найбільш впливають на успішне впровадження геоінформаційних технологій в освітні заклади України думки розділились. Більшість вбачає сприятливе середовище школи: формування у школі сприятливого до інновацій середовища, активність і творчість колективу (рис. 6). На другому місці є мотивація вчителів: наявність у вчителя мотивації (фінансової у тому числі) до впровадження геоінформаційних технологій. Також було зазначено важливість доступності та якості ресурсів: важливість наявності якісного навчального обладнання, включаючи витратні матеріали, технології та підготовка вчителів: наявність програм розвитку геоінформаційних компетенцій вчителів.

Провівши аналіз опитування, проведеного в рамках пілотного тестування готовності вчителів до формування екологічної компетентності в учнів початкової школи засобами геоінформаційних технологій та впровадження ГІС в освітній процес, ми провели SWOT-аналіз геоінформаційних систем як технології навчання (табл. 2).

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання «Які фактори, на Вашу думку, найбільш впливають на успішне впровадження геоінформаційних технологій в освітні заклади України?»

Таблиця 2

SWOT-аналіз геоінформаційних систем як технології навчання

Strengths (сильні сторони):	Weaknesses (слабкі сторони):
<p>а) ГІС дають можливість учням краще зрозуміти складні теми через наочне представлення даних у вигляді карт і моделей, що робить навчання більш цікавим і зрозумілим</p> <p>б) Учні можуть самостійно досліджувати, аналізувати та створювати власні проекти на основі геопросторових даних, що підвищує їхню ініціативність та мотивацію до навчання</p> <p>в) Робота з ГІС вимагає аналізу, порівняння та інтерпретації даних, що сприяє розвитку в учнів аналітичних і дослідницьких навичок</p> <p>г) Оволодіння навичками роботи з ГІС сприяє розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності, що є важливою для сучасного ринку праці та в майбутніх професіях</p> <p>д) Використання ГІС дозволяє учням вивчати актуальні теми, такі як зміна клімату, урбанізація, екологічні проблеми, що допомагає формувати екологічну свідомість і розуміння глобальних викликів</p>	<p>а) Вчителі початкової школи часто не мають достатніх технічних навичок для ефективного використання ГІС</p> <p>б) Відсутність або недостатня кількість комп'ютерів, планшетів та програмного забезпечення у багатьох школах</p> <p>в) Проблеми з доступом до якісного інтернет-зв'язку, що ускладнює роботу з хмарними платформами та інтерактивними картами</p> <p>г) Відсутність готових методичних озробок, рекомендацій та програм, адаптованих для використання ГІС на уроках у початковій школі</p> <p>д) Обмежена кількість практичних посібників та матеріалів, що інтегрують ГІС у шкільні предмети для цього вікового рівня</p>
Opportunities (можливості):	Threats (загрози):
<p>а) Формування в учнів екологічної компетентності</p> <p>б) Об'єднання матеріалів з різних дисциплін, що сприяє створенню інтегрованих уроків</p> <p>в) Введення спеціальних курсів з геоінформаційних систем у навчальні плани педагогічних вишів</p> <p>г) Організація практичних занять із використанням ГІС для студентів</p> <p>д) Проведення тренінгів, семінарів та онлайн-курсів для вчителів з акцентом на інтеграцію ГІС у навчальний процес</p>	<p>а) Невпевненість у власних силах та страх перед складними технологіями</p> <p>б) Відсутність додаткових стимулів, які б мотивували вчителів початкової школи до вивчення та впровадження нових інструментів</p> <p>в) Недооцінювання важливості використання ГІС у педагогічній діяльності</p>

Отже, можна визначити такі основні проблеми повноцінного впровадження ГІС у початкову освіту: а) недостатньо навичок викладання ГІС у вчителів; б) відсутність або недостатня кількість комп'ютерів, планшетів та програмного забезпечення у багатьох школах; в) проблеми з доступом до якісного інтернет-зв'язку, що ускладнює роботу з хмарними платформами та інтерактивними картами; г) відсутність готових методичних розробок, рекомендацій та програм, адаптованих для використання ГІС на уроках у початковій школі; д) обмежена кількість практичних посібників та матеріалів, що інтегрують ГІС у шкільні предмети для цього вікового рівня. Вирішення проблем вбачаємо починати з учителів, а саме, запроваджувати обов'язкові курси з вивчення ГІС у вищих навчальних закладах та на курсах підвищення кваліфікації. Це дасть змогу забезпечити учителів сучасними знаннями і навичками роботи з геоінформаційними системами. Крім того, важливо демонструвати вчителям практичне застосування ГІС на підприємствах, що допоможе їм зрозуміти реальні можливості цих технологій і сприятиме більш ефективному використанню ГІС у навчальному процесі.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

В результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки: вчителі вважають геоінформаційні технології важливими та актуальними; готові до впровадження ГІС; уроки з використанням ГІС будуть сприйматися учнями з ентузіазмом, оскільки це додасть креативності та інтерактивності в освітній процес; додаткова підготовка вчителів в опануванні ГІС має важливе значення, оскільки без неї неможливе ефективне використання геоінформаційних технологій.

Для ефективного формування екологічної компетентності школярів необхідна тісна співпраця між школами та закладами вищої освіти, щодо підготовки майбутніх учителів. Забезпечення комплексної підтримки на кожному етапі – від підготовки майбутніх педагогів у вишах до підвищення кваліфікації діючих вчителів – сприятиме успішному впровадженню ГІС у навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біда О. та ін. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. URL: <https://sources.pnp.u.edu.ua/article/view/264247>
2. Бондар О. І. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грін Д. С., 2015. 228 с.
3. Закон України «Про освіту» : за станом на 5 вересня 2017 р. / *Верховна Рада України. Офіційне видання*. Київ : Парламентське видавництво, 2017.
4. Запотоцький С. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021. 54 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf>
5. Концепція Нової української школи [Електрон. ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Мельниченко Р., Танська В. Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання. *Наукові записки. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 2013. 4 (II). С. 271-275.
7. Пересадько В., Сауленко О. & Байзанаров А. Історія і перспективи застосування геоінформаційних систем у навчальному процесі з географії. *Проблеми безперервної геогра-*

фічної освіти і картографії, 2019. (30). С. 81-93. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2019-30-09>

8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. Офіційний веб-портал парламенту України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text>.

9. Світова програма дій Порядок денний на XXI століття. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=18607&pf35401=55083>

REFERENCES:

1. Bida, O. ta in. (2022). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii [Formation of ecological competence of future biology teachers]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical excellence*. Retrieved from: <https://sources.pnpu.edu.ua/article/view/264247> [in Ukrainian].

2. Bondar, O. I. ta in. (2015). Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpoviadiakh [Environmental education for sustainable development in questions and answers] : naukovo-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv / O. I. Bondaria (Ed.). Kherson : Hrin DS [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine “On Education”] : za stanom na 5 veresnia 2017 r. *Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiine vydannia – Verkhovna Rada of Ukraine. Official Edition (2017)*. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

4. Zapototskyi, S. (2021). Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Geography. Grades 6-9” for general secondary education institutions]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyi.ta.in.06.05.2022.pdf> [in Ukrainian].

5. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

6. Melnychenko, R., Tanska, V. (2013). Ekolohichna kompetentnist vchytelia yak peredumova zdiisnennia neperervnoi ekolohichnoi osvity i vykhovannia [Ecological competence of the teacher as a prerequisite for the implementation of continuous environmental education and upbringing]. *Naukovi zapysky. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – Scientific notes. Problems of Methodology of Physical, Mathematical and Technological Education, 4 (II) 271-275* [in Ukrainian].

7. Peresadko, V., Saulenko, O. & Baizanarov, A. (2019). Istoriiia i perspektyvy zastosuvannia heoinformatsiinykh system u navchalnomu protsesi z heohrafiio [History and prospects of using geographic information systems in the educational process in geography]. *Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafiio – Problems of Continuing Geographical Education and Cartography, (30), 81-93*. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2019-30-09> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoї osvity [On approval of the State Standard of Primary Education]. (2020). Ofitsiinyi veb-portal parlamentu Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text> [in Ukrainian].

9. Svitova prohrama dii Poriadok denni na XXI stolittia [World Program of Action Agenda 21]. Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=18607&pf35401=55083> [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.21
UDC 373.3.091.33-027.22:793.5/.7

GAME TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR DEVELOPING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary Education and
Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Maksym Yevdokymov

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0002-2865-5191>
e-mail: Emn080808@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of the important role of game technologies in the formation of primary schoolchildren's communicative culture in educational activities. Communicative culture is an important component of child development, which includes the skills of effective interaction, tolerance in communication and the ability to express their thoughts and emotions. The development of these skills contributes to the social adaptation of children, which is a key task of primary education. Game technologies, as a pedagogical tool, not only facilitate the learning of educational material, but also create an atmosphere of active learning where children can take initiative and cooperate with each other, forming collective values.

The article discusses various types of game technologies, including role-playing and didactic games, which are aimed at developing students' communicative competencies. Particular attention is paid to role-playing games, where students model real-life situations, which helps to develop effective communication and empathy skills. These game-based learning activities improve students' speech and teamwork skills, as well as develop creativity and out-of-the-box thinking.

Emphasis is placed on the development of emotional intelligence, which is important for a communicative culture, as it allows students to establish effective social interactions with others. Game-based methods help to develop motivation to learn, as children learn better through play, forming a positive attitude towards learning and communication with peers and teachers.

Adapting game technologies to the individual characteristics of students is important for effective teaching of children with different developmental rates and personal needs. The flexibility of gaming technologies allows teachers to individualize their approach by selecting appropriate tasks and forms of interaction, which significantly improves learning outcomes and perception of the material.

The paper emphasizes that the introduction of game technologies into the educational process is an effective means of forming the communicative culture of primary schoolchildren. This approach ensures the development of speech skills and has a positive impact on the social adaptation of children, their ability to cooperate, constructive conflict resolution and mutual understanding in the group.

Key words: game technologies, communicative culture, social adaptation, junior schoolchildren, emotional intelligence, educational process, role-playing games, didactic games, improvisational games.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.21
УДК 373.3.091.33-027.22:793.5/.7

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Матвієнко О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Євдокимов М. М.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-2865-5191>
e-mail: Emn080808@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена вивченню важливої ролі ігрових технологій у формуванні комунікативної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Комунікативна культура є важливою складовою розвитку дитини, що охоплює навички ефективної взаємодії, толерантності у спілкуванні та здатності виражати свої думки й емоції. Формування цих навичок сприяє соціальній адаптації дітей, що є ключовим завданням початкової освіти. Ігрові технології, як педагогічний інструмент, не лише сприяють засвоєнню навчального матеріалу, але й створюють атмосферу активного навчання, де діти можуть проявляти ініціативу та співпрацювати один з одним, формуючи колективні цінності.

У статті розглянуто різні види ігрових технологій, зокрема рольові та дидактичні ігри, які спрямовані на розвиток комунікативних компетентностей учнів. Особливу увагу приділено рольовим іграм, де школярі моделюють реальні життєві ситуації, що допомагає формувати навички ефективного спілкування та співпереживання. Такі ігрові форми навчання покращують мовленнєві навички й здатність працювати в команді, а також розвивають креативність і нестандартне мислення.

Акцент зроблено на розвитку емоційного інтелекту, важливого для комунікативної культури, адже він дозволяє учням налагоджувати ефективні соціальні взаємодії з оточенням. Ігрові методи сприяють розвитку мотивації до навчання, адже через гру діти краще засвоюють навчальний матеріал, формуючи позитивне ставлення до навчання та спілкування з однокласниками та педагогами.

Адаптація ігрових технологій до індивідуальних особливостей учнів є важливою для ефективного навчання дітей з різними темпами розвитку та особистісними потребами. Гнучкість ігрових технологій дозволяє вчителям індивідуалізувати підхід, підбираючи відповідні завдання та форми взаємодії, що суттєво покращує результати навчання та сприйняття матеріалу.

У роботі підкреслено, що впровадження ігрових технологій у навчально-виховний процес є ефективним засобом формування комунікативної культури молодших школярів. Цей підхід забезпечує розвиток мовленнєвих навичок і позитивно впливає на соціальну адаптацію дітей, їхню здатність до співпраці, конструктивного вирішення конфліктів та взаєморозуміння в групі.

Ключові слова: ігрові технології, комунікативна культура, соціальна адаптація, молодші школярі, емоційний інтелект, навчально-виховний процес, рольові ігри, дидактичні ігри, імпровізаційні ігри.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Сучасна освітня система спрямована на підготовку особистості, здатної гнучко адаптуватися до динамічних соціально-економічних змін, активно брати участь у суспільному житті та ефективно комунікувати в різних соціальних контекстах. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та переоцінки ціннісних орієнтацій виникає нагальна потреба у формуванні комунікативної культури у молодших школярів, що є основою для їх успішної соціальної інтеграції. Комунікативна культура включає здатність не лише передавати свої думки, але й проявляти активне слухання, емпатію, здатність до співпраці, вміння конструктивно вирішувати конфлікти. Все це є надзвичайно важливим у контексті освіти, яка покликана сприяти гармонійному розвитку особистості в умовах нових викликів та потреб глобалізованого світу.

Розвиток комунікативної культури вимагає використання інтерактивних педагогічних технологій, здатних поєднувати пізнавальні та соціальні аспекти навчання. Одним із найефективніших інструментів для цього є ігрові технології, що природно відповідають психологічним потребам молодшого шкільного віку. Вони забезпечують умови для цікавого, інтерактивного навчання, яке не тільки мотивує до засвоєння знань, але й сприяє формуванню соціальних моделей поведінки у безпечному середовищі. Завдяки цьому гра є одним із найпотужніших засобів формування емоційної та комунікативної культури, розвиваючи в дітей уміння адекватно виражати власні емоції, розуміти почуття інших та налагоджувати взаємодію з однолітками і дорослими [4].

Значення гри як педагогічного інструмента підкреслювали такі науковці, як та О. О. Вербицький, Л. С. Виготський, В. О. Сухомлинський та ін., які відзначали її вплив на розвиток мислення, соціальної взаємодії та морального виховання. Л. С. Виготський, зокрема, розглядав гру як особливу форму діяльності, де дитина вчиться будувати уявні ситуації, засвоює ролі, що формують базові комунікативні навички та розвивають абстрактне мислення. На думку В. О. Сухомлинського, гра є не просто розважальною активністю, а важливим компонентом навчального процесу, через який відбувається засвоєння моральних норм, що сприяють формуванню емпатії і соціальної відповідальності. О. О. Вербицький також вказував на значення гри як інструмента, що забезпечує соціальну взаємодію, формування почуття власної гідності та здатності до самовираження.

Сучасні дослідження у сфері педагогіки та психології підтверджують ефективність ігрових технологій у розвитку комунікативних компетентностей. Ігрові методи поєднують навчальні й виховні компоненти, створюючи середовище, у якому діти можуть відкрито виражати свої думки, почуття та взаємодіяти один з одним. У такому контексті рольові ігри та дидактичні моделі, наприклад, стимулюють розвиток соціальної поведінки, а також сприяють кращому сприйняттю навчального матеріалу і формуванню позитивного ставлення до процесу навчання. Крім цього, гра стимулює пізнавальну активність дітей, що стає основою для формування цінностей і норм, які вони застосовуватимуть у майбутньому.

Незважаючи на суттєві позитивні зміни в сучасних освітніх програмах, ігрові технології у вітчизняній початковій школі все ще не займають належного місця

і використовуються переважно епізодично. Багато педагогів надають перевагу традиційним методам навчання, зосереджуючись на передачі академічних знань, що значно звужує можливості для розвитку комунікативних і соціальних навичок. За цих обставин дослідження ігрових технологій та їх систематичне впровадження у навчально-виховний процес набуває особливої актуальності [11].

Крім того, сучасні дослідження демонструють, що ігрові технології не лише сприяють засвоєнню знань, але й покращують загальний рівень зацікавленості дітей у навчанні, позитивно впливають на їхню самоорганізацію, розвиток творчих і критичних здібностей. В умовах мультикультурного середовища та зростання культурного різноманіття серед учнів, комунікативна культура стає важливим чинником, який сприяє адаптації дитини до різних соціокультурних моделей та допомагає будувати толерантні відносини з іншими. Ігрові технології дають можливість дітям розвивати розуміння своєї ролі в колективі, формувати відповідальне ставлення до своїх дій і рішень, а також сприяють розвитку критичного мислення, навичок взаємодії та прийняття рішень [10].

Актуальність даного дослідження обумовлена зростаючою необхідністю розробки та систематизації ефективних педагогічних методик для розвитку комунікативної культури молодших школярів.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування особливостей впровадження ігрових технологій як ефективного інструменту формування комунікативної культури молодших школярів.

Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення наступних **завдань**: 1) аналіз наукових джерел і досліджень щодо використання ігрових технологій у розвитку комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку; 2) вивчення впливу різних видів ігор на формування комунікативної культури учнів, зокрема таких навичок, як співпраця, слухання, аргументація, критичне мислення і емпатія; 3) дослідження впливу ігрових технологій на розвиток емоційного інтелекту та соціальної адаптації школярів; 4) розробка практичних рекомендацій для педагогів з інтеграції ігрових технологій у навчальний процес для формування комунікативних компетенцій учнів.

Реалізація зазначених завдань передбачає використання комплексу теоретичних і емпіричних **методів**, що допоможуть краще зрозуміти, яким чином ігрові технології сприяють розвитку комунікативної культури молодших школярів, а також надасть педагогам інструменти для ефективного використання цих технологій у навчальному процесі.

Дослідження спрямоване на глибше розуміння процесу формування комунікативної культури молодших школярів за допомогою ігрових технологій. Це відкриває нові можливості для вдосконалення навчальних методів і сприяє розвитку комунікативних здібностей учнів, що є важливим для їхньої успішної соціальної інтеграції та подальшого зростання як активних членів суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психолого-педагогічній літературі мовленнєва діяльність розглядається як система мовленнєвих дій, які забезпечують *спілкування* – взаємодію двох або кількох мовців з метою обміну інформацією, що реалізується під час слухання, говоріння, читання і письма. Усі види мовленнєвої діяльності становлять основу спілкування як психологічної діяльності, а розвиток їх необхідний для формування умінь відтворювати й створювати (продукувати).

Поняття «спілкування» тісно пов'язане з терміном «комунікація».

Зміст поняття «комунікація» трактується по-різному:

– *комунікація*, за словниковими визначеннями, – це спілкування, що характеризується переданням інформації від однієї людини до іншої [2, с. 988]; як лінгвістичний термін – те саме, що спілкування, зв'язок [13, с. 254];

– спілкування, обмін думками, фактами, ідеями; специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності; людська форма комунікації, характеризується функціонуванням мови [12, с. 254];

– поняття, яке використовується: для характеристики структури ділових і міжособистісних відносин, для характеристики обміну інформацією в людському суспільстві взагалі. В останньому випадку комунікація виступає як один з аспектів людського спілкування – інформаційний [14, с. 225].

Отже, *комунікація* – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та отримання інформації. Як бачимо, у наведених визначеннях комунікація пояснюється через спілкування і трактується як ширша наукова категорія.

Погоджуємося з Ю. Косенко, яка стверджує, що як терміни «комунікація» і «спілкування» можуть об'єднуватися тим, що означають в широкому значенні спілкування між людьми.

«Слово «комунікація», – пише автор, – прийшло до нас через англійську мову (communication) від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом (лат.) *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від (лат.) *communis* – спільний. Спільною ознакою цих понять є ідея єдності, проте є певна обмеженість слова «спілкування» щодо функціонування його в науковій сфері, оскільки питання вивчення процесів спілкування (комунікації) в західній науці було порушено набагато раніше, ніж в українській, тому слово «спілкування» має переважно нетермінологічний характер вживання. Усе це спричинилося до тлумачення кальки англійського слова «комунікація» як терміну з багатозначною структурою й обмеженого вживання рідного «спілкування» на позначення, зокрема, процесів масової комунікації» [3, с. 17-18]. Ураховуючи змістову близькість понять «спілкування» і «комунікація», в нашому дослідженні вживатимемо їх як синонімічні.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, спробуємо окреслити розуміння *ефективного спілкування* чи комунікації таким чином: це мотивована свідомо комунікативна взаємодія двох чи більшої кількості комунікантів, які характеризується вмінням доречно й швидко орієнтуватися в умовах спілкування, враховувати їх відповідно до змісту повідомлення, добирати адекватні вербальні й невербальні засоби для передачі думки з метою забезпечення зворотного зв'язку, а також вміння оцінювати своє мовлення з позиції відповідності задумів і вміти корегувати його задля досягнення повного взаєморозуміння.

З таких позицій цілком правомірно стверджувати, що повноцінного ефективного спілкування треба вчитися. Зауважимо, що воно – це не формулювання окремих речень, а передача цілісного певного смислу, акумульованого в тексті, де якість спілкування буде залежати від уміння володіти прийомами мовленнєвої діяльності. А отже, особливої значущості в суспільстві в наш час та навчанні учнів у сучасній школі набуває комунікативна компетентність, що диктується вимогами життя й визначається як ключова компетентність учнів початкової школи, що й зазначається в Державному стандарті НУШ.

Наголосимо, що серед ключових компетентностей, які фіксують суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, у Концепції НУШ головною є компетентність *спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами* як уміння усно й письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; усвідомлення ролі ефективного спілкування [9].

На користь цього твердження свідчать позиції учених Н. Бібік і О. Онопрієнко, які констатують, що в Національній рамці кваліфікацій (НРК) компетентність подано «як здатність випускника початкової школи самостійно використовувати в певному контексті різноманітні знання й уміння. До них віднесені: формування суджень, *комунікативність*, автономність і відповідальність, здатність до навчання й розвитку (уміння вчитися)» [1, с. 90]. Комунікативність на цьому рівні розглядається як соціальна компетентність, що виявляється у здатності взаємодіяти у групах під час виконання спільних завдань, реалізовувати певну рольову поведінку, логічно висловлювати власні думки, вести діалог, здійснювати суспільно корисну діяльність [1, с. 91].

Не маючи на меті вдаватися до деталізованого аналізу поняття «комунікативна компетентність», усе ж вважаємо за доцільне подати розуміння даної дефініції в контексті проблеми нашого дослідження.

Наголосимо, що в останні роки науковці активно розглядають теорію комунікативної компетентності в контексті мовленнєвої поведінки.

Відповідно до неї пропонують навчатися мов для встановлення співробітництва, міжкультурного діалогу, для координації дій, запобігання конфліктам. Відповідно, більшість дослідників розглядає здатність людей до ефективного спілкування усною чи письмовою рідною та іноземними мовами як суттєву ознаку комунікативної компетентності.

У розумінні *комунікативної компетентності* ми однакові з Н. Соняк, яка трактує цю дефініцію як інтегровану здатність особистості, що виявляється передусім через набуття досвіду комунікативної діяльності, уміння усно й письмово висловлювати свої думки, почуття в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті, чітко й аргументовано пояснювати факти, а також через формування мотиваційно-ціннісної основи спілкування, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовияву, готовність уживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях [15, с. 29].

Тож, *комунікативна компетентність* як умова ефективного спілкування – це мотивований живий процес взаємодії між учасниками комунікації, спрямований на реалізацію конкретних життєвих настанов, який відбувається на основі зворотного зв'язку. Ефективність спілкування досягається передачею цілісного певного смислу за наявності вмінь: орієнтації в умовах спілкування; усвідомлення комунікативних завдань; вміння правильно планувати висловлювання; доцільно вибирати зміст спілкування; знаходити адекватні засоби для передачі означеного змісту; забезпечувати зворотний зв'язок; оцінювати своє мовлення з позиції відповідності задумів й уміти корегувати його в наступній комунікації чи під час поточної.

Таким чином, комунікативна компетентність виступає базовою умовою ефективного спілкування й значною мірою залежить від визначення її рівневої характеристики та основних компонентів (ціле-мотиваційного, комунікативно-ког-

нітивного, комунікативно-діяльнісного) відповідно до визначеної структури комунікативної компетентності.

Ігрові технології в освітньому процесі є ключовим інструментом формування комунікативної культури дітей молодшого шкільного віку, оскільки створюють природне, привабливе середовище для спілкування, де діти можуть взаємодіяти в ненав'язливій, комфортній формі. Важливість гри полягає в її здатності розвивати комунікативні навички, спонукати дітей до вільного обміну думками, емоціями та ідеями, що є основою для майбутньої соціальної адаптації. Ігрова діяльність у класі дозволяє не лише покращити мовленнєві навички дітей, а й сприяє розвитку їхнього критичного мислення, формує здатність аналізувати, структурувати та чітко висловлювати власні думки, аргументувати свою позицію, а також слухати і сприймати інформацію від оточуючих [3].

Рольові ігри є одними з найбільш ефективних серед різних видів ігрових технологій, спрямованих на розвиток комунікативної культури. У процесі гри діти мають змогу відчувати себе в різних соціальних ролях, таких як лікар, вчитель, дослідник або продавець, що дозволяє їм краще зрозуміти структуру соціальних відносин і засвоїти важливі життєві цінності, як-от відповідальність і повага до співрозмовника. Наприклад, у грі «Лікар і пацієнт» дитина вчиться ставити запитання, проявляти турботу і підтримувати інших, що розвиває здатність до емпатії та взаємодії на основі розуміння і співчуття. Завдяки цьому, діти опановують важливі навички міжособистісного спілкування, такі як вміння слухати, розуміти емоції інших, виявляти терпимість, а також розвивають відповідальність за свої слова та дії [6].

Дидактичні ігри, такі як квести, тести й головоломки, також є потужними інструментами формування комунікативних здібностей, оскільки вони поєднують освітні завдання з активною командною роботою. Така діяльність сприяє формуванню у дітей навичок групової роботи, що є важливим у сучасному соціальному контексті, адже у процесі виконання колективних завдань, як-от проходження квесту чи вирішення головоломки, діти обговорюють плани дій, узгоджують власні ідеї з позиціями інших, знаходять компроміси. Це сприяє їхньому вмінню аргументувати свої думки, будувати конструктивний діалог, що є основою для формування толерантності й взаємної поваги. Використання дидактичних ігор в освітньому процесі створює можливість для розвитку таких навичок, як вміння співпрацювати, вирішувати конфлікти, аналізувати інформацію, що надзвичайно важливо для соціалізації в сучасному суспільстві.

Імпровізаційні ігри, в свою чергу, мають величезний потенціал для розвитку творчих і адаптивних здібностей у дітей. Завдяки таким іграм школярі навчаються швидко реагувати на змінні обставини, приймати рішення у нових ситуаціях без підготовки, що сприяє розвитку гнучкості мислення та креативності. Наприклад, у грі «Пригода на невідомій планеті» діти вигадують способи спілкування з уявними істотами, що сприяє не лише розвитку фантазії, а й формує у них вміння розуміти й адаптуватися до нетипових умов, висловлювати свої думки та почуття нестандартними способами. Це дозволяє дітям ставати більш впевненими в собі, оскільки вони відчують підтримку в ігровому середовищі, вчать ефективно працювати в команді та розвивають здатність до самовираження, що є надзвичайно важливим у сучасному світі.

Окрім вербальних навичок, ігрові технології активно впливають на розвиток невербальних аспектів комунікативної культури, як-от здатність розуміти й передавати емоції через жести, міміку, інтонацію. Ці складові є основою для формування емоційного інтелекту, який допомагає дітям краще розуміти емоції інших,

висловлювати підтримку, знаходити спільну мову з однолітками та дорослими. Рольові ігри з відомими героями чи уявними персонажами дозволяють дітям вчитися виражати емоції різними способами, що сприяє розвиткові емпатії та здатності до виявлення емоційного стану оточуючих [4].

Ігрове середовище також створює безпечну атмосферу, де діти можуть експериментувати з різними моделями поведінки і не боятись осуду або критики. Ця особливість гри є надзвичайно важливою для емоційного розвантаження школярів, що допомагає знімати тривожність, стимулює допитливість і сприяє формуванню впевненості в собі. Учителі можуть використовувати цю властивість ігрового процесу для створення простору, де діти можуть вільно висловлювати свої почуття і думки, що сприяє формуванню їхньої емоційної та соціальної стійкості [5].

Для ефективного використання ігрових технологій у навчанні молодших школярів є кілька рекомендацій:

1. Використання гри на різних етапах уроку [7]: на етапах мотивації, закріплення матеріалу та рефлексії, щоб покращити засвоєння знань і розвивати комунікацію.

2. Організація активної групової роботи в ігровому процесі, що сприяє розвитку колективних навичок.

3. Підтримка емоційної безпеки, де діти відчувають, що їхні ідеї і почуття цінуються.

Тож, ігрові технології є необхідним компонентом сучасного освітнього процесу, який допомагає дітям опановувати навички комунікації, співпраці, емоційного інтелекту та здатність до критичного мислення. Завдяки цим технологіям, молодші школярі здобувають важливий досвід, що формує їх як активних і соціально зрілих особистостей, здатних до ефективної взаємодії та успішної адаптації в сучасному суспільстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження показало, що ігрові технології є ефективним засобом для формування комунікативної культури у молодших школярів, оскільки вони сприяють глибокому зануренню дітей у процеси соціальної взаємодії, розвитку навичок співпраці, емпатії та відповідальності. В умовах гри діти отримують можливість вільно висловлювати свої думки, обговорювати їх з іншими, слухати і розуміти різні точки зору, що сприяє їхньому соціальному і особистісному розвитку. Такі навички є надзвичайно важливими для учнів молодшого шкільного віку, коли формується їхній базовий досвід комунікації, здатність до командної роботи, критичне мислення, самоконтроль і відкритість до спілкування.

Ігрові технології, такі як рольові, дидактичні та імпровізаційні ігри, активно впливають на розвиток мовленнєвих та невербальних аспектів комунікації, формують культуру мовлення, здатність взаємодіяти, адаптуватися до умов і виявляти соціальну активність. Застосування рольових ігор розвиває у школярів здатність до емпатії, адже діти у процесі гри привчаються до співпереживання і співчуття, вчаться розуміти різні емоційні стани, з якими зустрічаються у своєму оточенні. Граючи різні ролі, школярі глибше усвідомлюють свої емоції та емоції інших, що є основою для формування емоційного інтелекту, який суттєво підвищує якість міжособистісного спілкування.

Крім того, дидактичні ігри створюють умови для активної взаємодії у групах і парах, що допомагає дітям відчувати себе частиною колективу, узгоджувати свої дії з іншими, а також розвивати навички критичного мислення і аргументації. Ці ігри сприяють соціалізації школярів, оскільки вони вчаться домовлятися, працювати разом для досягнення спільної мети, відстоювати власну думку й одночасно пова-

жати думки інших. Така взаємодія розвиває культуру діалогу, вміння конструктивно реагувати на критику, знаходити компромісні рішення і працювати у команді, що є ключовими аспектами для формування комунікативної компетентності.

Імпровізаційні ігри, завдяки своїй спонтанності, допомагають дітям адаптуватися до різних умов і ситуацій, розвиваючи гнучкість мислення та креативність. Вони дозволяють дітям експериментувати з різними стилями комунікації, що допомагає їм у подальшому легше знаходити підхід до інших людей, швидко пристосовуватися до нових умов і проявляти ініціативу. Імпровізаційні ігри стимулюють розвиток індивідуальних та соціальних здібностей школярів, зокрема здатність швидко реагувати, самостійно приймати рішення і взаємодіяти з однолітками. Все це сприяє формуванню готовності до ефективної комунікації та самостійної роботи у колективі, що є необхідним для їхньої подальшої соціалізації та успішного навчання.

Окрім безпосереднього впливу на комунікативні навички, ігрові технології створюють емоційно комфортне середовище, де діти можуть почуватися впевнено і вільно. Це середовище підвищує мотивацію до навчання, допомагає зняти емоційне напруження, а також стимулює розвиток самооцінки та впевненості у власних силах. Позитивний емоційний досвід, який діти отримують у процесі гри, є фундаментом для формування їхнього позитивного ставлення до навчання та сприяє виникненню бажання спілкуватися з іншими і проявляти себе у колективі [8].

Проте для повного використання потенціалу ігрових технологій у розвитку комунікативної культури молодших школярів важливо враховувати індивідуальні особливості дітей, рівень їхніх соціальних та комунікативних здібностей, а також створювати сприятливі педагогічні умови для впровадження гри в навчальний процес. Педагогам необхідно адаптувати ігрові завдання відповідно до рівня підготовки учнів, забезпечувати можливості для самовираження, підтримувати емоційний комфорт у процесі гри, що сприятиме формуванню відкритості і доброзичливості у дітей, а також розвитку довіри у колективі.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути зосереджені на вивченні впливу ігрових технологій на комунікативну культуру дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, темпераменту та рівня розвитку комунікативних здібностей. Дослідження можливостей інтеграції ігрових методів у різні навчальні предмети також дозволить визначити найбільш ефективні методики для конкретних дисциплін, таких як математика, природознавство, мова. Аналіз ефективності ігор у довгостроковій перспективі допоможе краще зрозуміти вплив ігрової діяльності на соціальні та комунікативні навички учнів, виявивши потенційні можливості створення комплексної системи ігрових технологій для формування комунікативної культури на різних етапах шкільного навчання.

Таким чином, ігрові технології відкривають нові можливості для формування комунікативної культури у молодших школярів і забезпечують багатогранний вплив на соціально-емоційний розвиток дітей. Це сприяє загальному вдосконаленню навчально-виховного процесу, підвищуючи його ефективність та відповідність сучасним вимогам до освіти. Використання ігрових методів у навчанні може формувати не лише комунікативно компетентну, але й соціально активну та емоційно зрілу особистість, яка володіє навичками конструктивного спілкування, співпраці та самовираження у різних соціальних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. та ін. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Суми, 2011. 282 с.
4. Котик Т. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як обов'язковий освітній результат нової української школи. *Освітні обрії*. 2020. № 2. С. 20-26.
5. Матвієнко О., Лук'янченко О. Підготовка майбутніх вчителів до організації ігрового освітнього простору в НУШ засобами конструктору LEGO. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 62-70. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.07](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.07)
6. Матвієнко О., Олефіренко Т. Емоційне благополуччя дітей та педагогів : проблеми та практика підтримки в умовах військової агресії. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 71-79. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08)
7. Матвієнко О., Олефіренко Т., Губарева Д. Формування пізнавального інтересу у молодших школярів за оновленою структурою уроку. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 86-96. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.09)
8. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 73. С. 128-132.
9. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
10. Пономарьова К. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : посібник. URL: <http://surl.li/hazwo>.
11. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : Монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. С. 236-238.
12. Словник синонімів української мови : у 2 т. / авт.-уклад. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук, Г. М. Горюшина, Лозова Н. Є., Н. Ю. Мельник, О. І. Нечитайло, Л. О. Родніна, О. О. Тараненко, В. Б. Фридрак. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови; НАН України. Київ : Наук. думка, 2001. 960 с.
13. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. С. 254. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
14. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. І. Пентлюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
15. Соняк Н. Л. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом : дис.... канд. пед. наук. Луцьк-Тернопіль, 2018. 254 с.

REFERENCES:

---

1. Bibik, N. M., Vashulenko, M. S., & Martynenko, V. O. (2014). Formuvannia predmetnykh kompetentnosti v uchniv pochatkovoї shkoly [Formation of subject competencies in primary school students] : monohrafiia. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. V. T. Busel (Ed.). (2005). Kyiv, Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].
3. Kosenko, Yu. V. (2011). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of language communication theory] : Navchalnyi posibnyk. Sumi [in Ukrainian].
4. Kotyk, T. M. (2020). Rozvytok emotsiinoho intelektu molodshykh shkoliariv yak oboviazkovyi osvithnii rezultat Novoi ukrainskoi shkoly [Development of emotional intelligence

of primary school students as a mandatory educational result of the New Ukrainian School]. *Osvitni obrii – Educational Horizons*, 2, 20-26 [in Ukrainian].

5. Matviienko, O., & Olefirenko, T. (2023). Emotsiine blahopoluchchia ditei ta pedahohiv : problemy ta praktyka pidtrymky v umovakh viiskovoi ahresii [Emotional well-being of children and teachers : Issues and practices of support in conditions of military aggression]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 3 (2), 71-79. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08) [in Ukrainian].

6. Matviienko, O., & Lukianchenko, O. (2023). Pidhotovka maibutnikh vchyteliv do orhanizatsii irovoho osvitnoho prostoru v NUSH zasobamy konstruktora LEGO [Preparing future teachers to organize a play-based educational space in the New Ukrainian School using LEGO]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 3 (2), 62-70. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.07](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.07) [in Ukrainian].

7. Matviienko, O., Olefirenko, T., & Hubarieva, D. (2024). Formuvannia piznavalnoho interesu u molodshykh shkoliariv za onovlenoiu strukturoiu uroku [Forming cognitive interest in primary school students based on an updated lesson structure]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 6 (1), 86-96. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.09) [in Ukrainian].

8. Melnyk, O. M. (2020). Rozvytok emotsiinoho intelektu molodshykh shkoliariv [Development of emotional intelligence of primary school students]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*, 73, 128-132 [in Ukrainian].

9. Bibik, N. M. (Ed.). (2017). Nova ukrainska shkola : Poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School : Teacher's guide]. Kyiv : TOV «Vydavnychiy dim Pleiaidy» [in Ukrainian].

10. Ponomarova, K. (n. d.). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi navchannia ukrainskoi movy [Formation of communicative competence in primary school students in the process of learning the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://surl.li/hazwo> [in Ukrainian].

11. Siranchuk, N. M. (2017). Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

12. Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M., Holovashchuk, S. I., & et al. (2001). Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy : U 2 t. [Ukrainian synonyms dictionary : In 2 volumes]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

13. Slovnyk ukrainskoi movy : V 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language : In 11 volumes]. I. K. Bilodid (Ed.). (1970–1980). Kyiv : Naukova dumka. Vol. 9, 254. Retrieved from: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].

14. Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky [Dictionary-guide on Ukrainian linguodidactics]. M. I. Pentyliuk (Ed.). (2015). Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

15. Sonyak, N. L. (2018). Dydaktychni umovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi roboty z tekstem [Didactic conditions for the formation of communicative competence in primary school students in the process of working with texts]. *Candidate's thesis*. Lutsk-Ternopil : Dissertation [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.22

UDC 159.923:371.3

THE INFLUENCE OF ADAPTIVE LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' HARDINESS IN WARTIME CONDITIONS

Oleksandr Mytnyk

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Head of the Department
of Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2916-7344>
e-mail: mytnyk1969@ukr.net

Ilya Chanchikov

Doctor of Philosophy (PhD) in psychology,
Lecturer of the department of Practical
Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4023-8622>
e-mail: chanchikovil1@gmail.com

Annotation. *The article examines the influence of adaptive learning on the development of students' resilience in wartime conditions, when psychological pressure and stressors increase significantly. In modern conditions, crisis situations require new approaches to the educational process, which ensure not only the assimilation of educational material, but also the support of psychological well-being of students. The purpose of the study was to determine how the individualization of the educational process and the use of modern educational technologies can contribute to increasing the ability of students to adapt to difficult circumstances, maintain psychological stability and ensure personal development.*

35 students aged between 20 and 40 of the Department of Practical Psychology of the Faculty of Pedagogy of the Dragomanov Ukrainian State University took part in the study, who were evaluated using S. Madi's method of vitality and Spielberg's method of diagnosing anxiety. Initial results indicated an average level of vitality and an increased level of anxiety among participants, typical of wartime conditions.

Based on the received data, clear recommendations for adaptive learning were developed and implemented, which included the development of individual learning trajectories, the integration of interactive technologies and the provision of student support. These recommendations were discussed and approved at a meeting of the department of practical psychology, after which they were integrated into the entire educational process. After the implementation of these measures, a re-evaluation was carried out, which showed an increase in viability indicators. In particular, indicators of involvement, control and risk-taking improved, which indicates an increase in students' motivation and self-confidence.

The authors concluded that adaptive learning can be an effective tool for supporting students in crisis, contributing to their resilience and academic success. Implementation of individualized approaches and modern technologies not only improves educational results, but also develops key personal qualities necessary to overcome stressful situations.

Key words: *adaptive learning, hardiness, resilience of students, individualization of learning, educational technologies, adaptation to stress.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.22

УДК 159.923:371.3

ВПЛИВ АДАПТИВНОГО НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Митник О. Я.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2916-7344>
e-mail: mytnyk1969@ukr.net

Чанчиков І. К.

доктор філософії (PhD) у галузі психології,
викладач кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4023-8622>
e-mail: chanchikovil1@gmail.com

Анотація. У статті досліджено вплив адаптивного навчання на розвиток життєстійкості студентів в умовах воєнного часу, коли психологічний тиск і стресові фактори значно підвищуються. У сучасних умовах кризові ситуації вимагають нових підходів до освітнього процесу, що забезпечують не тільки засвоєння навчального матеріалу, але й підтримку психологічного благополуччя студентів. Метою дослідження було визначити, як індивідуалізація навчального процесу та використання сучасних освітніх технологій можуть сприяти підвищенню здатності студентів адаптуватися до складних обставин, зберігати психологічну стабільність і забезпечувати особистісний розвиток.

У дослідженні взяли участь 35 студентів віком від 20 до 40 років кафедри практичної психології педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, які були оцінені за допомогою методики життєстійкості С. Маді та методики діагностики тривожності Спілберга. Початкові результати вказували на середній рівень життєстійкості та підвищений рівень тривожності серед учасників, що є характерним для умов воєнного часу.

На основі отриманих даних були розроблені та впроваджені чіткі рекомендації з адаптивного навчання, які включали розробку індивідуальних навчальних траєкторій, інтеграцію інтерактивних технологій та забезпечення підтримки студентів. Ці рекомендації були обговорені та затверджені на засіданні кафедри практичної психології, після чого їх було інтегровано у весь навчальний процес. Після впровадження цих заходів було проведено повторне оцінювання, яке показало підвищення показників життєстійкості. Зокрема, покращилися показники залученості, контролю та прийняття ризику, що свідчить про підвищення мотивації та впевненості студентів у своїх силах.

Автори дійшли висновку, що адаптивне навчання може бути ефективним інструментом підтримки студентів в умовах кризи, сприяючи їх життєстійкості та академічній успішності. Впровадження індивідуалізованих підходів та сучасних технологій не лише покращує навчальні результати, але й розвиває ключові особистісні якості, необхідні для подолання стресових ситуацій.

Ключові слова: адаптивне навчання, життєстійкість студентів, індивідуалізація навчання, освітні технології, адаптація до стресу.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. В умовах воєнного часу освітні системи стикаються з безпрецедентними викликами, які вимагають швидкої адаптації методів та форм навчання. Студенти перебувають у стресових ситуаціях, що може негативно вплинути на їхній психологічний стан та академічні досягнення. У таких умовах життєстійкість, як здатність ефективно справлятися зі стресом і адаптуватися до змін, стає надзвичайно важливою якістю для студентів.

Одним із можливих шляхів підтримки студентів є впровадження адаптивного навчання, яке передбачає персоналізацію освітнього процесу відповідно до потреб та можливостей кожного студента. Цей підхід не лише забезпечує індивідуальний підхід до навчання, але й сприяє розвитку життєстійкості, оскільки надає студентам ресурси для подолання труднощів. Ляшенко О. І. досліджує адаптивне навчання і в своїй роботі наводить аналіз підходів до індивідуалізації освітнього процесу. Автор підкреслює значення сучасних технологій та даних для створення гнучких навчальних програм, що відповідають потребам студентів. У дослідженні демонструється, як адаптивне навчання сприяє мотивації студентів і підвищує їхню академічну успішність, створюючи умови для ефективного засвоєння знань на індивідуальному рівні [3].

Зарубіжні вчені також активно досліджують роль адаптивного навчання в умовах криз. Carceles-Poveda, E. та Giannitsarou, C. досліджують використання адаптивних стратегій у контексті економічних моделей. Вони демонструють, як адаптивне навчання дозволяє агентам оновлювати свої очікування та приймати рішення в умовах невизначеності, що підвищує стабільність та ефективність економічних систем [12].

Американська дослідниця Енн Мастен зосереджується на ролі життєстійкості у розвитку молоді через освітні програми. Вона зазначає, що адаптивні освітні середовища відіграють важливу роль у допомозі молодим людям долати стресові ситуації та сприяють їхньому особистісному зростанню [14].

Проте, незважаючи на існуючі дослідження, питання впливу адаптивного навчання на розвиток життєстійкості студентів в умовах воєнного часу залишається недостатньо вивченим. Це підкреслює необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку ефективних освітніх стратегій, які допоможуть підтримувати студентів в екстремальних умовах.

Мета і завдання дослідження: визначити вплив адаптивного навчання на розвиток життєстійкості студентів за умов воєнного часу.

Завдання дослідження:

- 1). Вивчити теоретичні основи життєстійкості та адаптивного навчання.
- 2). Оцінити рівень стресу, тривожності та інших психологічних показників у студентів.
- 3). Створити освітні стратегії, які враховують індивідуальні особливості та потреби студентів.
- 4). Оцінити ефективність адаптивного навчання в розвитку життєстійкості.

Методи дослідження. Для оцінки життєстійкості респондентів використовувався тест життєстійкості С. Мадді, який був розроблений, апробований та адаптований Д. О. Леонтьєвим і О. І. Рассказовою. Цей тест дозволяє оцінити здатність і готовність особистості активно та гнучко діяти в стресових ситуаціях або при виникненні труднощів.

Також було використано методику діагностики тривожності Спілберга. Цей опитувальник дозволяє виміряти рівень тривожності як стану (ситуативна тривожність) та як стійкої особистісної характеристики (особистісна тривожність). Мето-

дика складається з двох частин, кожна з яких містить 20 тверджень. Респонденти оцінювали ступінь своєї згоди з кожним твердженням за чотирибальною шкалою. Отримані дані допомогли виявити рівень тривожності учасників, що є важливим фактором при дослідженні життестійкості в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життестійкість є ключовим поняттям у психології, що описує здатність індивіда ефективно адаптуватися до стресу, негараздів або травматичних подій. Ця концепція набуває особливого значення в умовах воєнного часу, коли студенти стикаються з підвищеним рівнем стресу та невизначеності. Життестійкість (резиліентність) – це здатність людини зберігати психологічну стабільність та продовжувати рухатися вперед попри стресові фактори. Для студентів у воєнний час це означає вміння пристосовуватися до змін у навчальному процесі, нових умов навчання, а також ефективно керувати своїм емоційним станом.

Дослідження, проведені S. Maddi, показують, що життестійкість є важливою особистісною характеристикою, яка визначає загальний рівень психічного здоров'я людини. Вона включає три ключові установки: залученість, віра в можливість контролювати події та готовність ризикувати [10]. Життестійкість – це система переконань про себе, світ і взаємодію з ним. Вона відображає здатність людини витримувати стресові ситуації, зберігаючи при цьому внутрішню гармонію та ефективність у діяльності, що допомагає долати стрес і підтримувати високий рівень психічного та фізичного здоров'я.

Люди з високим рівнем життестійкості мають три основні риси: вони сприймають реальність такою, якою вона є, вірять, що їхнє життя має сенс (часто це пов'язано з певною системою цінностей), і здатні нестандартно вирішувати проблеми та імпровізувати. Життестійкість складається з трьох компонентів: залученості, контролю та прийняття ризику. Ці компоненти допомагають знижувати внутрішню напругу в стресових ситуаціях, що сприяє менш значущому сприйняттю стресу.

Людина з розвиненою залученістю отримує задоволення від своєї діяльності та відчуває свою значущість. Компонент контролю передбачає впевненість у тому, що зусилля можуть впливати на результати навіть за відсутності гарантованого успіху. Людина, яка має розвинений контроль, переконана, що вона сама обирає свою діяльність і життєвий шлях [10].

Одним із піонерів у вивченні психологічної стійкості є Норман Гармеці, який досліджував фактори, що сприяють адаптації дітей у стресових умовах [9]. Енн Мастен розвинула цю концепцію, ввівши термін «звичайна магія» для опису життестійкості як звичайного процесу адаптації [15]. Вона підкреслює, що життестійкість є результатом звичайних адаптивних систем людини, а не винятковою рисою.

В українському контексті дослідження життестійкості набувають особливої актуальності. О. А. Чиханцова досліджує зв'язок життестійкості з ціннісними орієнтаціями особистості, підкреслюючи, що цінності, такі як впевненість, свобода, відповідальність і саморозвиток, відіграють ключову роль у формуванні здатності людини ефективно адаптуватися до стресу та життєвих труднощів [7]. Т. М. Титаренко та Т. О. Ларіна розглядають життестійкість як важливу соціальну рису, особливо в умовах кризових ситуацій. Вони зазначають, що життестійкість сприяє психічному здоров'ю та соціальній адаптації, допомагаючи долати стреси і сприяючи стабільному розвитку суспільства [5].

В. В. Предко досліджує життестійкість у контексті освітнього процесу. Автор акцентує увагу на тому, що розвиток життестійкості є необхідною умовою успішного навчання, оскільки допомагає студентам адаптуватися до змін і підтримувати

психологічну стабільність, що в кінцевому результаті підвищує їхню академічну успішність [4].

Адаптивне навчання – це підхід до освіти, який передбачає індивідуалізацію навчального процесу з урахуванням потреб, здібностей та стилів навчання кожного студента. Це досягається через використання технологій, аналітики даних та гнучких навчальних матеріалів. Б. Блум запропонував модель «мастері-навчання», яка стала основою для розвитку адаптивних освітніх технологій [11]. Він стверджував, що за належних умов майже всі студенти можуть досягти високого рівня розуміння матеріалу.

В. І. Бондар та І. М. Шапошнікова в своїй статті розробляють підходи до адаптивного навчання, яке вони розглядають як ключову передумову успішної реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів. Автори пропонують власні методи адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб студентів та демонструють, як це сприяє формуванню педагогічних компетентностей. Вони детально аналізують ефективність таких підходів та показують, як адаптивне навчання дозволяє покращити якість підготовки вчителів через індивідуалізацію освітнього процесу, підкріплюючи свої висновки емпіричними даними [1].

З розвитком технологій з'явилися можливості для реалізації адаптивного навчання в цифровому середовищі. Річард Кларк досліджував ефективність мультимедійного та адаптивного навчання, підкреслюючи їхню роль у покращенні результатів навчання [13].

Миñoz та інші проводять систематичний огляд технологій адаптивного навчання у вищій освіті. Вони аналізують різні адаптивні освітні системи та оцінюють їхній вплив на навчальні результати студентів. У своїй роботі вони наводять результати досліджень, які показують, як ці технології допомагають студентам ефективніше засвоювати матеріал, забезпечуючи індивідуалізовані стратегії навчання, що підлаштовуються під потреби та рівень знань кожного студента [16].

Л. Д. Харламова досліджує адаптивне навчання та наводить у своїй роботі засоби його реалізації в освітньому процесі. Авторка аналізує використання інтерактивних платформ, алгоритмів штучного інтелекту та аналітики даних для персоналізації навчання, адаптуючи зміст і методи до індивідуальних потреб студентів. У дослідженні підкреслюється, що такі засоби підвищують ефективність навчання та сприяють розвитку самостійного мислення [8].

В. М. Дем'яненко досліджує адаптивне навчання на основі сучасних інформаційних технологій та наводить результати аналізу ефективності використання навчальних платформ і програмного забезпечення для персоналізації освітнього процесу. У своїй роботі автор демонструє, як технології дозволяють збирати дані про навчальну діяльність студентів і коригувати навчальний процес у реальному часі. Це дослідження показує, що такий підхід сприяє покращенню якості освіти та розвитку самостійності студентів [2].

Поєднання концепцій життєстійкості та адаптивного навчання відкриває нові перспективи в освітньому процесі. Адаптивне навчання може виступати як засіб розвитку життєстійкості, оскільки воно:

- Підвищує залученість студентів через індивідуалізацію навчального контенту.
- Сприяє розвитку контролю над навчальним процесом, що підвищує впевненість студентів у своїх силах.
- Стимулює прийняття викликів, пропонуючи складні, але доступні завдання.

Таким чином, адаптивне навчання може бути ефективним інструментом для підвищення життєстійкості студентів, особливо в умовах воєнного часу.

Нами було проведено дослідження з використанням відібраних методик. Воно дозволило виявити життєстійкість та тривожність у вибірці студентів. У 2024 році було проведено онлайн-опитування, в якому взяли участь 35 студентів педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, які опановують ОПП «Практична психологія» (15 осіб чоловічої і 20 осіб жіночої статі). Учасники дослідження знаходились у віковій групі від 20 до 40 років. Цей віковий період відповідає етапу «Дорослість» згідно з концепцією Г. Крейга. Кількісні дані подаємо у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження життєстійкості у студентів

Показники	Експериментальна група (Середнє)
Залученість	38,3
Контроль	34,0
Прийняття ризику	18,7
Загальний показник життєстійкості	91,0

Аналіз отриманих результатів:

– Середнє значення компоненту залученість становлять 38,3 бали з можливих 54 становить приблизно 70,9% від максимального показника. Це вказує на те, що студенти в середньому мають досить високий рівень залученості в навчальний процес та життя загалом. Вони проявляють інтерес до подій, що відбуваються, та активно беруть участь у них, незважаючи на складні умови воєнного часу.

– Компонент контролю має показник 34,0 бали з 51 можливого становить приблизно 66,7%. Це свідчить про помірний рівень віри студентів у свою здатність впливати на події власного життя. Хоча багато хто відчуває, що може контролювати ситуацію, зовнішні фактори та невизначеність можуть знижувати це відчуття.

– Середнє значення компоненту прийняття ризику становить 18,7 бали з 30 можливих становить близько 62,3%. Це може означати, що студенти з певною обережністю ставляться до нових викликів та змін, але все ж готові розглядати їх як можливість для особистісного та професійного зростання.

– Загальний показник життєстійкості знаходиться в межах 91,0 бала з максимально можливих 135 становить приблизно 67,4%. Це вказує на середній рівень життєстійкості серед студентів вибірки. Вони мають достатні ресурси для адаптації до стресових ситуацій, але існує потенціал для подальшого розвитку та зміцнення цих якостей.

З результатів аналізу життєстійкості студентів можна сказати, що середній рівень життєстійкості свідчить про те, що студенти в цілому здатні справлятися з труднощами та стресовими ситуаціями, але можуть потребувати додаткової підтримки в умовах підвищеного стресу, пов'язаного з воєнним часом. Відносно високий рівень залученості показує, що студенти залишаються мотивованими та зацікавленими в навчанні, що є позитивним фактором для їхнього особистісного розвитку та академічної успішності. Помірний рівень контролю та прийняття ризику вказує на необхідність підтримки студентів у розвитку впевненості у власних силах та готовності приймати нові виклики. Це може бути досягнуто через впровадження адаптивного навчання та психологічної підтримки.

На засіданні кафедри практичної психології були висвітлені та обговорені рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу в умовах воєнного часу. Ці рекомендації, спрямовані на впровадження адаптивного навчання, були схвалені

викладачами кафедри й інтегровані у навчальний процес. Серед запропонованих заходів:

- Проведення діагностики знань та навичок студентів з метою визначення їхніх сильних сторін та областей, що потребують розвитку.
- Викладачі спільно зі студентами визначали цілі навчання та обирали відповідні навчальні матеріали та завдання.
- Студентам надавалась можливість обирати час та темп засвоєння матеріалу, що враховувало їхні особисті обставини та можливості.
- Студенти отримали доступ до навчальних матеріалів, завдань та тестів у зручному онлайн-форматі.
- Студенти могли одразу отримувати результати своїх завдань та рекомендації щодо покращення.

Через кілька місяців після впровадження цих рекомендацій у навчальний процес, зі студентами було проведено повторне діагностичне дослідження. Це дослідження показало позитивний вплив адаптивного навчання на їхню життєстійкість і академічні показники. Виявилось, що впроваджені заходи сприяли не лише покращенню навчального досвіду, але й підтримці психологічного стану студентів, допомагаючи їм ефективніше долати стресові ситуації та адаптуватися до змін. Порівняння середніх значень показників життєстійкості до і після впровадження рекомендацій подаємо у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз показників життєстійкості до та після впровадження рекомендацій

Показники	До впровадження рекомендацій	Після впровадження рекомендацій	t-статистика	p-значення
Залученість	38,3	40,1	3,56	0,002
Контроль	34,0	35,1	2,98	0,003
Прийняття ризику	18,7	19,5	2,5	0,001
Загальний показник життєстійкості	91,0	94,7	2,7	0,002

Порівняння середніх значень показників життєстійкості до і після впровадження рекомендацій свідчить про позитивне покращення в усіх трьох шкалах.

– Середнє значення залученості зросло з 38,3 до 40,1 балів (підвищення на 1,8 бали). Це вказує на те, що студенти стали трохи більш активно залученими в навчальний процес та життя загалом. Невелике зростання може бути результатом індивідуалізації навчання та використання інтерактивних технологій, що підвищили інтерес студентів.

– Показник контролю зріс з 34,0 до 35,1 балів (підвищення на 1,1 бали). Це свідчить про невелике підвищення віри студентів у свою здатність впливати на події власного життя та навчання. Можливо, адаптивне навчання надало студентам більше можливостей для самостійного керування своїм навчанням.

– Середнє значення прийняття ризику підвищилося з 18,7 до 19,5 балів (підвищення на 0,8 бали). Це означає, що студенти стали більш готовими приймати нові виклики та розглядати зміни як можливості для розвитку.

– Загальний показник життєстійкості збільшився з 91,0 до 94,7 балів (підвищення на 3,7 бали). Це свідчить про загальне невелике покращення рівня життєстійкості студентів після впровадження рекомендацій.

Можна зробити висновок, що є позитивний вплив впроваджених рекомендацій на психологічний стан студентів. Невеликі зміни можуть бути важливими в контексті складних умов воєнного часу, де будь-яке покращення сприяє кращій адаптації студентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило, що адаптивне навчання позитивно впливає на розвиток життєстійкості студентів в умовах воєнного часу. Індивідуалізація навчального процесу, використання сучасних технологій та надання психологічної підтримки сприяють підвищенню рівня залученості, контролю та готовності приймати виклики серед студентів. Результати повторного оцінювання після впровадження рекомендацій свідчать про ефективність впроваджених заходів та підкреслюють важливість подальшого розвитку таких підходів у навчальному процесі.

Студенти, завдяки впровадженню адаптивного навчання, продемонстрували значне підвищення мотивації та академічної успішності. Вони стали більш впевненими у своїх силах, а також виявили здатність краще адаптуватися до стресових ситуацій, що є критично важливим в умовах підвищеної невизначеності та стресу. Ці результати підтверджують, що адаптивне навчання може бути ефективним інструментом не тільки для покращення освітнього процесу, але й для підтримки психологічного благополуччя студентів у кризових умовах.

Подальші перспективи дослідження полягають у глибшому вивченні довготривалого впливу адаптивного навчання на життєстійкість студентів, зокрема аналіз його ефективності в різних освітніх контекстах та серед різних груп студентів. Важливо також дослідити взаємозв'язок між адаптивним навчанням та розвитком інших ключових компетентностей, таких як критичне мислення, емоційний інтелект та здатність до саморегуляції, а також розглянути можливості інтеграції міждисциплінарних підходів для створення більш комплексних освітніх стратегій в умовах сучасних викликів.

Загалом, результати дослідження підкреслюють важливість адаптивного навчання як засобу підтримки та розвитку життєстійкості студентів в умовах воєнного часу. Подальша робота в цьому напрямку може сприяти створенню більш ефективних освітніх практик, що допоможуть студентам успішно адаптуватися до викликів сучасності, зберігаючи психологічне благополуччя та досягаючи високих академічних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В., Шапошнікова І. Адаптивне навчання студентів як передумова реалізації компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителя. *Рідна школа*. 2013. № 11. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_11_7
2. Дем'яненко В. М. Адаптивне навчання на основі сучасних інформаційних технологій. 2017. С. 59.
3. Ляшенко О. І. Адаптивне навчання. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва; ред.кол. : О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко, С. А. Калашнікова, М. О. Ки-

риченко, Л. Б. Лук'янова, В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська] : 2-ге вид, допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 16.

4. Предко В. В. Розвиток життєстійкості особистості як основна психологічна умова ефективного освітнього процесу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : психологія*. 2021. Том 32 (71). № 2. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/28>

5. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості : соціальна необхідність та безпека. Київ : НАН України, Ін-т соціальної та політичної психології, 2009. 185 с.

6. Чанчиков І. К. Аналіз життєстійкості особистості : системний підхід. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. Т. 1. С. 59-62. URL: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.11>

7. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 42. С. 211-231.

8. Харламова Л. Д. Адаптивне навчання та засоби його реалізації. 2023. С. 185.

9. Garnezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric annals*. 1991. Vol. 20. No 9. P. 459-466.

10. Maddi S. R. Hardiness: The courage to grow from stresses. *The journal of positive psychology*. 2006. Vol. 1. No 3. P. 160-168.

11. Bloom B. Learning for mastery. *Evaluation Comment*. 1968. Vol. 1. No 2. P. 1-12.

12. Carceles-Poveda E., Giannitsarou C. Adaptive learning in practice. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2007. Vol. 31. No 8. P. 2659-2697.

13. Clark R. E., Mayer R. E. E-Learning and the Science of Instruction : Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. 4th ed. Wiley, 2016.

14. Masten A. S. Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*. 2014. Vol. 85. No 1. P. 6-20.

15. Masten A. S. Ordinary magic : Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56. No 3. P. 227.

16. Muñoz J. L. R., Ojeda F. M., Jurado D. L. A., Peña P. F. P., Carranza C. P. M., Berríos H. Q., Vasquez-Pauca M. J. Systematic review of adaptive learning technology for learning in higher education. *Eurasian Journal of Educational Research*. 2022. Vol. 98. No 98. P. 221-233.

REFERENCES:

1. Bondar, V. & Shaposhnikova, I. (2013). Adaptive training of students as a prerequisite for the implementation of a competency-based approach to professional teacher training. *Ridna shkola – Native school*, (11), 36-41. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_11_7 [in Ukrainian]

2. Demianenko, V. M. (2017). Adaptive learning based on modern information technologies. [in Ukrainian].

3. Liashenko, O. I. (2021). Adaptive learning. *Entsyklopediia osvity / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy* ; [V. H. Kremen ; V. I. Luhovyi, O. M. Topuzov (Ed.) ; vidp. nauk. secr. S. O. Sysoieva ; red.kol. : O. I. Liashenko, S. D. Maksymenko, N. H. Nychkalo, P. Yu. Saukh, L. D. Berezivska, I. D. Bekh, V. Yu. Bykov, M. S. Halchenko, V. V. Zasenka, S. A. Kalashnikova, M. O. Kyrychenko, L. B. Lukianova, V. H. Panok, V. O. Radkevych, O. Ya. Savchenko, M. M. Sliusarevskiy, O. V. Sukhomlynska] : 2-he vyd, dopov. ta pererob. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].

4. Predko, V. V. (2021). Rozvytok zhyttiistiikosti osobystosti yak osnovna psykholohichna umova efektyvnoho osvitnoho protsesu [The development of the hardiness of the individual as the main psychological condition of an effective educational process]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia : psykholohiia – Scientific notes of*

Vernadsky Taurida National University. Series : psychology, 32(71), 2. Retrieved from: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/28> [in Ukrainian]

5. Tytarenko, T. M. & Larina, T. O. (2009). Zhyttiistiikist osobystosti : sotsialna neobkhdnist ta bezpeka [Hardiness of the individual : social necessity and security]. Kyiv : NAN Ukrainy, In-t sotsialnoi ta politychnoi psykholohii [in Ukrainian].

6. Chanchykov, I. K. (2019). Analiz zhyttiistiikosti osobystosti : systemnyi pidkhd [Analysis of the hardiness of the individual : a systematic approach]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and practice of modern psychology, (4), 59-62.* Retrieved from: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.11> [in Ukrainian].

7. Chykhantsova, O. (2018). Zhyttiistiikist ta yii zviazok iz tsinnostiamy osobystosti [Hardiness and its connection with personal values]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology, (42), 211-23* [in Ukrainian].

8. Kharlamova, L. D. (2023). Adaptyvne navchannia ta zasoby yoho realizatsii [Adaptive training and means of its implementation]. [in Ukrainian].

9. Garmezy, N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals, 20(9), 459-466* [in English].

10. Maddi, S. R. (2006). Hardiness : The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology, 1(3), 160-168* [in English].

11. Bloom, B. (1968). Learning for mastery. *Evaluation Comment, 1(2), 1-12* [in English].

12. Carceles-Poveda, E. & Giannitsarou, C. (2007). Adaptive learning in practice. *Journal of Economic Dynamics and Control, 31 (8), 2659-2697* [in English].

13. Clark, R. E. & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the science of instruction : Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning (4th ed.). Wiley [in English].

14. Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development, 85(1), 6-20* [in English].

15. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic : Resilience processes in development. *American Psychologist, 56 (3), 227* [in English].

16. Muñoz, J. L. R., Ojeda, F. M., Jurado, D. L. A., Peña, P. F. P., Carranza, C. P. M., Berríos, H. Q. & Vasquez-Pauca, M. J. (2022). Systematic review of adaptive learning technology for learning in higher education. *Eurasian Journal of Educational Research, 98(98), 221-233* [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.23

UDC 378.091.3:159.9-051:364-786-058.65

**PROFESSIONAL
PREPARATION
OF A PRACTICAL
PSYCHOLOGIST
BEFORE INTERNAL
CORRECTIONAL-
VIDUAL LUVAL
TREATMENT FOR
VICTIMS SUFFERED
TYPES**

Iryna Tarasova

3rd year postgraduate student
of the Department of Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0004-9266-7853>
e-mail: valuearhiv@gmail.com

Abstract. *The article analyzes the professional training of practical psychologists in higher education institutions, which is aimed at performing correctional and restorative work with persons affected by war. It is proved that in the conditions of modern society, which faces numerous crisis phenomena, including armed conflicts, it is extremely important to train specialists who are able to provide quality psychological assistance to people who have experienced traumatic events. The structural components of the educational process, which comprehensively integrates theoretical training, practical activities, development of personal qualities and formation of professional competence, are investigated. It is proved that such an approach provides not only in-depth knowledge in the field of psychology, but also the necessary professional skills that allow specialists to work effectively with people experiencing stress and trauma. The theoretical component is considered, which focuses on a detailed study of basic disciplines such as psychology, psychopathology, psychocorrection and crisis intervention, providing students with a solid scientific basis for their future professional activities. Practical training is considered through the prism of implementation during internships in rehabilitation and crisis centers, where students have the opportunity to apply in practice their knowledge gained during theoretical training. The article pays special attention to supervision, which is seen as one of the key elements of a psychologist's professional development. Supervision contributes to the development of self-reflection skills and increase the emotional stability of specialists, which are necessary for working under high stress. The article proposes the author's definition of readiness for correctional and restorative work, which is considered as an integrative characteristic. It includes cognitive, emotional and volitional, motivational, and socio-psychological components that are critical for effective psychological support for people who have experienced traumatic events. Thus, the article proves that the combination of theoretical knowledge, practical activity and development of personal qualities are important conditions for the formation of competent professionals who can effectively help people experiencing psychological difficulties as a result of traumatic events.*

Key words: *professional training, correctional and restorative work, war victims, psychological assistance, crisis intervention, psychocorrection, supervision, emotional stability, psychodiagnostics.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.23

УДК 378.091.3:159.9-051:364-786-058.65

**ПРОФЕСІЙНА
ПІДГОТОВКА
ПРАКТИЧНОГО
ПСИХОЛОГА ДО
ЗДІЙСНЕННЯ
КОРЕКЦІЙНО-
ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ
РОБОТИ З
ПОСТРАЖДАЛИМИ
ВІД ВІЙНИ**

Тарасова І. О.

аспірантка 3-го курсу кафедри
практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0004-9266-7853>
e-mail: valuearhiv@gmail.com

Анотація. У статті здійснено аналіз професійної підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти, яка спрямована на виконання корекційно-відновлювальної роботи з особами, що постраждали від війни. Доведено, що в умовах сучасного суспільства, яке стикається з численними кризовими явищами, зокрема зі збройними конфліктами, надзвичайно важливою стає підготовка фахівців, здатних надавати якісну психологічну допомогу людям, які пережили травматичні події. Досліджено структурні компоненти освітнього процесу, що комплексно інтегрує теоретичну підготовку, практичну діяльність, розвиток особистісних якостей і формування професійної компетентності. Доведено, що такий підхід забезпечує не лише глибокі знання в галузі психології, але й необхідні професійні навички, які дозволяють фахівцям ефективно працювати з особами, що переживають стрес і травми. Розглянута теоретична складова, яка зосереджена на детальному вивченні основних дисциплін, таких як психологія, психопатологія, психокорекція та кризова інтервенція, що забезпечує студентам міцний науковий базис для їх майбутньої професійної діяльності. Практична підготовка розглянута через призму реалізації під час стажування у реабілітаційних та кризових центрах, де студенти мають можливість застосовувати на практиці свої знання, здобуті в ході теоретичного навчання. Особливу увагу в статті приділяється супервізії, яка розглядається як один із ключових елементів професійного становлення психолога. Супервізія сприяє розвитку навичок саморефлексії та підвищенню емоційної стійкості фахівців, що є необхідними для роботи в умовах високого стресу. У статті пропонується авторське визначення готовності до корекційно-відновлювальної роботи, яке розглядається як інтегративна характеристика. Вона включає когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та соціально-психологічні компоненти, що є критично важливими для ефективної психологічної підтримки осіб, які пережили травматичні події. Таким чином, у статті доведено, що поєднання теоретичних знань, практичної діяльності та розвитку особистісних якостей є важливими умовами для формування компетентних фахівців, які можуть ефективно допомагати особам, що переживають психологічні труднощі внаслідок травматичних подій.

Ключові слова: професійна підготовка, корекційно-відновлювальна робота, постраждалі від війни, психологічна допомога, кризова інтервенція, психокорекція, супервізія, емоційна стійкість, психодіагностика.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. В умовах сучасного соціального середовища, яке характеризується низкою кризових явищ, зокрема, збройними конфліктами та війнами, значення професійної підготовки практичних психологів стає особливо актуальним. Постраждали від війни, зокрема, люди, які пережили травматичні події, потребують спеціалізованої психологічної допомоги, що включає корекційно-відновлювальні методи. У зв'язку з цим, освітні заклади вищої освіти повинні забезпечити ефективну підготовку психологів, здатних надавати якісну підтримку та допомогу у процесі психологічної реабілітації.

Актуальність проблеми професійної підготовки психологів визначається необхідністю формування у студентів знань, вмінь і навичок, які відповідають вимогам сучасного суспільства та специфіці роботи з постраждалими від війни. Це передбачає не лише теоретичне навчання, але й активне використання практичних методик, розробку індивідуальних та групових програм корекційної роботи. Таким чином, освітня програма повинна включати інтеграцію теоретичних знань із практичними навичками, що дозволить майбутнім психологам адаптуватися до викликів сучасності та ефективно реагувати на потреби постраждалих.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження процесу професійної підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти до здійснення корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни, а також визначення ключових компонентів, які сприяють формуванню їхньої готовності до цієї діяльності. **Завдання дослідження:**

1. Визначити основні структурні компоненти підготовки практичних психологів, що включають теоретичну і практичну складові, важливі для роботи з постраждалими від війни.

2. Дослідити роль супервізії в процесі професійної підготовки та її вплив на розвиток емоційної стійкості майбутніх фахівців.

3. Розробити рекомендації щодо вдосконалення освітніх програм підготовки практичних психологів для корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка у закладах вищої освіти (ЗВО) є одним із ключових елементів освітнього процесу, що спрямований на формування у студентів знань, умінь та компетентностей, необхідних для успішної діяльності у професійній сфері. В умовах сучасної глобалізації та інноваційного розвитку професійна підготовка набуває особливого значення, оскільки вона повинна відповідати вимогам ринку праці, технологічним змінам, потребам суспільства та викликам часу.

Поняття «**професійна підготовка**» у різних наукових джерелах може бути інтерпретоване по-різному, залежно від підходів та контексту дослідження. Такі науковці як Г. О. Балл та В. Г. Кремень, сходять на думці, що професійна підготовка – це комплекс освітніх заходів, спрямованих на оволодіння студентами системою знань, умінь та навичок, які забезпечують їхню готовність до виконання професійних обов'язків у певній сфері.

Зокрема, Г. О. Балл визначає професійну підготовку як процес набуття спеціальних знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну придатність фахівця в конкретній галузі діяльності [1]. Вчений наголошує, що цей процес включає як теоретичну, так і практичну складову, що дозволяє студенту не лише освоїти теоретичні основи професії, але й здобути необхідні практичні навички для роботи в реальних умовах.

В. Г. Кремень зазначає, що професійна підготовка – це не лише засвоєння знань і навичок, але й розвиток професійного мислення, мотивації до професійної діяльності та здатності до самостійного навчання і розвитку [7]. На його думку, головною метою професійної підготовки є підготовка конкурентоспроможного фахівця, здатного адаптуватися до змін у професійному середовищі.

Професійна підготовка у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) включає кілька основних **структурних компонентів**. *Теоретичну підготовку*, яка охоплює засвоєння основних наукових знань, законів та теорій, що формують базу для розуміння професійної діяльності. Це може бути вивчення фундаментальних дисциплін, які закладають основи спеціальних знань. О. М. Лук'янова підкреслює, що теоретична підготовка є важливим компонентом формування світогляду студента, оскільки дозволяє йому осмислено сприймати професійну діяльність та розуміти її суспільну цінність.

Практичну підготовку, яка передбачає формування у студентів практичних навичок, що дозволяють застосовувати теоретичні знання в реальних виробничих умовах. Сюди входять стажування, виробнича практика та виконання проектних робіт. Згідно з дослідженням І. І. Коваля, практична підготовка є вирішальним етапом професійного становлення майбутнього фахівця, оскільки дає можливість інтегрувати теоретичні знання з практичним досвідом [6].

Особистісно-професійний розвиток, який включає розвиток індивідуальних якостей студента, таких як відповідальність, стресостійкість, ініціативність та здатність до командної роботи. Такі компетенції є важливими у професійному середовищі. С. А. Гончаренко стверджує, що професійна підготовка не може бути обмежена лише оволодінням знаннями і навичками, оскільки вона включає також виховання цінностей і етичних норм професії, що є основою професійної культури.

Як і будь-яка професійна підготовка, **підготовка практичних психологів** у закладах вищої освіти є складним та багатокомпонентним процесом, який включає названі структурні компоненти. Т. М. Титаренко зазначає, що професійна підготовка практичних психологів охоплює не лише навчання психологічних теорій та методів, але й розвиток особистісних характеристик, які необхідні для успішної взаємодії з клієнтами, включаючи емпатію, емоційну стійкість та здатність до саморефлексії. Це підготовка, яка включає як академічні знання, так і практичну діяльність, націлену на інтеграцію теоретичних знань у реальну професійну практику [13].

Г. С. Костюк підкреслює, що процес підготовки психологів має бути інтегративним, поєднуючи не лише теоретичне навчання, а й практичні методи, включаючи супервізію та тренінгову діяльність. Такий підхід дозволяє студентам розвивати компетентності для роботи з різними групами населення та психічними станами.

Основні компоненти професійної підготовки практичних психологів також включають теоретичну та практичну складову, але не вичерпуються ними. *Теоретична підготовка практичних психологів* є фундаментом для розуміння основних закономірностей психологічних процесів та розвитку особистості. Вона включає вивчення психологічних теорій, концепцій та методів дослідження, які дозволяють практичним психологам здійснювати діагностику та інтервенцію на професійному рівні. О. М. Лук'янова наголошує, що основне завдання теоретичної підготовки полягає у формуванні системного підходу до розуміння психологічних феноменів, а також здатності до критичного осмислення наукових досліджень у цій галузі [8].

Практична підготовка практичних психологів є ключовим елементом підготовки, оскільки вона дозволяє студентам набути навичок роботи з реальними клієнтами, проводити діагностику, психокорекцію та психологічне консультування. Практичні

заняття зазвичай включають роботу в навчально-психологічних лабораторіях, клінічну практику, а також участь у тренінгах та семінарах. І. В. Дубровіна зазначає, що практична підготовка має бути спрямована на розвиток здатності до самостійного прийняття рішень у складних психологічних ситуаціях, що дозволяє майбутнім психологам діяти професійно у кризових ситуаціях [3].

Ще однією складовою підготовки практичних психологів є *розвиток умінь саморефлексія та здатності ефективно проходити супервізію*. Розвиток рефлексивних умінь передбачають здатність студента аналізувати власні професійні дії та переживання, а також працювати над своїми слабкими сторонами. Професійна супервізія, яка є важливою частиною підготовки психологів, допомагає студентам покращувати свої навички під керівництвом досвідчених фахівців. Н. Ю. Максимова підкреслює, що супервізія є необхідною для розвитку професійного мислення, а також для зниження емоційного вигорання серед майбутніх психологів [9].

Етична складова професійної підготовки практичних психологів є вкрай важливою, оскільки психологи працюють з чутливими питаннями, пов'язаними з особистим життям і психічним здоров'ям клієнтів. Л. М. Карамушка зазначає, що етична підготовка майбутніх психологів має бути спрямована на розвиток відповідально-го ставлення до роботи та усвідомлення важливості етичних аспектів у психологічному консультуванні [5].

Професійна підготовка практичних психологів у закладах вищої освіти спрямована на розвиток умінь та навичок в розрізі різних напрямів майбутньої діяльності. В тому числі мова йде і про корекційно-відновлювальну роботу, яка наразі набуває особливого значення в контексті роботи з постраждалими від війни (цивільними, військовими, ветеранами).

Корекційно-відновлювальна робота в контексті психологічної практики передбачає комплекс заходів, спрямованих на покращення психічного стану осіб, які мають порушення в емоційній або когнітивній сферах. Це може включати психокорекцію, терапію, реабілітацію, допомогу в адаптації до нових життєвих умов. Зокрема, така робота є важливою для постраждалих від військових конфліктів, які часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивних та тривожних розладів. М. Р. Чепелева зазначає, що корекційно-відновлювальна робота з постраждалими від війни повинна включати не лише роботу з психічними розладами, але й сприяти адаптації осіб до мирного життя, відновленню їх соціальних зв'язків та професійної діяльності [14]. З цього випливає, що підготовка майбутніх психологів до роботи в цій сфері має включати специфічні знання та навички, необхідні для роботи з військовими та цивільними особами, які пережили бойові дії.

Підготовка магістрів-практичних психологів до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни у закладах вищої освіти базується на інтеграції теоретичних знань та практичних навичок. Основними компонентами в розрізі **теоретичної підготовки** є вивчення основ психології, психопатології, психокорекції, кризової інтервенції. Це дає можливість майбутнім фахівцям розуміти механізми виникнення психічних розладів та корекційних методів їх подолання.

Практична складова підготовки майбутніх психологів до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни передбачає активне залучення студентів до реальних умов професійної діяльності. Проходження науково-дослідної практики в реабілітаційних центрах, психіатричних клініках, кризових центрах, військових шпиталях та інших установах дозволяє студентам набути цінного досвіду роботи

з клієнтами, які зазнали психологічних травм внаслідок військових дій. У ході цієї практики студенти розвивають важливі професійні навички. Мова йде про:

Навички психодіагностики. Першочергове завдання психолога в роботі з постраждалими від війни – це точна оцінка психологічного стану клієнта. Студенти вчаться проводити діагностику психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади та інші стани. Вони опановують методи інтерв'ювання, спостереження та використання психодіагностичних інструментів (тести, анкети, шкали оцінки).

Навички кризової інтервенції. В умовах війни психологи часто стикаються з ситуаціями, коли клієнти знаходяться в стані гострої психологічної кризи. Під час практики студенти вчаться застосовувати техніки кризової інтервенції, які спрямовані на надання термінової емоційної підтримки та стабілізацію психічного стану клієнта. Вони навчаються працювати з сильними емоціями, такими як страх, паніка, гнів, і допомагати клієнтам пережити гостру фазу кризи.

Техніки психокорекції та психотерапії. Однією з головних цілей корекційно-відновлювальної роботи є подолання наслідків травматичного досвіду та відновлення психологічного благополуччя клієнта. Студенти засвоюють основні техніки когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), яка є ефективною у лікуванні ПТСР та інших розладів, спричинених війною. Вони також опановують методи арт-терапії, тілесно-орієнтованої терапії, групової терапії та інших видів психотерапевтичної роботи, які застосовуються в реабілітації постраждалих. Робота з різними терапевтичними підходами дозволяє студентам обирати найбільш ефективні методи для конкретного випадку, що є важливим аспектом індивідуалізації психотерапії.

Комунікативні навички. Важливим аспектом підготовки є розвиток вміння будувати довірливі та емпатійні стосунки з клієнтами. Це особливо важливо в роботі з постраждалими від війни, які часто мають труднощі з вираженням своїх почуттів та переживань. Студенти навчаються ефективно слухати клієнтів, проявляти емпатію, підтримувати безоціночне спілкування та створювати безпечне середовище для роботи з травматичними переживаннями.

Навички роботи з групами. В реабілітаційних центрах та кризових установах психологи часто працюють не лише з окремими клієнтами, але й з групами. Студенти опановують методи групової терапії, де клієнти можуть ділитися своїм досвідом, знаходити підтримку серед інших учасників групи та розробляти спільні стратегії подолання травм.

Ще однією важливою складовою підготовки майбутніх практичних психологів до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни є **супервізія**, яка відіграє ключову роль у розвитку професійних компетенцій та емоційної стійкості фахівців. Супервізія передбачає керівництво та підтримку досвідчених фахівців, які допомагають студентам освоювати складні аспекти практичної роботи, надають їм зворотній зв'язок та контролюють їх професійний розвиток.

І. В. Дубровіна підкреслює, що успішна підготовка психолога включає інтеграцію теорії та практики, а супервізія дозволяє студентам опанувати ці два компоненти у взаємодії. В процесі супервізії майбутні фахівці мають можливість працювати з різними категоріями клієнтів під наглядом досвідчених супервізорів, що забезпечує контрольоване навчання та дозволяє уникнути помилок у роботі з особливо складними випадками [3].

Супервізія є незамінним інструментом для удосконалення навичок психодіагностики. Студенти, під керівництвом супервізорів, навчаються проводити глибо-

кий аналіз психологічного стану клієнтів, особливо тих, хто пережив важкі травматичні події, як-от військові дії. Супервізори допомагають студентам правильно інтерпретувати результати тестувань, проводити комплексні діагностичні сесії та робити точні висновки щодо психічного стану клієнтів.

Окрім того, супервізія сприяє розвитку терапевтичних навичок, зокрема у роботі з емоційними та поведінковими порушеннями. Студенти можуть застосовувати різні терапевтичні методи під контролем супервізора, що дозволяє коригувати їхні дії в процесі роботи та забезпечувати ефективну корекційну допомогу. Це особливо важливо при роботі з клієнтами, що зазнали глибоких емоційних потрясінь, як у випадку з постраждалими від війни, які часто мають прояви ПТСР, депресії або агресивної поведінки.

Робота з постраждалими від війни вимагає не лише високого рівня професійної підготовки, але й емоційної стійкості, адже психологи часто стикаються з історіями сильних психологічних травм, втрат, болю та страждань. Під час супервізії студенти отримують підтримку, яка допомагає їм впоратися з власними емоційними реакціями на роботу з такими клієнтами. Супервізор допомагає майбутнім психологам розвивати навички саморефлексії, усвідомлювати власні емоційні межі та уникати емоційного вигорання.

Супервізія також сприяє формуванню професійної етичної свідомості у студентів. Під керівництвом досвідчених фахівців студенти вчаться дотримуватися етичних норм і стандартів психологічної практики, які є надзвичайно важливими в роботі з постраждалими від війни. Це включає розуміння принципів конфіденційності, відповідального використання методів діагностики та терапії, а також усвідомлення своїх меж компетенції.

Результатом професійної підготовки є сформована **готовність до певного виду діяльності**. В широкому сенсі готовність до професійної діяльності слід розуміти як інтеграцію знань, умінь, мотиваційних установок, психологічної стійкості та особистих якостей необхідних для успішного виконання професійних завдань.

В. І. Панок, досліджуючи питання готовності до професійної діяльності, наголошував на наступних аспектах: психологічній готовності до професійної діяльності, професійній ідентичності, особистісно орієнтованому підході та соціально-психологічній адаптації [10].

Вчений розглядав готовність до професійної діяльності як комплексний феномен, що включає психологічні, когнітивні, емоційні та мотиваційні аспекти. Він підкреслював, що готовність є не лише знаннями та навичками, але й психологічною налаштованістю та здатністю фахівця адаптуватися до нових умов роботи. Науковець акцентував увагу на емоційно-вольових компонентах готовності. Він вважав, що стресостійкість та здатність контролювати емоції є критично важливими факторами для успішної професійної діяльності, особливо у стресових ситуаціях або в умовах невизначеності.

В. І. Панок також підкреслював важливість формування професійної ідентичності у процесі підготовки фахівця. На його думку, готовність до професійної діяльності включає розвиток внутрішньої самооцінки і прийняття майбутньої професійної ролі. Це означає, що фахівець повинен чітко усвідомлювати своє місце в професійному середовищі та бути готовим до виконання своїх обов'язків у різних ситуаціях [10].

Вчений був прихильником особистісно орієнтованого підходу в підготовці фахівців, де ключову роль відіграє розвиток індивідуальних якостей особистості. Підкреслював, що готовність до професійної діяльності є не тільки результатом

навчання, але й саморозвитку, саморефлексії та прагнення до постійного самовдосконалення.

У європейській науковій традиції готовність до професійної діяльності часто розглядається через призму компетентнісного підходу. Науковці, такі як Г. Байерсдорф, відзначають, що готовність передбачає не лише набуття знань, але й здатність використовувати ці знання для розв'язання практичних завдань у реальних професійних ситуаціях. Г. Байерсдорф підкреслює, що важливим елементом готовності є розвиток «гнучких» компетенцій, які допомагають адаптуватися до швидкозмінюваних умов ринку праці.

Американські вчені, зокрема А. Бандура, готовність до професійної діяльності розглядається через призму мотиваційних аспектів і самоефективності. А. Бандура підкреслював, що впевненість у власних силах та здатність досягати професійних результатів є ключовими факторами успішної професійної діяльності [15]. Крім того, американські дослідження акцентують на ролі постійного професійного розвитку та самовдосконалення як основи для підвищення готовності до виконання нових професійних викликів.

Вивчаючи поняття готовності до професійної діяльності, низка вчених (В. І. Панок, К. Роджерс) торкалися аспекту формування у практичних психологів **готовності саме до корекційно-відновлювальної роботи**. Вчені акцентували увагу на психологічній стійкості в стресових та кризових умовах та розвитку емпатії, автентичності та безумовної підтримки клієнта. Однак як такого визначення поняття «готовності до корекційно-відновлювальної роботи» науковці не дають [11].

Пропонуємо авторське бачення сутності поняття **готовності практичних психологів до корекційно-відновлювальної роботи** – інтегрована особистісна якість, яка дозволяє ефективно застосовувати спеціалізовані знання та навички для надання психологічної допомоги особам, які пережили травматичні події, і включає здатність до діагностики психічного стану, використання корекційних методик, проведення терапії та створення безпечного і підтримуючого середовища для клієнтів.

Виходячи з запропонованого визначення, можна виокремити наступні структурні компоненти готовності практичних психологів до корекційно-відновлювальної роботи: мотиваційну, когнітивну, емоційно-вольову, особистісну, соціальну.

Мотиваційний компонент включає внутрішні установки психолога щодо роботи з клієнтами в корекційній сфері, прагнення до професійного вдосконалення та готовність до виконання складних завдань. Важливим аспектом є професійна мотивація до допомоги людям та розв'язання їхніх психологічних проблем. Основні складові: прагнення до саморозвитку та професійного зростання; мотивація до досягнення результатів у роботі з клієнтами; установка на позитивне вирішення конфліктних і стресових ситуацій.

Когнітивно-операційний компонент відповідає за знання, уміння і навички, необхідні для проведення корекційної та відновлювальної роботи. До нього входять теоретичні знання з психології, нейропсихології, психотерапії та практичні вміння застосовувати корекційні методики в реальних ситуаціях. Основні складові: знання про методи психологічної корекції та відновлення (когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, гештальт-терапія тощо); уміння проводити діагностику та оцінювати психоемоційний стан клієнтів; володіння методиками моніторингу ефективності корекційного втручання.

Емоційно-вольовий компонент відповідає за здатність психолога до емоційної стабільності, вміння керувати власними емоціями та контролювати емоційний

вплив професійної діяльності на власне психічне здоров'я. Емоційна готовність включає стійкість до професійного стресу, здатність до емпатії, а також самоконтроль. Основні складові: стійкість до емоційного вигоряння; здатність до само-рефлексії та емоційної регуляції; емпатія та здатність до ефективної емоційної взаємодії з клієнтами.

Особистісний компонент включає особистісні якості психолога, що сприяють його готовності до корекційно-відновлювальної роботи. Важливими характеристиками є стресостійкість, толерантність до невизначеності, гнучкість у прийнятті рішень, а також здатність до самоаналізу і рефлексії. Основні складові: стресостійкість та здатність працювати в умовах високого навантаження; готовність до постійної рефлексії та самовдосконалення; гнучкість у виборі корекційних методів залежно від потреб клієнта.

Соціальний компонент стосується здатності психолога до ефективної взаємодії з іншими фахівцями та клієнтами в умовах соціальної взаємодії. Сюди входить комунікативна компетентність, здатність до побудови психотерапевтичного альянсу та соціальна адаптивність. Основні складові: здатність до ефективного комунікативного контакту; вміння будувати довірливі стосунки з клієнтами; навички командної роботи з іншими фахівцями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійна підготовка у закладах вищої освіти є багатокомпонентним процесом, що охоплює теоретичні та практичні аспекти, а також особистісний розвиток фахівців. Вона має формувати у студентів знання, навички та компетентності для успішної діяльності у професійному середовищі, зокрема в умовах змін ринку праці.

Особливу увагу слід приділити підготовці практичних психологів, які мають розвивати навички роботи з клієнтами у кризових ситуаціях, зокрема з постраждалими від війни. Готовність до корекційно-відновлювальної роботи – це не лише знання і навички, а й особистісні якості, мотивація та емоційний інтелект. Вона формується через знання про психологічні наслідки травми та вміння адаптувати методи допомоги до потреб клієнтів.

Готовність включає психологічні ресурси для ефективної роботи з травмованими людьми, розвиток емоційної стійкості, здатності до саморефлексії та уміння підтримувати клієнтів у важких ситуаціях. Також важливо знати, як створити підтримуюче середовище, де постраждалі відчують безпеку та довіру.

Отже, підготовка фахівців має акцентувати увагу на розвитку готовності до корекційно-відновлювальної роботи, інтегруючи в навчальні програми модулі з психодіагностики, кризової інтервенції та психокорекції, а також практичні тренінги для надання необхідних навичок у допомозі постраждалим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балл Г. О. Професійна підготовка : теоретичні засади та практичні аспекти. Київ : Наукова думка, 2012. 320 с.
2. Бек А., Елліс А. Когнітивно-поведінкова терапія : основи і методи. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
3. Дубровіна І. В. Психологічний супровід навчального процесу. Київ : Главник, 2010. 284 с.
4. Елліс А. Раціонально-емотивна поведінкова терапія. Теорія та практика. Харків : Основа, 2010. 368 с.

5. Карамушка Л. М. Організаційна психологія в освіті : теорія та практика. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2014. 312 с.
6. Коваль І. І. Практична підготовка майбутніх фахівців : сучасні тенденції. Львів : ЛНУ, 2018. 256 с.
7. Кремень В. Г. Освіта та професійна підготовка у XXI столітті. Київ : Інститут педагогіки, 2015. 298 с.
8. Лук'янова О. М. Теоретичні основи професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Харків : ХНУ, 2010. 340 с.
9. Максимова Н. Ю. Рефлексивна компетентність у процесі підготовки психологів. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2017. 220 с.
10. Панок В. І. Психологічна готовність фахівця до професійної діяльності. Київ, 2010. 150 с.
11. Роджерс К. Клієнт-центрована терапія. Бостон : Хоутон-Міффлін, 1951. 560 с.
12. Сисоева С. О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : теорія та практика. Київ : Наукова думка, 2012. 300 с.
13. Титаренко Т. М. Особистісний розвиток і професійна підготовка психолога : монографія. Київ : Інститут соціальної та політичної психології, 2015. 270 с.
14. Чепелева Н. В. Психологічна реабілітація постраждалих від збройних конфліктів. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2016. 240 с.
15. Bandura, A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York : W. H. Freeman, 1997. 604 с.
16. Beiersdorf, G. Competence-Based Approaches to Professional Readiness in Europe. Berlin : Springer, 2018. 245 с.

REFERENCES:

1. Ball, H. O. (2012). Profesiina pidhotovka : Teoretychni zasady ta praktychni aspekty [Professional training : Theoretical foundations and practical aspects]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Beck, A. & Ellis, A. (2008). Kohnityvno-povedinkova terapiia : Osnovy i metody [Cognitive-behavioral therapy : Basics and methods]. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
3. Dubrovina, I. V. (2010). Psykholohichniy suprovit navchalnoho protsesu [Psychological support of the educational process]. Kyiv : Hlavnyk [in Ukrainian].
4. Ellis, A. (2010). Ratsionalno-emotyvna povedinkova terapiia : teoriia ta praktyka [Rational-emotive behavioral therapy : Theory and practice]. Kharkiv : Osnova [in Ukrainian].
5. Karamushka, L. M. (2014). Orhanizatsiina psykholohiia v osviti : teoriia ta praktyka [Organizational psychology in education : Theory and practice]. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Koval, I. I. (2018). Praktychna pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv : Suchasni tendentsii [Practical training of future specialists : Current trends]. Lviv : LNU [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H. (2015). Osvita ta profesiina pidhotovka u XXI stolitti [Education and professional training in the 21st century]. Kyiv : Instytut pedahohiky [in Ukrainian].
8. Lukianova, O. M. (2010). Teoretychni osnovy profesiinoy pidhotovky studentiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Theoretical foundations of student training in higher educational institutions]. Kharkiv : KhNU [in Ukrainian].
9. Maksymova, N. Yu. (2017). Refleksyvna kompetentnist u protsesi pidhotovky psykholohiv [Reflective competence in the process of psychologist training]. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka [in Ukrainian].
10. Panok, V. I. (2010). Psykholohichna hotovnist fakhivtsia do profesiinoy diialnosti [Psychological readiness of a specialist for professional activity]. Kyiv : Author [in Ukrainian].
11. Rogers, C. (1951). Kliient-tsentrovana terapiia [Client-centered therapy]. Boston : Houghton Mifflin [in Ukrainian].

12. Sysoieva, S. O. (2012). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : teoriia ta praktyka* [Competence-based approach in modern education : Theory and practice]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Tytarenko, T. M. (2015). *Osobystisnyi rozvytok i profesiina pidhotovka psykhologa* [Personal development and professional training of a psychologist] : Monohrafiia. Kyiv : Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologii [in Ukrainian].
14. Chepeleva, N. V. (2016). *Psykhologichna rehabilitatsiia postrazhdalych vid zbroinykh konfliktiv* [Psychological rehabilitation of victims of armed conflicts]. Kyiv : Instytut psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
15. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy : The exercise of control*. New York : W. H. Freeman [in English].
16. Beiersdorf, G. (2018). *Competence-based approaches to professional readiness in Europe*. Berlin : Springer [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.24
UDC 378.147:028]373.2.015.3+159.923

THE INFLUENCE OF READING ON THE FORMATION OF STUDENTS' CULTURAL COMPETENCE FOR PERSONALITY DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL STUDENTS

Iryna Tovkach

Candidate of Psychological Sciences
Head Teacher at the
Department of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9398-6398>
e-mail: i.y.tovkach@npu.edu.ua

Viktorija Agiliar Tukler

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department
of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-5548-1938>
e-mail: v.v.ahiliar-tukler@npu.edu.ua

Abstract. *The article provides a theoretical analysis of the problem of the influence of the reading process on the formation of cultural competence in future educators for the development of the personality of a preschool child. The definitions of concepts such as «reading», «individuality», «individual characteristics», «cultural competence», etc., have been clarified. An empirical study was conducted on future educators' preferences for reading books to develop cultural competence. The article presents the results of a survey of students in the third year, educational and qualification level «bachelor», full-time study of Dragomanov Ukrainian State University, majoring in «Preschool Education», that highlight the modern view of students on key concepts, types of children's activities, in which the personal growth of a preschooler as an active listener is manifested, the creation of a favorable environment for his development. The impact of reading on the formation of professional competence among students for personality development in preschool childhood is analyzed. It was found that third-year students of the «bachelor» educational and qualification level, full-time study, attach great importance to the process of reading and the issue of personality development, mostly realizing the importance of reading books, reading popular and professional literature. Manifestations of personal growth are observed in the following activities: game, creative, search and research, and speech. The author's method «Look and know» is presented, which has already passed approval and is presented on certain topics to increase the interest of a child of older preschool age in reading and learning about the surrounding world, nature, artistic works of various genres, the development of attention, thinking, speech, cognitive and creative activity as important components of the personal growth of a preschool child.*

The authors of the article lead to the thought that at the current stage of reorganization of preschool education in Ukraine, the reading process has acquired a special need for the formation of cultural competence of future educators and the development of the preschooler's personality as an active listener. Methodical recommendations for students to optimize the reading process and techniques for active reading are provided. The reading process is manifested in the types of children's activities and is formed thanks to the use of effective methods and techniques, and the organization of a favorable developmental environment in the conditions of a modern preschool education institution.

Key words: *reading, cultural competence, student, individual characteristics, preschool child, active listener, methodology, recommendations.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.24

УДК 378.147:028]373.2.015.3+159.923

ВПЛИВ ЧИТАННЯ НА ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Товкач І. Є.

кандидат психологічних наук,
старший викладач
кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9398-6398>
e-mail: i.y.tovkach@npu.edu.ua

Агіляр Туклер В. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-5548-1938>
e-mail: v.v.ahiliar-tukler@npu.edu.ua

Анотація. У пропонованій статті зроблено теоретичний аналіз проблеми впливу процесу читання на формування культурної компетентності у майбутніх вихователів для розвитку особистості дитини дошкільного віку. Уточнено дефініції понять: «читання», «індивідуальність», «індивідуальні особливості», «культурна компетентність» тощо. Здійснено емпіричне дослідження уподобань майбутніх вихователів до процесу читання книжок з метою формування культурної компетентності. В статті проаналізовано опитування студентів третього курсу, освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», денної форми навчання Українського державного університету імені Михайла Драгоманова спеціальності «Дошкільна освіта», що висвітлюють сучасний погляд студентів на ключові поняття, види дитячої діяльності, в яких має прояв особистісне зростання дошкільника як активного слухача, створення сприятливого середовища для його розвитку. Проаналізовано вплив читання на формування культурної компетентності у студентів для розвитку особистості в дошкільному дитинстві. Виявлено, що студенти третього курсу освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», денної форми навчання наділяють вагомому значення процесу читання й питанню розвитку особистості, переважно усвідомлюють значення читання книжок, читають популярну та фахову літературу. Представлено авторську методичку «Розглядай та пізнавай», яка вже пройшла апробацію і представлена за певними темами, що використовуються для зацікавлення дітей старшого дошкільного віку до читання.

Автори статті вважають, що на сучасному етапі реорганізації дошкільної освіти в Україні процес читання набув особливої потреби для формування культурної компетентності майбутніх вихователів і розвитку особистості дошкільника як активного слухача. Подано методичні рекомендації для студентів з метою оптимізації процесу читання та прийоми щодо активного читання. Процес читання проявляється в різних видах дитячої діяльності та формується використовуючи ефективні методи та прийоми, організації сприятливого розвивального середовища в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: читання, культурна компетентність, студент, індивідуальні особливості, дитина дошкільного віку, активний слухач, методика, рекомендації.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Серед ознак особистісного розвитку дитини дошкільного віку суттєве місце виділено процесу читання (Н. Гавриш, Г. Костюк, Т. Котик, О. Запорожець, І. Карабаєва, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.).

Читання книг позитивно впливає на загальний розвиток особистості, стимулює пізнавальну активність, сприяє розвитку пам'яті, творчості, поповнює словниковий запас, формує навички граматично правильного мовлення та зв'язного мовлення тощо.

Діти які проявляють інтерес до читання краще комунікують з дорослими та однолітками, а також з навколишньою дійсністю, діти переймають культурний досвід людства, забезпечується формування психологічні якостей (активності, самостійності, ініціативності, творчості).

В умовах сучасного суспільства питання читання книг набуло вагомого значення для подальшої реалізації особистості в житті. Розвивати інтерес до процесу читання як активного слухача, особистості доречно розпочинати з дошкільного віку. Значення прояву процесу читання підкреслюють у своїх роботах відомі українські дослідники, зокрема: М. Вашуленко, Н. Гавриш, В. Котирло, Н. Менжерицька, М. Смульсон, Т. Піроженко та багато ін. Однак викликати інтерес до читання може лише той дорослий, який сам має усталений інтерес до читання книг.

Формування культурної компетентності, у нерозривному зв'язку з громадянською й іншими ключовими компетентностями, в студентів третього курсу, освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», денної форми навчання Українського державного університету імені Михайла Драгоманова спеціальності «Дошкільна освіта», реалізується в процесі освітньої діяльності шляхом внесення ціннісних складових у зміст дисциплін освітніх галузей; забезпечення взаємодії викладача зі студентами як на лекціях та практичних та лабораторних заняттях, так і в період практики та в позанавчальний час; гуманізації взаємин у системах «педагог-студент», «студент-студент»; використання педагогом демократичного стилю спілкування з студентами; підтримка творчого розкриття потенціалу кожної особистості.

Зокрема, беззаперечний вплив читання дозволяє розглядати цей процес в мовленнєвій, ігровій та інших видах діяльності, забезпечити освітній процес на засадах особистісно-орієнтованого виховання особистості. Врахування в навчанні індивідуальних особливостей особистості, що сприяє розвитку дітей, проведення розвивальної та виховної роботи, орієнтування на інтереси, творчі здібності, мовленнєвий розвиток тощо. Недостатнє розкриття теоретичних та практичних аспектів у наукових розвідках зумовили визнати актуальність означеної проблеми для нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Головною метою цієї статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу проблеми впливу читання на формування у студентів культурної компетентності для особистісного розвитку дитини дошкільного віку.

Згідно мети статті нами були визначенні **завдання**:

1. Здійснити аналіз визначення понять «читання», «індивідуальні особливості»; проблеми розвитку особистості дітей дошкільного віку в різних видах діяльності.
2. Розробити опитувальник та експериментально перевірити розуміння вихователями закладів дошкільної освіти суті зазначеної проблеми та їхніх уподобань.
3. Розробити методичні рекомендації для студентів з метою оптимізації процесу читання.

Методи дослідження. У дослідженні нами було використано *теоретичні методи*: системно-структурований аналіз наукових джерел із зазначеної проблеми, ана-

ліз, синтез, порівняння, зіставлення та узагальнення теоретичних даних; *емпіричні методи*: індивідуальна бесіда, опитування; *математично-статистичні методи*: графічний метод аналізу розподілу даних, узагальнення статистичних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі дослідження аналізували поняття «читання». Великий тлумачний словник сучасної мови (2019) дає наступне визначення дефініції «читання»: 1. Те, що читають; читаний текст. 2. Цикл доповідей, лекцій, виступів читців, присвячений якому-небудь колу питань.

Читання також розглядають як вид мовленнєвої діяльності, що тісно пов'язаний з вимовою і розумінням самої мови (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, Т. Піроженко та інші).

В результаті теоретичного аналізу встановлено, що поняття «читання» визначається науковцями по-різному: як вид мовленнєвої діяльності, як читаний текст; як розбір письма; як сприйняття письмового мовлення по літерам, знакам; це долучення до культурної спадщини певного народу; це сприйняття письмового твору і таке подібне.

Визначальним в читанні текстів є розуміння поняття «сприйняття». *Сприйняття тексту відбувається в процесі читання.* Проте, швидке читання тексту твору не забезпечує розуміння його змісту. Таким чином, читання без інтересу до твору перетворюється в його імітацію. Особистість читає твір але не сприймає основну зміст прочитаного. Читання без сприйняття немає впливу на особистість, а залишається лише механічним читанням.

Творче читання – це не тільки шлях до книги, але й шлях до духовного розвитку самої особистості, збагаченню її духовного світу.

Отже читання, це вид мовленнєвої діяльності, пов'язаний з здатністю сприймати, розуміти матеріал в письмовому (інформація надрукована чи записана від руки) чи усному мовленні (коли дорослий читає, а дитина є активним слухачем).

Вагоме значення читання для дітей дошкільного віку в сучасному освітньому процесі розглядалися у наукових працях зарубіжних (Ш. Амонашвілі, Г. Доман, Хірш-Пасек та ін.) та українських дослідників (А. Богуш, О. Іваненко, Л. Калмикова, І. Карабаєва та ін.); текст як об'єкт лінгвістичного дослідження (Н. Чепелева та ін.); розуміння як компонент психології читання (Брудний ін.) тощо.

Відповідно отриманих результатів аналізу наукової літератури виявлені прояви мовлення (слухання, говоріння, читання...). З'ясовано, що становлення читання як вербального мовленнєво-мисленнєвого процесу на в дошкільному дитинстві станом на сьогодні залишається недостатньо вивченим. В контексті нашого дослідження перспективними залишаються питання визначення психологічних особливостей розвитку читання дітей, технології навчання в дітей дошкільного віку усвідомленого, індивідуалізації цього процесу.

У дослідженні розглянули поняття «індивідуальність» та «індивідуальні особливості». Так, В. Кузьменко визначила декілька підходів до тлумачення поняття індивідуальності: індивідуальності як сукупність своєрідних рис особистості, що відрізняє її від інших людей [4, с. 17]. Таким чином, розуміємо *індивідуальність* як особливості кожної особистості, унікальність властивостей людини (дитини); умову навчання й виховання та природу психолого-педагогічного впливу на неї. Результати аналізу досліджень доводять, що індивідуальні особливості специфічні для кожної людини та залежать від особливостей розвитку психіки [1, с. 7]

На думку багатьох психологів (Г. Костюк, С. Кулачківська, В. Кузьменко, С. Ладивір, С. Максименко, А. Палій та ін.), *індивідуальні особливості потрібно відрізняти від*

вікових, що настають з дозріванням (старінням) організму. Дослідники відносять до індивідуальних особливостей: темперамент, творчі здібності, характер, емоційна та волюва сфери, інтереси та потреби особистості. Особливості їхнього прояву залежать від виховання дитини дошкільного віку [9].

Психолог А. Палій вважає, що до індивідуальних (*індивідуально-психологічних*) особливостей належать психічні процеси, психічні властивості особистості, психічних станів [5, с. 11]. Необхідність посиленої уваги до культурної компоненти у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти зумовлена Законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про дошкільну освіту» (2001), що декларують формування високих духовно-моральних почуттів через збереження національної культури та традицій українського народу. У стратегічному плані діяльності МОН України до 2027 року, зазначається, що освіта в Україні має підготувати громадян до активної участі у глобалізованому світі на принципах толерантності та міжкультурної комунікації [2].

Зазначимо, що поняття «культура» (від лат. *culture*, виховання, освіта, розвиток) – це сукупність практичних, матеріальних, духовних надбань суспільства та людини, відображають історично досягнутий рівень розвитку; рівень освіченості, вихованості людей, оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [3, с. 182].

«Культурну компетентність педагога» розуміємо як адаптованість особистості до культурного, комунікаційного, техногенного та ін. розвивального середовища, здатність пристосуватися в інформаційному потоці, використовувати отриману інформацію для прийняття рішень щодо розвитку особистості та культури читача.

Важливо зазначити, що досвід роботи з батьками та вихователями, спостереження за дитячою діяльністю показують, що поступаючи до першого класу школи не у всіх дітей виникає бажання взяти книжку для подальшого її пізнання чи читання. У більшості дітей, які поступають до першого класу відсутні *навички роботи з книжкою* (розуміння прочитаного змісту, вміння знайти потрібну сторінку тощо) та *усвідомленого читання*. Дошкільники за своєю природою своєю природою – *активні слухачі* за умови, що дорослі з їхнього оточення активно читають. Розпочавши навчання в школі важливо працювати з підручниками, словниками, довідниками тощо. Таким чином, учні в яких не сформовані навички читання з книгою проявляють труднощі в навчанні. Варто з дошкільного віку приділяти цьому питанню увагу. Тому виникла необхідність у розробці методики під назвою «*Розглядай та пізнавай*», активно апробованої з дітьми старшого дошкільного віку. Методика розроблена з метою підвищення інтересу дитини старшого дошкільного віку до читання й пізнання навколишньої дійсності, природи, художніх творів різних жанрів, розвитку уваги, мислення, мовлення, пізнавальної й творчої активності як важливих складників особистісного зростання. Серед принципів методики основними виділено: принцип наочності та самостійності дитини, надання дитині права особистого вибору, гуманізації, індивідуалізації, диференціації, активності та реальності, цілеспрямованості, інтеграції, системності, комплексності, орієнтації на основні сфери діяльності (природа, побут, люди і людські взаємини, культура і духовність, праця, мистецтво тощо), права вибору щодо пізнання чогось нового, емоційного благополуччя, випереджального розвитку усного мовлення над писемним, забезпечення умов для формування творчої особистості та інших. Методика представлена у *розвивально-методичному комплекті «Розглядай та пізнавай»*, до якого входять *методичний посібник та посібники-книжки* для індивідуальної, індивідуально-групової, групової. У комплекті ураховано зміст Базового компонента дошкільної освіти (редакції 2021 [6]), що реалізується чинними

програмами. Твори художньої літератури (загадки, вірші, казки, оповідки) добиралися за принципом тематичної єдності та подано у *посібниках – книжках* за темами: «Тварини: дикі та свійські», «Рослини: овочі та фрукти», «Працюють усі навколо нас», «Транспорт» та ін. [7; 8; 9].

На наступному етапі нашого дослідження було проведено опитування студентів третього курсу денної форми навчання напряму підготовки «Дошкільна освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Було охоплено 45 респондентів у січні-лютому 2024 року. Серед опитуваних студентів – 45 осіб досягли віку від 19-29 років. Відповідно даних опитування виявлено, що більшість студентів визнають вагомим значення процесу читання для формування культурної компетентності вихователів для розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Респонденти надали в переважній більшості позитивну відповідь на питання: «Чи любите читати книжки?». Студенти, які стверджувально відповіли на питання складають – 35 осіб (77,8%) від загальної кількості опитуваних, надали негативну відповідь – 6 осіб (13,3%), не визначились з відповіддю – 4 (8,9%). Результати відповідей респондентів, доводять, що молоде покоління зацікавлено читає книжки. Результати представлені на рис. 1.

2. Чи любите читати книжки?
45 відповідей

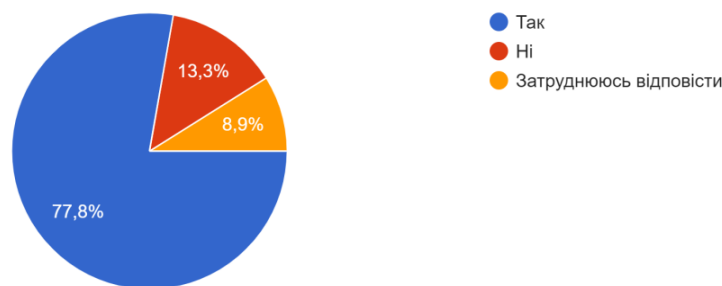

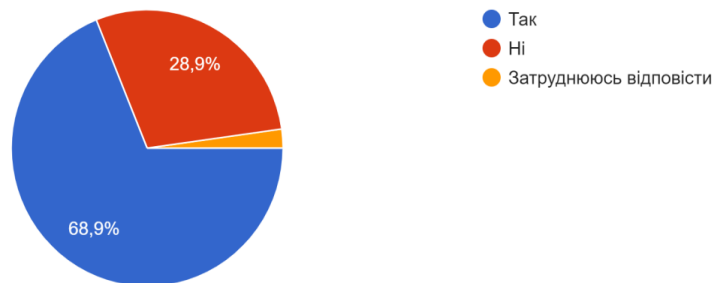
Рис. 1. Відповіді студентів у (%) на питання: Чи любите читати книжки?

Узагальнюючи відповіді на питання: «Чи маєте домашню бібліотеку?», студенти відповіли, що мають домашню бібліотеку, читають популярні книжки – 31 особа (68,9%), надали негативну відповідь та не облаштовують домашні бібліотеки – 13 осіб (28,9%), не визначився з відповіддю – 1 студент (92,2%). Отже, переважна кількість студентів проявляє зацікавлення в читанні літератури, поповнює домашню бібліотеку, перечитує улюблені книги з домашньої бібліотеки. Результати відповідей студентів представлені в рис. 2.

В контексті нашого дослідження вагомими виявилися результати відповідей студентів на питання: «Книгам якого жанру віддасте перевагу?». Значна кількість респондентів вибрали улюбленим жанром книг – романтичну літературу. Пояснюємо це тим, що у відповідній віковій категорії опитуваних проявляється інтерес до питань побудови взаємовідносин між партнерами, бажання знайти своє кохання, також молоде покоління замислюється щодо створення гармонійної сім'ї, зміни соціального статусу, народження дітей. Важливо відмітити, що такі жанри, як фахові

видання, історична література (особливо щодо історії України) також залишаються в колі інтересів сучасних студентів – 9 осіб (20%).

3. Чи маєте домашню бібліотеку?
45 відповідей

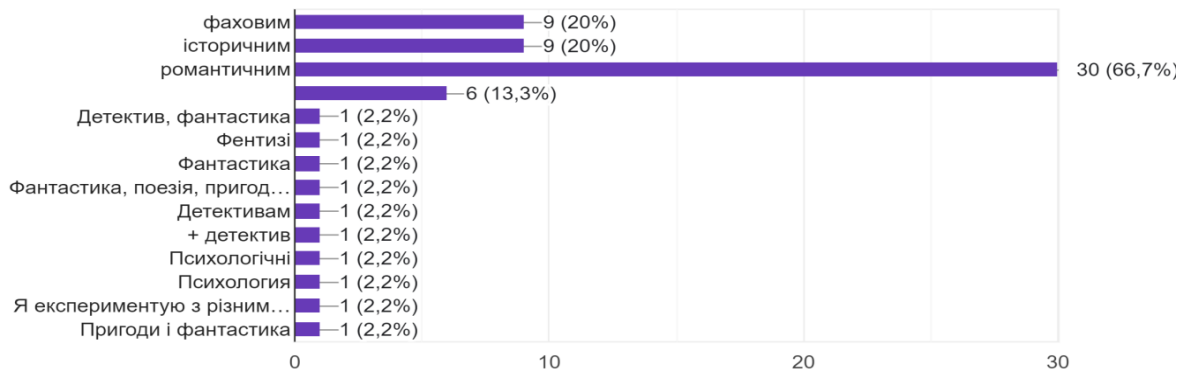

Рис. 2. Відповіді студентів у (%) на питання: Чи маєте домашню бібліотеку?

Таким чином, у молодого покоління зберігається бажання вивчати навчальну та методичну літературу, удосконалювати професійні знання, вміння, навички, формувати культурну компетентність.

Результати опитування надані на рис. 3.

4. Книгам якого жанру віддаєте перевагу?
45 відповідей

Рис. 3. Відповіді студентів у (%) на питання: Книгам якого жанру віддаєте перевагу?

В умовах сучасного суспільства набули широкого розповсюдження сучасні технології, які полегшують людям вирішення побутових проблем. В доступності для використання опинилися не тільки паперові варіанти книжок для читання літератури різних жанрів, а й різні гаджети (як допоміжні пристрої): мобільні телефони, смартфони, електронні книги, планшети, мультимедійні програвачі, а також комп'ютери. В мережі інтернету доступні книжки різних жанрів, класична та сучасна література. В нашому дослідженні було проаналізовано відповіді студентів, щодо зручності та популярності різних способів читання обраних книг. Респондентам було задано питання: «Якому способу ознайомлення зі змістом обраної книги від-

дає перевагу?». Відповіді опитуваних розділились: 26 осіб (57,8%) обирають для читання паперовий варіант книг для читання; 12 осіб (26,7%) читають електронний варіант книг; 8 осіб (17,8%) слухають книги в аудіозаписі.

Констатуємо, що відповідно з отриманими результатами, паперові книжки залишаються популярними для читання студентами. Перевагою паперових книг визначаємо зручність у використанні, компактність для читання у подорожах, незалежність від електрики та наявності гаджетів, цінова доступність. Результати відповідей студентів представлені в рис. 4

Рис. 4. Відповіді студентів у (%) на питання: Якому способу ознайомлення зі змістом обраної книги віддаєте перевагу?

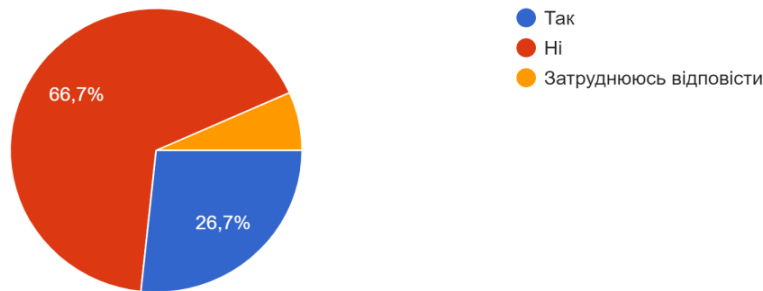
Щодо опрацювання актуальної інформації за прочитаною в книгою, то студенти в переважній більшості визнали, що не роблять нотатків, поміток або записів прочитаного. Респонденти віддають перевагу прочитанню книги та зап'ятовуванню її змісту книги безпосередньо читаючи – 30 осіб (66,7%). Роблять записи за змістом прочитаного – 12 (26,7%) студентів. Вони аргументують свій вибір тим, що важливу інформацію для запам'ятовування та осмислення варто записувати. Таким чином, зміст прочитаного осмислюється якісніше. Нотатки також використовуються студентами для фіксування основних подій у змісті твору, цікаві моменти в сюжеті, виділення термінів, понять, досліджень в науковій літературі. Затруднюються відповісти – 3 осіб (6,7%).

Результати опитування надалі див. рис. 5.

В умовах сучасного урбанізованого суспільства інтереси молодого покоління змінюються відповідно до сучасних запитів. Молодь отримує широкий доступ до читання літератури. Кожна особистість має можливість вибору літератури для читання відповідно до власних вподобань. В контексті нашого дослідження студенти надали відповідь на питання: «Що для Вас є читання?». Переважна кількість студентів обирає літературу для праці над своєю уявою – 23 особи (51,1%). Студенти віддають перевагу читанню літератури з метою розширення уявлень про події змісту книги, розгортання сюжетних подій, уявлення образів головних героїв. Особливо цікаві твори з відкритим фіналом. В такому варіанті читач уявляє завершення подій самостійно. Частина студентів проживає зміст літературного твору занурюючись в глибину подій сюжету.

6. Чи робите собі нотатки після опрацювання актуальної для Вас книги?

45 відповідей

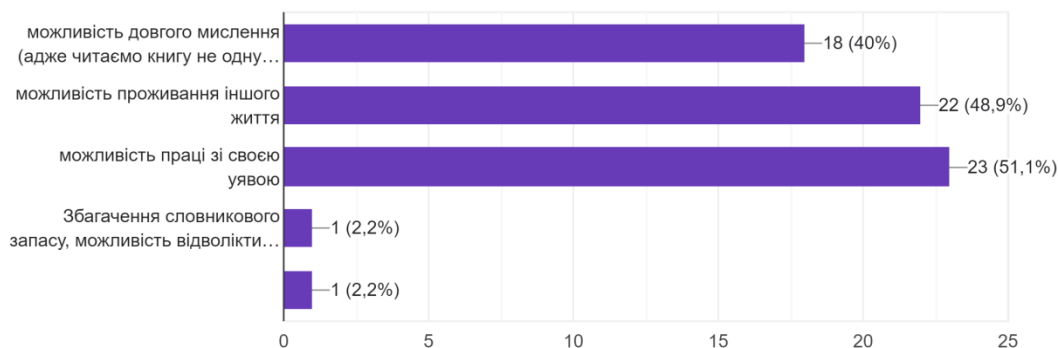
Рис. 5. Відповіді студентів у (%) на питання: Чи робите собі нотатки після опрацювання книги?

Таким чином, читач проживає події висвітлені в книжці транслюючи відчуття персонажа на себе особисто. Відволікаючись від реальних подій життя, читач фантазує свій уявний світ реалізуючи свої ідеї через героя в книжці – 22 осіб (48,9%). Частина студентів обирає книжки для довготривалого осмислення змісту книги, аналізу подій в книжці, здійснює висновки відповідно до прочитаного – 18 осіб (40%).

Результати відповідей на питання представлені в рис. 6.

7. Що для вас є читання?

45 відповідей

Рис. 6. Відповіді студентів у (%) на питання: Що для Вас є читання?

Результати відповідей студентів підтверджуються науковою думкою дослідників: І. Беґа, М. Вашуленка, Н. Гавриш, Т. Піроженко та багатьох інших, які у своїх наукових працях довели освітній потенціал процесу читання і впливу художньо-мовленневої діяльності на особистісний розвиток дітей дошкільного віку.

Респондентами були визначено вагоме значення читання літературних творів для розвитку уяви, абстрактного мислення, збагачення словникового запасу. Студенти вважають, що читання книг впливає на формування особистості та психологічних якостей, надає зразки поведінки в різних життєвих ситуаціях, здійснюється якісне засвоєння пізнавальної інформації, формування міжособистісних взаємовідносин між однолітками та старшими дорослими.

Отже, процес читання значно доповнює діяльність не лише студента у формуванні фахової компетентності, а й вихователя сучасного закладу освіти у взаємодії з дитиною дошкільного віку.

Переконані, що дитина читатиме в своєму подальшому дорослому житті лише за умови наявності його вплив на формування культурної компетентності, розвивального середовища, де вагоме місце займає не лише книга, а й дорослий, який читатиме цю книгу з дитиною.

Тому нами розроблено методичні рекомендації для студентів з метою оптимізації процесу читання і його впливу на формування культурної компетентності.

Радимо читати щоденно, адже це найважливіша з усіх корисних звичок. Але, людина щоденно читає книги без особливої життєвої мети, розуміючи (чи не розуміючи), що ніякої користі зміст прочитаного не несе. Чому так відбувається? За ствердженням психологів, таким чином ви виправдовуєте вже вкладені дії. А простіше – займаєтесь самобрехнею.

Черпайте знання з цікавої і корисної книги в своїй життєдіяльності. Як цього навчитися?

Щоб описати якесь життєве явище, іноді буває корисно розповісти про те, чим воно не є. Це як раз той випадок.

Оптимальне читання – це не:

– Випадкове читання журналів, форумів в інтернеті, детективних новел, жіночих романів та іншої літератури, які не дають ніяких реальних знань, не формують ніяких навичок та умінь.

– Кількість безглуздої інформації, яку вдалося запам'ятати. Незважаючи на те, що «Гаррі Поттер» – відмінна книга, ви не повинні знати дату народження Джоан Роулінг або друге ім'я Гаррі. Цей матеріал може дати вам перевагу лише в різноманітних іграх, квестах, тренінгах, телешоу, але не в реальному житті.

Застосовуйте швидкісне читання. Але беріть до уваги той факт, що швидкісне читання є вкрай необхідним в одних випадках і може бути зовсім безглуздим в інших. Окрім того, ураховуючи індивідуальні особливості кожного з нас, одну й ту саме сторінку ми здатні читати з різною швидкістю. Однак, зовсім нещодавно були часи, коли при вступі до школи, у всіх дітей шести років обов'язково перевіряли швидкість читання... І у більшості випадків, діти, батьки й педагоги, яких ставили за мету навчити їх якнайшвидше читати, засікаючи час (1-2 хвилини), на прохання: «Про кого йдеться у творі? Перекажи прочитане...», не могли цього зробити. Отже, гонитва за швидкістю читання, у більшості випадків, руйнувала процес усвідомлення дітьми прочитаного тексту, що дуже важливо. А інакше навіщо читати?

Варто навчитися читати оптимально, а для цього необхідно зрозуміти, що читання, ймовірно, є найважливішим інструментом для збору і вивчення нової інформації, наявними в нашому розпорядженні. Але, як і будь-яким іншим інструментом, їм потрібно навчитися правильно користуватися і спрямовувати себе на конкретну мету (інакше його використання буде випадковим).

Оптимальне читання – це багатогранне поняття, а саме:

– *Здатність знати, які саме книги (чи сторінки книги завдяки змісту для дітей з малюнками) ви чи ваші діти хочуть читати, щоб наблизитися до свої цілей у різних видах життєдіяльності. Зберігайте під рукою саме такі книги й оновлюйте поступово їхній склад (для дітей, які вже здатні самостійно читати – це може бути список книг, у яких вона зацікавлена).* Конкретизуйте їх за певними областями

знань, що є цікавими для дитини та за темами: «Тварини», «Рослини», «Транспорт», «Професії та ін [8].

– Спроможність ефективно запам'ятовувати корисну інформацію і мати можливість швидко застосувати її у відповідних життєвих ситуаціях, щоб допомогти вам і вашим дітям. Корисна інформація – це все, що можна застосувати на практиці. Це розуміння підтексту інформації. Іноді не запам'ятовуйте сюжет, а допоможіть собі й дитині зосередитися на розумінні моралі історії (філософії тексту).

– Формуйте в собі уміння надихнутися ідеями. Якщо ви можете отримати хоча б одну нову класну ідею від прочитання книги, то це саме та книга, яку варто прочитати до кінця.

– Читайте складні за змістом книги, які допомагають зрозуміти область вивчення, до якої дитина має неабиякий інтерес.

– Покращуйте здатність фокусуватися і активувати ваш мозок при необхідності. Зробіть так, щоб під час читання ніщо вас і дитину не відволікало. Тренуйте свої м'язи концентрації, тому що цей навик допоможе досягти успіху в багатьох сферах життя.

Стимулюйте себе та своїх дітей читати з конкретною метою.

Не читайте безцільно, як це роблять багато людей. Читайте, щоб вирішити проблему або відповісти на питання, які у вас виникли.

Якщо ви хочете стати кваліфікованим лідером, вам буде корисно знайти кращі книги в цій області (наприклад, книги Пітера Друкера в області менеджменту). Якщо ви хочете вивчити характеристики і особистості деяких з найбільш успішних людей, то необхідно прочитати їхні автобіографії. А щоб отримати менш суб'єктивну думку, ви повинні прочитати біографії, написані про них іншими людьми.

На нашу думку, це найважливіша порада, яку можна дати: завжди читайте з метою. І ось ще деякі.

Активне читання вимагає практичних прийомів. Ось вони:

Стимулюйте себе і у майбутньому дитину робити нотатки у вигляді піктограм і малюнків. Самі ж робіть нотатки. Запитайте себе: «Інформацію, яку я зараз читаю, варто запам'ятати?». Навіть якщо вам не подобається робити нотатки, все одно робіть.

Не протидійте своїм бажанням і інтересам. Завжди будьте в курсі цікавої інформації. Якщо знайдете щось цікаве, це ознака того, що ви хочете дізнатися цю інформацію. Пам'ятайте, що в більшості випадків ви не зобов'язані читати нудні вам книги, щоб слідувати своїй мрії. На шляху до мрії будуть складності, але вам в першу чергу повинно бути цікаво.

Не «засніть». Ви можете читати хоч п'ять годин на день, але все це не матиме значення, якщо ваш фокус уваги відключений. Майже кожен раз, коли «засинаєте» і втрачаєте фокус, це ознака того, що ви забули, навіщо читаєте. Завжди пам'ятайте про свою мету.

Знайте, що шукати. Якщо ви не знаєте, що шукати, то будете фільтрувати велику частину інформації і швидко її забудете. Мозок отримує величезну кількість інформації, але усвідомлюємо ми лише крихітну її частину.

Порівняйте те, про що зараз читаєте, з тим, що ви вже знаєте. Мозок вчиться за допомогою асоціацій. Прийміть усвідомлене рішення поліпшити своє асоціативне мислення на практиці. Запитайте себе: ця інформація відповідає тому, що я вже знаю? Робіть це завжди і ви почнете будувати ланцюжки асоціацій і знаходити багато спільного між непов'язаними областями.

У щоденник чи нотатки запишіть нові слова або фрази, з якими стикаєтеся. Вони обов'язково будуть. Не просто переписуйте їх, але і спробуйте вивчити, а також побачити, в яких випадках вони вживаються.

– Перечитайте фрагменти корисних для вас книг і замітки по ним ще раз. Навіщо читати 100 книг з мистецтва комунікації, якщо можна прочитати 10, що вважаються класикою? Гаразд, не будемо лукавити: потрібно тримати руку на пульсі, в інших 90 теж може міститися важлива інформація. Але свою улюблену книгу прочитайте кілька разів, щоб краще її засвоїти.

Під час читання книги не менше трьох разів запитайте себе: «Навіщо я це читаю?». Робити це потрібно для підвищення мотивації. Навіть якщо книга трохи нудна, це питання може повернути ваш інтерес до неї.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз проблеми впливу читання на формування культурної компетентності майбутніх вихователів та вплив на зазначену проблему, емпіричне дослідження з студентами дозволили нам зробити висновки та визначити подальші перспективи досліджень у цьому напрямі. Читання є одним із важливих видів мовленнєвої діяльності, що характеризує психічний розвиток людини в цілому, формує культурну компетентність й сприяє розвитку особистості дошкільника. Доведено, що розвиток потенціалу дитини – це творення механізмів його активності як слухача, що здійснюється в різних видах діяльності, де використовується усне мовлення і читання. Одним з важливих аспектів успішного особистісного розвитку є доцільне використання методів та прийомів в організації читання дорослим педагогом і в подальшому дитиною в умовах шкільної освіти.

Результати опитування засвідчили, що студенти усвідомлено обирають книжки для читання. Молоде покоління читає книжки для розвитку уяви, мислення, поповнення словникового запасу. Респонденти вважають, що читання книг позитивно впливає на формування особистості, психологічних якостей, міжособистісного спілкування, пізнавального розвитку.

Отже, читання книг підвищує рівень формування пізнавального та комунікативного компонентів професійної культури студентів, а використання вихователем сучасної дитячої літератури сприяє високому рівню особистісного зростання дошкільника.

У подальших дослідженнях нами передбачено розробку методичних рекомендацій не лише для студентів заочної форми навчання із зазначеної проблеми, а й вихователів та батьків дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агіляр Туклер В. В. Формування особистості в дошкільному віці. *Педагогічна теорія і практика* : зб. наук. праць Київського міжнародного університету. 2018. № 2 (7). С. 30-48.
2. Березюк О. С. Проблема формування етнокультурної компетентності в науковій літературі. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Конференції, 22-23 травня 2014 року. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 278-285.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
4. Кузьменко В. У. Теоретичні основи проблеми розвитку індивідуальності дитини. *Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Нора-Прінт, 2004. Вип. 24. С. 194-205.

5. Палій А. А. Диференціальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text>
7. Товкач І. Є. Психологічні нотатки для батьків і вихователів дітей від народження до семи років: метод. посіб. для батьків і вихователів дітей від народження до семи років. Київ : Грамота, 2023. 247 с.
8. Товкач І. Є. Що є справжнім читанням для дошкільнят? *Дошкільне виховання*. 2015. № 11. С. 6-9
9. Товкач І. Є. Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 25 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_tovkach_1483Y03026.pdf

REFERENCES:

1. Agiliar Tukler, V. V. (2018). Formuvannya osobystosti v doshkilnomu vitsi [Personality formation in preschool age]. *Pedahohichna teoriia i praktyka – Pedagogical theory and practice : zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu*. Kyiv International University 2 (7), 30-48 [in Ukrainian].
2. Bereziuk, O. S. (2014). Problema formuvannya etnokulturnoi kompetentnosti v naukovi literature [The problem of the formation of ethnocultural competence in scientific literature]. *Innovatsiini pidhody do vykhovannia studentskoi molodi u vishchych navchalnykh zakladah – Innovative approaches to the education of student youth in higher educational institutions : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Zhytomyr : ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
4. Kuzmenko, V. U. (2004). Teoretychni osnovy problemy rozvytku indyvidualnosti dytyny [Theoretical foundations of the problem of the development of a child's individuality]. *Nauk. zapysky In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy – Scientific Notes of the H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Vol. 24, 194-205. Kyiv : Nora-Print [in Ukrainian].
5. Palii, A. A. (2010). Dyferentsialna psykholohiia [Differential psychology] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) [On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education)] : nova redaktsiia. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (2021). No 33. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> [in Ukrainian].
7. Tovkach, I. Y. (2023). Psykholohichni pamiatky dlia batkiv i vykhovateliv ditei vid narodzhennia do semy rokiv : metod. posibnyk dlia batkiv i vykhovateliv ditei vid narodzhennya do semy rokiv [Psychological notes for parents and educators of children from birth to seven years : method. manual for parents and educators of children from birth to seven years]. Kyiv : Hramota [in Ukrainian]
8. Tovkach, I. Y. (2015). Shcho ye spravzhnim chytanniam dlia doshkilniaty? [What is real reading for preschoolers?]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 11, 6-9 [in Ukrainian].
9. Tovkach, I. Y. (2017). Indyvidualni osoblyvosti piznavalnoyi aktyvnosti starshych doshkilnykiv [Individual peculiarities of cognitive activity of senior preschoolers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_tovkach_1483Y03026.pdf [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.25
UDC 37.091.12.011.3-051:81'243]:14

**MODERN
ACMEOLOGICAL
APPROACHES TO
THE FORMATION
OF PROFESSIONAL
COMPETENCE OF
FOREIGN LANGUAGE
TEACHERS**

Zhang Jing

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0009-7325-0813>
e-mail: jing774225664@qq.com

Abstract. *The article is devoted to the study of the possibilities of improving the quality of future foreign language teachers' training using the acmeological approach. In today's globalized world, where knowledge of foreign languages is critical for professional and personal success, the issue of effective training of teachers who meet modern requirements is becoming increasingly relevant.*

The acmeological approach, focused on maximizing the potential of the individual and achieving high levels of professional development, has proven to be an effective tool for improving teacher education. However, the current state of training has revealed a number of problems: insufficient use of innovative technologies, lack of qualified teachers to implement acmeological principles, and lack of clear methodological recommendations for their application.

The analysis of current teacher training has shown that educational programs often focus on the transfer of knowledge and skills, leaving aside important aspects such as the development of critical thinking, creativity and communication skills. According to the acmeological approach, it is necessary not only to improve the professional qualities of future teachers, but also to develop their moral, ethical and social competencies.

Based on the results of the study, practical recommendations were developed to improve the training of future foreign language teachers. The recommendations include: improving the interaction between students and teachers, adapting the content of educational programs to modern professional requirements, actively introducing innovative teaching methods, developing students' creative potential through the latest pedagogical technologies, and integrating digital competencies into the educational process.

Particular attention is paid to the need to adapt academic disciplines to the conditions of blended and distance learning, which is especially relevant in the context of the rapid development of digital technologies. Recommendations also include creating additional opportunities for self-education, emphasizing the importance of continuous professional development through participation in research and creative activities.

The study opens up new perspectives for studying international experience in applying the acmeological approach in education and developing effective strategies and technologies for self-development for the professional development of teachers. This will not only improve the quality of training of future foreign language teachers, but also ensure their comprehensive personal development, which is key to successful teaching.

Key words: *acmeological approach, training of future foreign language teachers, professional potential, competence-based approach, innovative technologies, self-development, digital competence, educational programs.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.25

УДК 37.091.12.011.3-051:81'243]:14

СУЧАСНІ АКМЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Чжан Цзін

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0009-7325-0813>
e-mail: jing774225664@qq.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню можливостей підвищення якості підготовки майбутніх учителів іноземних мов за допомогою акмеологічного підходу. В умовах сучасного глобалізованого світу, де знання іноземних мов є критично важливими для професійної та особистісної успішності, стає все більш актуальним питання ефективної підготовки педагогів, які відповідають сучасним вимогам.

Акмеологічний підхід, орієнтований на максимальне розкриття потенціалу особистості та досягнення високих рівнів професійного розвитку, виявився ефективним інструментом для вдосконалення педагогічної освіти. Проте існуючий стан підготовки виявив ряд проблем: недостатнє використання інноваційних технологій, брак кваліфікованих викладачів для реалізації акмеологічних принципів, а також відсутність чітких методологічних рекомендацій щодо їх застосування.

Аналіз сучасної підготовки педагогів показав, що освітні програми часто акцентуються на передачі знань і навичок, залишаючи осторонь важливі аспекти, такі як розвиток критичного мислення, творчих здібностей і комунікативних навичок. Відповідно до акмеологічного підходу, необхідно не лише покращити професійні якості майбутніх учителів, але й формувати їх моральні, етичні та соціальні компетентності.

На основі результатів дослідження були розроблені практичні рекомендації для покращення підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Рекомендації включають: удосконалення взаємодії між студентами і викладачами, адаптацію змісту освітніх програм до сучасних професійних вимог, активне впровадження інноваційних методів навчання, розвиток творчого потенціалу студентів через новітні педагогічні технології, а також інтеграцію цифрових компетенцій в навчальний процес.

Особлива увага приділяється необхідності адаптації навчальних дисциплін до умов змішаного і дистанційного навчання, що є особливо актуальним в умовах швидкого розвитку цифрових технологій. Рекомендації також включають створення додаткових можливостей для самоосвіти, підкреслення важливості безперервного професійного розвитку через участь у науково-дослідницькій і творчій діяльності.

Дослідження відкриває нові перспективи для вивчення міжнародного досвіду застосування акмеологічного підходу в освіті та розробки ефективних стратегій і технологій саморозвитку для професійного становлення педагогів. Це дозволить не лише підвищити якість підготовки майбутніх учителів іноземних мов, але й забезпечити їх всебічний особистісний розвиток, що є ключовим для успішної педагогічної діяльності.

Ключові слова: акмеологічний підхід, підготовка майбутніх учителів іноземних мов, професійний потенціал, компетентнісний підхід, інноваційні технології, саморозвиток, цифрова компетентність, освітні програми.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. У сучасному світі, де знання іноземних мов є важливим елементом професійної та особистісної компетентності, якісна підготовка майбутніх учителів іноземних мов набуває особливої значущості. Це завдання стає дедалі актуальнішим у контексті глобалізації та зростаючих вимог до рівня мовної підготовки в освітніх установах. Акмеологічний підхід, який досліджує шляхи досягнення найвищих рівнів професійного та особистісного розвитку, може стати ефективним інструментом у підвищенні якості підготовки майбутніх учителів. Цей підхід спрямований на виявлення та розкриття потенціалу особистості, що дозволяє не лише досягти високого професійного рівня, але й розвинути творчий та інтелектуальний потенціал майбутніх фахівців.

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх учителів іноземних мов свідчить про наявність низки проблем та викликів, які потребують вирішення. Серед них можна виділити недостатнє використання інноваційних підходів у навчальному процесі, зокрема акмеологічного підходу, що сприяє всебічному розвитку особистості. Здебільшого освітні програми зосереджені на передачі знань та навичок, але недостатньо уваги приділяють розвитку таких ключових компетентностей, як критичне мислення, самостійність, творчість і комунікативність.

Проблема полягає також у тому, що багато викладачів не мають достатнього рівня підготовки для впровадження акмеологічних підходів у навчання. Це ускладнює процес розвитку професійних якостей студентів та їхньої готовності до педагогічної діяльності. Окрім цього, відсутність чітких методологічних рекомендацій та стандартів з використання акмеологічних методів у підготовці майбутніх учителів обмежує можливості для їх повноцінного впровадження.

У світлі цього актуальним стає питання підвищення якості підготовки майбутніх учителів іноземних мов через впровадження акмеологічного підходу. Такий підхід не лише покращить якість професійної підготовки, але й сприятиме формуванню особистісної зрілості та професійної мобільності майбутніх фахівців. Важливо зазначити, що акмеологічний підхід передбачає цілісний розвиток особистості, що включає не лише професійні компетентності, але й моральні, етичні та соціальні аспекти.

Поняття акмеології досліджено досить глибоко та широко висвітлено в науковій літературі, зокрема й у сфері педагогіки. На думку В. Вакуленка, предмет акмеології вищої педагогічної освіти охоплює вивчення закономірностей, умов, чинників і стимулів, що забезпечують ефективне функціонування системи педагогічних закладів освіти; аналіз самореалізації творчого потенціалу учасників освітнього процесу; а також дослідження чинників, які сприяють або ускладнюють досягнення найвищих результатів в умовах нормативних обмежень у діяльності освітніх установ [3, с. 124-133]. Таке визначення дає загальне уявлення про акмеологію, акцентуючи її значення в педагогічній освіті та ролі закладів вищої освіти.

Науковці М. Євтух і Т. Скорик у статті «Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя» розглядають акмеологічний підхід як основу формування професійної успішності майбутнього педагога. Вони визначають його як вивчення особистості в її цілісності, що включає гармонійний розвиток інтелектуальних та емоційних якостей, прагнення до саморозвитку і самоосвіти, а також мотиваційні аспекти досягнення високих професійних результатів [4, с. 8-13]. Таким чином, акмеологія в їхніх дослідженнях акцентує увагу на підготовці майбутніх педагогів у контексті формування їхньої професійної успішності, але водночас залишає відкритим питання конкретних підходів до реалізації цієї мети. Саме тому вивчен-

ня акмеологічного підходу набуває особливого значення в сучасній освіті, зокрема у підвищенні якості підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Такий підхід не лише сприятиме підвищенню професійного рівня педагогів, але й забезпечить їхній всебічний особистісний розвиток, що є ключовим для успішної педагогічної діяльності. Подальше впровадження акмеологічних принципів у практику підготовки вчителів відкриває перспективи для вдосконалення освітнього процесу і досягнення високих результатів у вихованні нових поколінь.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є підвищення якості підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті акмеології та розробка рекомендацій щодо впровадження акмеологічного підходу в освітній процес.

Для досягнення означеної мети дослідження необхідним є поступове вирішення наступних **завдань**: 1) аналіз наукової літератури з питань акмеології та її застосування в педагогічній освіті; 2) визначення основних аспектів акмеологічного підходу, що сприяють розвитку професійної компетентності майбутніх учителів; 3) дослідження готовності викладачів та студентів до впровадження акмеологічного підходу; 4) аналіз існуючих програм підготовки майбутніх учителів іноземних мов з точки зору відповідності акмеологічним принципам; 5) розробка рекомендацій для впровадження акмеологічного підходу у підготовку майбутніх учителів; 6) оцінка ефективності впровадження акмеологічного підходу через аналіз результатів навчання та професійного зростання студентів.

Реалізація визначених завдань зумовила необхідність використання ряду теоретичних та емпіричних методів, таких як аналіз психолого-педагогічних і науково-методичних джерел; рефлексивні методи для оцінки ефективності викладацьких підходів; а також узагальнення позитивного педагогічного досвіду в організації підготовки майбутніх учителів іноземних мов з урахуванням акмеологічного підходу.

Це дослідження розширює сучасні уявлення про можливості підвищення якості педагогічної освіти шляхом застосування акмеологічного підходу. Воно спрямоване на поглиблене розуміння методів і стратегій професійного розвитку майбутніх учителів, а також на розробку практичних інструментів для підвищення ефективності їхньої підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з поняття акмеології, яка фокусується на розвитку особистого потенціалу, і з мети нашого дослідження, ми виділили кілька аспектів, які є основними для наукового дослідження в цій праці, зокрема це:

- відповідність змісту освітніх програм до вимог професійної діяльності;
- співпраця між учасниками освітнього процесу;
- компетентнісний підхід у навчанні;
- інноваційні методи навчання;
- етапи акмеологічного розвитку під час навчання.

Ці аспекти охоплюють основні напрямки вдосконалення якості підготовки майбутніх учителів іноземних мов і потребують глибшого аналізу. Вимоги щодо відповідності змісту програм підготовки вчителів іноземних мов професійним стандартам відображені в чинних стандартах педагогічної освіти, які поділяються на загальні та спеціалізовані. Загальні стандарти окреслюють загальні вимоги до педагогічної діяльності, без уточнення окремих напрямів чи дисциплін. Спеціалізовані стандарти, своєю чергою, деталізують особливості викладання різних предметів, взаємодії з окремими категоріями студентів на різних етапах професійного становлення і є невіддільними від акмеологічного підходу [3].

Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов є предметом уваги багатьох українських дослідників, серед яких варто відзначити О. Антоненко [1], О. Голотюк [4], С. Гринюк [5], О. Комар [8], Є. Процько [12], А. Роляк [14], Л. Романюк [15], Н. Сулим [17] та інших. У своїх роботах вони порівнювали систему вищої освіти в Україні із закордонними моделями. Значну увагу приділено також аналізу змісту навчальних програм для підготовки майбутніх педагогів. Особливий інтерес викликає монографія колективу науковців «Конструювання змісту навчання іноземних мов на мовному факультеті: теорія і практика», яка висвітлює ключові підходи до розробки змісту навчання іноземних мов і методичної підготовки вчителів англійської мови на основі розроблених кафедрою підручників і навчально-методичних посібників [2, с. 2].

Акмеологічний підхід також займає важливе місце в дослідженнях педагогічної освіти. Наприклад, у праці Л. Рибалко та ін. «Формування професійної мобільності вчителів: акмеологічний підхід, загальна середня освіта» детально розглянуто сутність і зміст професійної мобільності педагогів, можливості акмеологічного підходу для її формування, а також обґрунтовано педагогічні умови розвитку професійної мобільності в системі шкільної методичної роботи [13]. І. Драч, у свою чергу, у статті «Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі» аналізує проблему формування професійної компетентності випускників закладів вищої освіти, висвітлює поняття «акмеологія» та «компетентність», а також пропонує структуру професійної компетентності, розглядаючи вплив акмеологічного підходу на підготовку фахівців [6].

Незважаючи на значну цінність цих досліджень для української науки, проблема підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті акмеологічного підходу залишається недостатньо вивченою, що створює простір для подальших наукових розвідок.

Важливим аспектом підготовки таких фахівців в Україні є комплексний підхід до формування їхніх професійних компетентностей, який охоплює два ключові напрями: психолого-педагогічний, спрямований на забезпечення ґрунтовних знань із психології та педагогіки, і лінгвістичний, що розвиває іншомовну комунікативну компетентність. Завдяки інтеграції цих напрямів підготовка майбутніх педагогів має на меті забезпечити їх як базовими, так і спеціалізованими знаннями та навичками, необхідними для успішної професійної діяльності. Однак рівень якості цієї підготовки зумовлюється багатьма чинниками, включаючи зміст освітніх програм, перелік дисциплін, їхнє наповнення, вибір методів і технологій для ефективного навчання, а також наявність умов для практичного застосування набутих знань [11]. Питання відповідності змісту освітніх програм професійним вимогам тісно пов'язане з використанням компетентнісного підходу і впровадженням інноваційних технологій у процес підготовки вчителів іноземних мов [18].

У зв'язку з особливостями організації освітнього процесу в Україні з 2020 року значно зросла потреба у впровадженні інноваційних, зокрема цифрових, технологій. Це робить розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів іноземних мов вкрай актуальним, а отже, потребує введення додаткових освітніх компонентів. Ці компоненти повинні не тільки надати необхідні навички для роботи в умовах дистанційного навчання, але й сприяти усвідомленню важливості подальшого саморозвитку в цифровій освіті, що відповідає акмеологічному підходу [7].

Інноваційні технології створюють нові можливості для розвитку цифрового та методичного потенціалу як студентів, так і викладачів вищих навчальних закладів. Для ефективного саморозвитку сучасному вчителю іноземних мов потрібно здо-

бути дві основні компетентності – цифрову та іншомовну, які мають бути якісно та достатньо інтегровані в навчальні програми [16]. Таким чином, заклади вищої освіти, що готують майбутніх учителів іноземних мов, мають не лише оновити свої освітні програми, але й забезпечити науково-педагогічних працівників та студентів доступом до онлайн-ресурсів і платформ для змішаного або дистанційного навчання. Це сприятиме покращенню якості освіти в підготовці майбутніх учителів іноземних мов. Здатність ефективно застосовувати надані ресурси є результатом цифрового саморозвитку як викладачів, так і студентів.

Ключовим аспектом вдосконалення підготовки майбутніх учителів іноземних мов є інтеграція акмеологічних принципів у всі етапи навчального процесу. Це передбачає не лише формальне навчання, але й підтримку особистісного зростання студентів, що має суттєвий вплив на їх професійний розвиток [6]. Сучасні освітні програми повинні включати елементи акмеологічного підходу, що акцентують увагу на саморозвитку, самоаналізі та визначенні індивідуальних цілей. Це допоможе студентам не лише здобувати знання, але й розвивати свою особисту і професійну ідентичність, що є критично важливим для успіху в педагогічній діяльності.

Значну роль у підготовці майбутніх учителів іноземних мов відіграє створення підтримувального освітнього середовища, яке стимулює досягнення високих професійних стандартів. Важливо забезпечити студентів можливістю активно взаємодіяти з професіоналами своєї галузі, брати участь у наукових конференціях, семінарах та тренінгах, що дозволяє їм залишатися в курсі сучасних тенденцій і інновацій в освіті. Це також сприяє розвитку критичного мислення та здатності до адаптації у швидко змінюваному освітньому середовищі [9].

Окрему увагу слід приділити розвитку навичок самоорганізації і тайм-менеджменту у майбутніх педагогів. В умовах постійного інформаційного перевантаження та швидких змін в освіті, здатність ефективно планувати свій час та ресурси є невід'ємною складовою професійного успіху [10]. Викладачі повинні надати студентам необхідні інструменти і техніки для покращення їхньої продуктивності та досягнення високих результатів у навчальному процесі.

Не менш важливо є також роль зворотного зв'язку в процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Регулярний і конструктивний зворотний зв'язок від викладачів, наставників та колег дозволяє студентам коригувати свої стратегії навчання, вдосконалювати навички та отримувати підтримку у досягненні професійних цілей [7]. Створення механізмів для обміну досвідом та обговорення досягнень і викликів у навчальному процесі може суттєво поліпшити якість підготовки.

Аспект взаємодії між суб'єктом і об'єктом в освітньому процесі передбачає залучення всіх учасників до академічної спільноти. Заклад вищої освіти (ЗВО) має створювати ідеальний академічний простір для майбутніх учителів іноземних мов, де вони зможуть навчитися розподіляти відповідальність, розвивати мотивацію до самовдосконалення та отримувати натхнення від представників своєї майбутньої професійної спільноти. В рамках тіснішої взаємодії на факультеті, майбутні вчителі іноземних мов мають почуватися повноправними членами професійної спільноти, що позитивно впливає на їхнє прагнення реалізовувати набуті знання та вміння. Здобувачам вищої освіти необхідна додаткова мотивація як стимул до саморозвитку, що є важливим елементом акмеологічного підходу і потребує послідовної роботи протягом усього періоду навчання.

Такий підхід сприятиме тому, щоб майбутні вчителі іноземних мов усвідомлювали свою важливість в академічній спільноті, що мотивуватиме їх до безперерв-

ного саморозвитку та формування високих професійних стандартів. Важливо, щоб під час підготовки здобувачі не лише опановували знання та навички, а й усвідомлювали свою цінність, прагнули досягати навчальних цілей із власної ініціативи та відчували позитивні результати успіхів, досягнутих завдяки власним зусиллям.

Інтенсивність проходження акмеологічних етапів професійного становлення під час навчання зумовлена взаємодією академічної спільноти та особистісними характеристиками здобувачів вищої освіти, а також рівнем їхньої мотивації до професійного зростання. Першочерговим завданням є визначення акмеологічних етапів, які можуть бути окреслені за змістом і рівнем підготовки майбутніх учителів іноземних мов [19].

Перший етап – це етап особистісного розвитку, орієнтований на формування як індивідуальних, так і національних цінностей. Він є базовою складовою акмеологічного процесу, оскільки ґрунтується на якостях, здібностях, мотивації та амбіціях, з якими здобувачі вступають на навчання за обраною спеціальністю. У порівнянні з освітньою програмою, цей етап особистісного розвитку реалізується завдяки загальноосвітнім курсам, що не лише підсумовують раніше набуті знання, але й допомагають актуалізувати їх для подальшої професійної підготовки.

Другий етап зосереджений на виявленні особистих талантів і творчого потенціалу у викладацькій діяльності. На цьому етапі майбутні педагоги іноземних мов мають можливість оцінити свої здібності до викладання загалом, а також до специфіки навчання і викладання іноземних мов. Курси психолого-педагогічного та лінгвістичного циклів сприяють розвитку творчого потенціалу завдяки застосуванню інноваційних методик, таких як проєктна, проблемна, цифрова, кейсова технології та інші. Важливим елементом цього етапу є науково-дослідна діяльність, що допомагає сформувати навички аналізу, визначення проблем та пошуку їх вирішення, надаючи студентам можливість висловити власні ідеї й отримати цінний практичний досвід.

Третій етап природно продовжує попередні і концентрується на становленні стійкої мотивації до постійного самовдосконалення як у професійній, так і в особистій сферах. На завершальному етапі навчання за освітнім ступенем «бакалавр» здобувачі, вже маючи значний академічний досвід, починають усвідомлювати поступові зміни у власному розвитку. Протягом навчання майбутні вчителі іноземних мов накопичують знання і навички, достатні для подальшої самостійної освіти, і розуміють, що у професійній діяльності їм належить спиратися на власний досвід і вміння. Окрім того, академічний досвід наочно показує, як внутрішні та зовнішні чинники впливають на процес оволодіння іноземною мовою, що ще раз підкреслює важливість постійного саморозвитку. Особисті якості, досвід конкуренції та прагнення досягати професійних вершин підтримують розвиток потенціалу, необхідного для кар'єрного та особистісного зростання.

Аналіз підготовки майбутніх учителів іноземних мов через призму акмеології дозволив розробити практичні рекомендації, спрямовані на підвищення якості освіти здобувачів цієї спеціальності:

1. Створити додаткові механізми для активної взаємодії учасників освітнього процесу. Варто розширити можливості для комунікації між викладачами та студентами, а також залучати до обговорень шкільних учителів, щоб окреслити шляхи саморозвитку в педагогічній професії.

2. Оцінювати відповідність освітніх програм актуальним вимогам і готовність випускників до роботи. Це передбачає регулярне оновлення програм з урахуван-

ням сучасних викликів та оцінку рівня підготовленості майбутніх учителів до виконання професійних обов'язків.

3. Впроваджувати інноваційні методи та технології у навчальний процес. Слід ширше використовувати сучасні педагогічні технології, зважаючи на їхню ефективність і цінність у професійній підготовці.

4. Застосовувати форми контролю та завдання, що розкривають творчий потенціал студентів. Необхідно надавати студентам можливість проявляти і розвивати свої здібності, активізуючи їхній творчий потенціал.

5. Адаптувати навчальні дисципліни до змішаного та дистанційного формату навчання. Це сприятиме розвитку цифрових навичок, необхідних для сучасної педагогічної діяльності.

6. Створювати можливості для самоосвіти з широкою академічною свободою. Важливо заохочувати студентів до самостійного розвитку через відповідні форми діяльності, розширюючи їхню автономію в освітньому процесі.

7. Наголошувати на значенні безперервної освіти. Доцільно залучати майбутніх учителів до науково-дослідницької, творчої та практичної діяльності, що сприятиме усвідомленню необхідності безперервного навчання протягом кар'єри.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження виявлено, що якість професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у закладах вищої освіти безпосередньо пов'язана з акмеологічним підходом. Розкриття професійного потенціалу майбутніх педагогів під час навчання є наслідком впровадження акмеологічних принципів у навчальний процес та здобуття формальної освіти. Формування професійного потенціалу відбувається в результаті взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, що встановлює спільну відповідальність у підготовці спеціалістів.

Викладачі відіграють важливу роль у підвищенні якості освіти, створюючи освітні програми, які відповідають професійним вимогам для майбутніх учителів іноземних мов, а також застосовуючи компетентнісний підхід із використанням інноваційних технологій. Водночас студенти мають активізувати свою взаємодію з викладачами, підвищувати мотивацію та прагнення досягти успіху, що є важливим для ефективного навчання та подальшої професійної діяльності.

Також були розроблені практичні рекомендації, що спрямовані на вдосконалення якості підготовки спеціалістів у цій галузі. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на аналізі успішного міжнародного досвіду застосування акмеологічного підходу в підготовці майбутніх учителів іноземних мов, а також на вивченні інструментів і технологій для саморозвитку в процесі професійного становлення і безперервної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антоненко О. В. Підготовка вчителів іноземних мов у Чеській республіці у світлі реформування вищої освіти Європи. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 24. С. 91-96.
2. Бевз О. П., Бондарук Я. В., Гембарук А. С. [та ін.]. Конструювання змісту навчання іноземних мов на мовному факультеті : теорія і практика : монографія. Умань : Візаві, 2020. 288 с.
3. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія : досягнення і проблеми. *Філософія освіти*. № 3 (5), 2006. С. 124-133. URL: <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf5> .

4. Голотюк О. В. Підготовка вчителів іноземних мов в університетах Франції : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2007. 20 с.
5. Гринюк С. П. Професійна підготовка майбутніх вчителів іноземних мов в університетах Фінляндії : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Київ, 2013. 20 с.
6. Драч І. І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі. *Теорія та методика управління освітою*. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/8.pdf
7. Євтух М., Скорик Т. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник. Серія : Педагогічні науки*. № 7 (163). С. 8-13. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/720423/1/visnik_163\(7\)-8-13.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/720423/1/visnik_163(7)-8-13.pdf).
8. Комар О. С. Організаційно-педагогічні засади неперервної освіти вчителів англійської мови в країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2019. 509 с.
9. Кошарна Н. В. Акмеологічний підхід у становленні професійної компетентності майбутнього вчителя. *Вісник психології і соціальної педагогіки : електронний збірник наукових праць / Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка*, 2011. Вип. 6. URL: psyh.kiev.ua
10. Ніколаеску І. О. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору : навчально-методичний посібник. Черкаси : ОШОПП, 2012. 54 с.
11. Пригодич Л. Л. Практичне застосування акмеологічного підходу під час вивчення іноземної мови. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2. С. 22-27.
12. Процько Є. С. Професійна підготовка вчителів англійської мови в Бельгії: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2016. 20 с.
13. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Горбачова І. І. Формування професійної мобільності вчителів : акмеологічний підхід, загальна середня освіта. *Бібліотека журналу «Управління школою»*. 2019. Вип. 6. Харків : Основа (197). URL: <http://surl.li/dgrfq>.
14. Роляк А. О. Професійна підготовка вчителів у вищих навчальних закладах Данії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 290 с.
15. Романюк Л. П. Вивчення поширених розладів навчання майбутніми вчителями іноземних мов в Ізраїлі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 29. С. 455-459.
16. Світлична В. М. Акмеологія як умова підвищення якості освіти. *Завуч. Усе для роботи*. 2013. № 3/4. С. 7-10.
17. Сулим Н. В. Нормативно-правове регулювання підготовки майбутніх вчителів англійської мови у вищих навчальних закладах Англії та Шотландії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 202-205.
18. Bugrov, V., Gozhyk, A., Khrutska, O. et al. Quality assurance in higher education institutions in Ukraine 2016 through the prism of European guidelines and standards ESG 2015. Wrocław, 2016.
19. Matvienko O., Popova L. Formation of Transversal Competencies in the Process of Future Primary School Teachers' Training. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2022. Vol. 9, No. 1. P. 227-236. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.1.227-236>

REFERENCES:

1. Antonenko, O. V. (2014). Pidhotovka vchyteliv inozemnykh mov u Cheskii respublitsi u svitli reformuvannia vyshchoi osvity Yevropy [Foreign Language Teacher Training in the Czech Republic in the Light of European Higher Education Reform]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*, Vol. 24, 91-96 [in Ukrainian].

2. Bevz, O. P., Bondaruk, Ya. V., Hembaruk, A. S. et al. (2020). Konstruiuvannia zmistu navchannia inozemnykh mov na movnomu fakulteti [Designing the Content of Foreign Language Teaching at the Language Faculty] : teoriia i praktyka. Uman : Vizavi [in Ukrainian].
3. Vakulenko, V. (2006). Pedagogichna akmeolohiia : dosiahnennia i problemy [Pedagogical Acmeology : Achievements and Problems]. *Filosofia osvity – Philosophy of education*, 3 (5), 124-133. Retrieved from: <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf> [in Ukrainian].
4. Holotiuik, O. V. (2007). Pidhotovka vchyteliv inozemnykh mov v universytetakh Frantsii [Professional training of future foreign language teachers at Finnish universities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
5. Hryniuk, S. P. (2013). Profesiina pidhotovka maibutnikh vchyteliv inozemnykh mov v universytetakh Finliandii [Professional training of future foreign language teachers at Finnish universities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Drach, I. I. Akmeolohichni pidkhid do formuvannia profesiinoi kompetentnosti studentiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Acmeological approach to the formation of professional competence of students in higher education]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu – Theory and methods of education management*. Retrieved from: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_pr_osvit/v_2/8.pdf [in Ukrainian].
7. Yevtukh, M., Skoryk, T. (2020). Akmeolohichni pidkhid do stanovlennia profesiinoi uspishnosti maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to the formation of professional success of the future teacher]. *Visnyk. Serii : pedagogichni nauky – Bulletin. Series : Pedagogical sciences*, 7 (163), 8-13. Retrieved from: [https://lib.iitta.gov.ua/720423/1/visnik_163\(7\)-8-13.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/720423/1/visnik_163(7)-8-13.pdf) [in Ukrainian].
8. Komar, O. S. (2019). Orhanizatsiino-pedagogichni zasady neperervnoi osvity vchyteliv anhliiskoi movy v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Organizational and Pedagogical Principles of Continuing Education of English Language Teachers in the European Union]. *Doctor's thesis*. Uman [in Ukrainian].
9. Kosharna, N. V. (2011). Akmeolohichni pidkhid u stanovlenni profesiinoi kompetentnosti maibutnioho vchytelia. *Visnyk psykholohii i sotsialnoi pedagogiky : elektronnyi zbirnyk naukovykh prats – Bulletin of Psychology and Social Pedagogy : electronic collection of scientific papers*, Vol. 6. Retrieved from: <https://www.psyh.kiev.ua/> [in Ukrainian].
10. Nikolaiesku, I. O. (2012). Practychni osnovy Praktichni osnovy akmeolohichnoho rozvytku osobystosti v umovah osvitnio-informatsiinoho prostoru [Practical bases of acmeological development of personality in the conditions of educational and information space] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Cherkasy : OShOPP [in Ukrainian].
11. Pryhodych, L. L. (2014). Practychne zastosuvannia akmeolohichnoho pidkhotovu pid chas vyvchennia inozemnoii movy [Practical application of the acmeological approach in learning a foreign language]. *Tavtiiskyi visnyk osvity – Tavriyskiy vestnik obrazovaniya*, 2, 22-27 [in Ukrainian].
12. Protsko, Ye. S. (2016). Profesiina pidhotovka vchyteliv anhliiskoi movy v Belhii [Professional training of English teachers in Belgium]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kirovohrad [in Ukrainian].
13. Rybalko, L. S., Chernovol-Tkachenko R. I., Horbachova I. I. (2019). Formuvannia profesiinoi mobilnosti vchyteliv : akmeolohichni pidkhid, zahalna serednia osvita [Formation of professional mobility of teachers : acmeological approach, general secondary education]. *Biblioteka zhurnalu «Upravlinnia shkoloiu» – Library of the journal “School Management”*. Issue 6(197). Kharkiv. Osnova. Retrieved from: <http://surl.li/dgrfq> [in Ukrainian].
14. Roliak, A. O. (2011). Profesiina pidhotovka vchyteliv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Dani [Professional training of teachers in higher education institutions in Denmark]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Romaniuk, L. P. (2012). Vyvchennia poshyrenykh rozladiv navchannia maibutnimy vchyteliamy inozemnykh mov v Izraili [Study of common learning disorders of future foreign language teachers in Israel]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies*

and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. Vol. 29, 455-459 [in Ukrainian].

16. Svitlychna, V. M. (2013). Akmeolohiia yak umova pidvyshchennia yakosti osvity [Acmeology as a condition for improving the quality of education]. *Zavuch. Use dlia roboty – Zavuch. Everything for work*, 3 (4), 7-10 [in Ukrainian].

17. Sulym, N. V. (2013). Normatyvno-pravove rehuliuвання pidhotovky maibutnikh vchyteliv anhliiskoi movy u vyshchych navchalnykh zakladakh Anhlii ta Shotlandii [Regulatory and Legal Regulation of Future English Language Teachers' Training in Higher Education Institutions in England and Scotland]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series : Pedagogy. Social work*, Vol. 27, 202-205 [in Ukrainian].

18. Bugrov, V., Gozhyk, A., Khrutska, O. et al. (2016). Quality assurance in higher education institutions in Ukraine 2016 through the prism of European guidelines and standards ESG 2015. Wrocław [in Polish].

19. Matvienko, O., Popova, L. (2022). Formation of Transversal Competencies in the Process of Future Primary School Teachers' Training. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, Vol. 9, 1, 227-236. Retrieved from: <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.1.227-236> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.26

UDC 378.03:613.95–044.332

DEVELOPMENT OF MOTIVATION DIRECTION TO A HEALTHY LIFESTYLE AS A COMPONENT OF ADAPTIVE LEARNING OF TEACHING STUDENTS

Inesa Sheremet

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Health Education and Physical Recreation,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8766-8115>
e-mail: i.v.sheremet@udu.edu.ua

Kateryna Vasylenko

PhD in Educational, Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Health Education
and Physical Recreation,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3152-4790>
e-mail: k.s.vasylenko@udu.edu.ua

Abstract. The article is devoted to the study of the problem of the development of motivational direction to a healthy lifestyle of future teachers in the context of the use of adaptive learning technology. An analysis of modern pedagogical theory and practice was conducted on this issue, the results of the analysis of educational programs of pedagogical specialties in the context of a motivational focus on a healthy lifestyle were provided (on the example of educational programs of the “bachelor” degree, which are used to train pedagogical specialists at Dragomanov Ukrainian State University, of specialties 012 “Preschool Education”, 013 “Primary Education”, 014 “Secondary Education (Human Health)”, 014 “Secondary Education (Physical Culture)”). Within the framework of the analysis of the list of competencies for each of the above educational programs, the main attention is paid to the presence among them of those that are directly related to the ability of the students of education to solve tasks related to health, in particular its preservation, strengthening, formation, promotion healthy lifestyle, prevention of bad habits or professional burnout. The results of the analysis proved the objective need to introduce health-saving technologies into the educational process in order to develop motivational direction to a healthy lifestyle of future teachers as a sign of adaptability in future professional activities. For this, it is necessary to: ensure the integration of knowledge from various disciplines in the content and structure of educational programs of pedagogical specialties in the context of the development of a motivational focus on a healthy lifestyle; the use of forms and methods of teaching that contribute to the personal development of students, the implementation of adaptive functions of learning and self-learning; the use of educational tasks of a research and creative direction for the purpose of adaptive training of students in the teaching profession and the implementation of one of his professional functions – preserving the health of students; involvement of higher pedagogical education graduates in the development and implementation of educational and preventive programs and projects on topics related to a healthy lifestyle; organization of the educational process based on the principles of health care.

Key words: healthy lifestyle, motivation for a healthy lifestyle, adaptive learning, students of pedagogical specialties, future teachers.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.26

УДК 378.03:613.95–044.332

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК СКЛАДОВА АДАПТИВНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Шеремет І. В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'язбережувальної
освіти та фізичної рекреації,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8766-8115>
e-mail: i.v.sheremet@udu.edu.ua

Василенко К. С.

доктор філософії зі спеціальності
«Освітні, педагогічні науки»,
викладач кафедри здоров'язбережувальної
освіти та фізичної рекреації,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3152-4790>
e-mail: k.s.vasylenko@udu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя майбутніх педагогів у контексті використання технології адаптивного навчання. Було проведено аналіз сучасної педагогічної теорії та практики із означеного питання, наведено Результати аналізу освітніх програм педагогічних спеціальностей у контексті мотиваційної спрямованості до здорового способу життя (на прикладі освітніх програм освітнього ступеню «бакалавр», за якими здійснюється підготовка педагогічних фахівців в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова спеціальностей 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (Здоров'я людини)», 014 «Середня освіта (Фізична культура)». У межах здійснення аналізу переліку компетентностей за кожною з вищеперерахованих освітніх програм, основна увага приділена наявності серед них тих, що безпосередньо пов'язані зі здатністю здобувачів освіти вирішувати завдання, пов'язані із здоров'ям, зокрема його збереженням, зміцненням, формуванням, популяризацією здорового способу життя, запобіганням шкідливих звичок та професійному виго-ранню. Результати аналізу засвідчили об'єктивну потребу упровадження в освітній процес здоров'язбережувальних технологій з метою розвитку у здобувачів вищої педагогічної освіти мотиваційної спрямованості до здорового способу життя як ознаки адаптивності у майбутній професійній діяльності. Для цього необхідним є: забезпечення інтеграції знань із різних дисциплін у змісті та структурі освітніх програм педагогічних спеціальностей у контексті розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя; застосування форм і методів викладання, що сприяють особистісному розвитку студентів, реалізації адаптивних функцій навчання і самонавчання; використання навчальних завдань дослідницького та творчого спрямування з метою адаптивного навчання студентів професії вчителя та реалізації однієї з його професійних функцій – збереження здоров'я учнів; залучення здобувачів вищої педагогічної освіти до розроблення та реалізації просвітницьких і профілактичних програм

і проєктів на тематику, пов'язану зі здоровим способом життя; організація освітнього процесу на засадах здоров'язбереження.

***Ключові слова:** здоровий спосіб життя, мотивація до здорового способу життя, адаптивне навчання, студенти педагогічних спеціальностей, майбутні вчителі.*

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Складні умови суспільно-політичного та економічного життя в сьогоденні, життя в умовах триваючої російсько-української війни актуалізують проблему збереження здоров'я студентської молоді. Стабільність поступу нашої держави, особливо в умовах військових викликів, на які вона змушена відповідати сьогодні, багато в чому залежить від стану здоров'я українців. Крім того, сьогодні як ніколи Україна не може обійтися без висококваліфікованих педагогів, які покликані професійно допомагати учням свідомо ставитися до власного здоров'я, способу життя та повною мірою володіють компетенціями щодо здорової та безпечної поведінки. Проблема збереження здоров'я є не тільки медико-валеологічною, а й педагогічною, тому що поряд з існуючими об'єктивними причинами зниження якості життя та погіршення стану довкілля необхідно підкреслити і педагогічні аспекти: недостатнє усвідомлення ролі способу життя людини для підтримки та зміцнення здоров'я, відсутність мотиваційної спрямованості до здорового способу життя у значній кількості молодих людей.

Водночас гуманізація освітнього процесу у вищій школі та пов'язана з нею технологія адаптивного навчання також вимагає збереження здоров'я сучасного здобувача освіти як основи його професійної ефективності, конкурентоспроможності на ринку праці, джерела позитивних емоцій, освітніх й у подальшому професійних досягнень. Сучасні фахівці потребують не лише фундаментальної професійної підготовки, сформованості інтегральної, загальних та професійних компетентностей, але й наявності мотиваційної спрямованості до збереження здоров'я та ведення здорового способу життя, що дозволить у майбутньому ефективно виконувати професійні функції та є одним з вагомих чинників якості життя у цілому.

Мета і завдання дослідження – на основі теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми й аналізу освітньої практики висвітлити шляхи розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя як складової адаптивного навчання студентів педагогічних спеціальностей (на прикладі спеціальностей 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (Здоров'я людини)», 014 «Середня освіта (Фізична культура)»).

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувалися такі теоретичні методи, як аналіз наукової літератури та нормативно-правових документів з проблеми розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя і адаптивного навчання майбутніх вчителів, порівняння та синтез.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток та поєднання здатності до здоров'язбереження з професійною педагогічною компетентністю були предметом досліджень ряду вчених, серед яких В. Бобрицька [3], М. Гриньова [5], Б. Долинський [6], В. Єфімова [8], Г. Жара [9], І. Калиниченко, Г. Латіна [10], Г. Мешко [11], І. Rashid, F. Amin, A. H. Lone, S. S. Gulzar [23] та ін. На глибоке переконання численних науковців (Ю. Бойчук [4], О. Єжова [7], О. Матвієнко, Т. Олефіренко [22], М. Носко [12], В. Оржеховська [13], С. Страшко [19], С. Сургова [20], С. Kostenius, L. Nyström [21] та ін.), розвиток мотиваційної спрямованості до здорового способу життя сприяє

підвищенню ймовірності того, що майбутні вчителі досягнуть успіху в своїй професійній діяльності та забезпеченні особистого добробуту, в тому числі, й гарного самопочуття і стану здоров'я.

Проте незважаючи на вагомі результати дослідження проблеми, залишається нерозв'язаною суперечність між низьким рівнем розвитку в здобувачів педагогічної освіти мотиваційної спрямованості до здорового способу життя та її значущістю для саморозвитку, самореалізації, адаптації в освітній сфері з урахуванням потреб майбутньої професійної діяльності.

Саме від вчителя – основної фігури педагогічного процесу – найбільшою мірою залежить, як впливає на здоров'я учнів надає їх перебування в закладі освіти, наскільки освітні технології та освітнє середовище в цілому зберігають їх здоров'я. Як зазначає Є. Починок, «одним із дієвих чинників покращення фізичного та психічного здоров'я учасників освітнього процесу, запорукою збереження й зміцнення їхнього здоров'я, є зниження рівня психофізичного вигорання серед педагогів і побудова доброзичливої, партнерської взаємодії на засадах взаємоповаги й взаємовимогливості. Освітній процес має ґрунтуватися на наукових доказах і безумовно відповідати психосоматичним, фізіологічним і санітарно-гігієнічним вимогам» [18, с. 90]. В. Бондар, І. Шапошнікова, Т. Опалюк, Т. Франчук також розглядають «культивування здоров'я як однієї з найвищих не лише життєвих, а й професійних цінностей» [1, с. 53] як необхідність у проектуванні індивідуальної, особистісно-орієнтованої траєкторії професійного розвитку та саморозвитку студентів педагогічних спеціальностей.

Аналіз сучасного стану розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя студентів педагогічних спеціальностей дає можливість визначити сильні та слабкі сторони, можливості та шляхи вирішення досліджуваної проблеми. З цією метою було проаналізовано зміст освітніх програм освітнього ступеню «бакалавр», за якими здійснюється підготовка педагогічних фахівців в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (на прикладі спеціальностей 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (Здоров'я людини)», 014 «Середня освіта (Фізична культура)»).

У межах здійснення аналізу переліку компетентностей за кожною з вищеперахованих освітніх програм, основна увага приділена наявності середніх тих, що безпосередньо пов'язані зі здатністю студентів-педагогів вирішувати завдання, пов'язані із здоров'ям, такі як його збереження, зміцнення, формування, популяризація здорового способу життя, попередження шкідливих звичок та професійного вигорання. Результати цього аналізу представлені в таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, найширший перелік компетентностей, що відображають мотиваційну спрямованість до здорового способу життя майбутніх педагогів, містить освітня програма «Здоров'я людини». Такий широкий перелік є виправданим, оскільки саме вчитель основ здоров'я та здоров'язбережувальних дисциплін за своїми функціями зобов'язаний здійснювати в закладі освіти роботу, спрямовану на популяризацію здорового способу життя. Дещо вужчим, але все ж достатньо суттєвим, є перелік таких компетентностей у змісті освітніх програм «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта», що так само пояснюється необхідністю їх формування для якісної реалізації професійних функцій у закладах дошкільної та початкової освіти, а також у змісті ОП «Фізична культура і спорт», хоча у ній представлений, у першу чергу, практичний аспект даної проблеми.

Таблиця 1

Результати аналізу освітніх програм педагогічних спеціальностей у контексті мотиваційної спрямованості до здорового способу життя

Компетентності, що відображають мотиваційну спрямованість до здорового способу життя	Відповідні програмні результати навчання
ОП «Дошкільна освіта»	
Здатність «зберігати та розвивати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства, ґрунтуючись на розумінні історії та закономірностей розвитку відповідної предметної галузі, її ролі в загальній сукупності знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, застосовувати різноманітні види та форми підтримки фізичної активності для активного відпочинку і здорового способу життя» [14].	Мати навички підтримки та зміцнення психофізичного і соціального здоров'я дітей
Здатність «забезпечувати фізичний розвиток дітей раннього і дошкільного віку, сприяти зміцненню і корекції здоров'я за допомогою вправ і фізичної активності» [14].	
Здатність «формувати в дітей раннього і дошкільного віку основи здорового способу життя як складової культури здоров'я особистості, її валеологічної культури» [14].	
ОП «Початкова освіта»	
Здатність «зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства, ґрунтуючись на розумінні історії та закономірностей розвитку предметної області, її ролі в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми підтримки фізичної активності для активного відпочинку і здорового способу життя» [16].	«Інтегрувати, використовувати й трансформувати предметні знання у різні форми як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературна, математична, природнична, технологічна, інформативна, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізкультурна)» [16].
Здатність «інтегрувати та впроваджувати предметні знання, що складають основу змістових ліній та освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти» [16].	
Здатність «моделювати зміст відповідно до очікуваних результатів навчання, добирати найдоцільніші форми, методи, прийоми та засоби формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти» [16].	«Організовувати конструктивну та кооперативну взаємодію з учасниками освітнього процесу в початковій школі, практикувати самопідтримку психічного здоров'я, використання усвідомлених емоційних реакцій» [16].
Здатність до «здійснення профілактичних заходів щодо збереження життя та здоров'я учнів початкової школи, до надання їм домедичної допомоги, до протидії та попередження булінгу, різних проявів насильства» [16].	«Впроваджувати запобіжні заходи щодо збереження життя та фізичного й психічного здоров'я учнів початкових класів, надавати першу домедичну допомогу (за

	<p>необхідності), планувати та впроваджувати заходи щодо запобігання і протидії булінгу та різних проявів насильства чи будь-якої з форм дискримінації серед учасників освітнього процесу» [16].</p>
<p>ОП «Здоров'я людини»</p>	
<p>Здатність «зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми підтримки фізичної активності для активного відпочинку і здорового способу життя» [15].</p>	<p>«Називати і пояснювати принципи проектування психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища відповідно до вимог законодавства про охорону життя й здоров'я учнів (у тому числі учнів з особливими освітніми потребами), використовувати здоров'я-збережувальні технології в освітньому процесі, профілактику та протидію булінгу і розбудову ефективних стосунків з учнями та їх батьками на засадах етичної та толерантної взаємодії» [15].</p>
<p>Здатність «зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, дотримуватися здорового способу життя, керувати своїм емоційним станом; ефективно та безпечно співпрацювати з учасниками освітнього процесу» [15]</p>	
<p>Здатність «ставити цілі, планувати та проектувати навчальні і виховні процеси, що враховують вікові та індивідуальні особливості вихованців, їхні освітні потреби і можливості; організовувати і здійснювати просвітницьку діяльність щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я, профілактики шкідливих звичок, неінфекційних та соціально-небезпечних інфекцій; формувати в дітей та молоді усвідомлену мотивацію до здорового способу життя, а також здійснення діяльності, спрямованої на збереження довкілля» [15].</p>	
<p>Здатність «реалізовувати професійну діяльність з врахуванням законодавчих вимог щодо збереження здоров'я учнів (у тому числі й учнів з особливими потребами); використання здоров'я-зберігаючих технологій в освітньому процесі» [15].</p>	
<p>Здатність до «аналізу програм, підручників та навчально-методичних матеріалів з предметів соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі), вміння обирати і реалізовувати відповідні методики та педагогічні технології для проведення освітнього процесу з інваріативних та варіативних предметів здоров'язбережувального спрямування» [15].</p>	<p>Організовувати та здійснювати фахову діяльність на основі знань щодо біологічних, медичних, педагогічних та психосоціальних аспектів формування та збереження здоров'я людини.</p>
<p>Здатність «формувати в учнів життєву компетентність особистості та сприяти позитивній мотивації до здорового способу життя, через розвиток життєвих навичок та власний приклад підтримувати здоровий спосіб життя, повагу до загальнолюдських моральних цінностей, базуючись на Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, Концепції формування позитивної мотивації</p>	

на здоровий спосіб життя у дітей та молоді, інших чинних нормативно-правових документів» [15].	
Здатність «використовувати у фаховій роботі знання з біологічних, медичних, педагогічних та психосоціальних аспектів формування та збереження здоров'я людини» [15].	
ОП «Фізична культура і спорт»	
Здатність до «володіння педагогічними, медико-біологічними, інформаційними технологіями для формування здорового способу життя, розвитку рухових умінь і навичок, розвитку фізичних (кінетичних) якостей серед різних груп населення і розробки власних методик і технологій для інтегрального гармонійного розвитку людини» [17].	Знати закономірності «розвитку фізичних (рухових) якостей в різних видах рухової активності. Обізнаний з біологічними, соціальними, психологічними та ін. факторами збереження здоров'я, біологічними, соціальними, психологічними, духовними факторами, що обумовлюють значущість професії фахівця в галузі фізичного виховання та спорту» [17].
Здатність самостійно «проводити навчальні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного, шкільного віку та учнями загальноосвітніх установ, освітніх закладів середньої та професійно-технічної освіти, проводити роботу у сфері фізкультурно-оздоровчої роботи у навчальних закладах, закладах фітнесу, рекреації та фізичної реабілітації» [17].	Володіти «педагогічними, медико-біологічними, інформаційними технологіями для формування здорового способу життя, розвитку рухових умінь і навичок, розвитку фізичних (рухових) якостей серед різних груп населення для цілісного гармонійного розвитку людини» [17].

Результати аналізу засвідчили, що освітні програми педагогічних спеціальностей переважно включали в себе перелік фахових компетентностей, визначених стандартом відповідного рівня вищої освіти. Додаткові компетентності здебільшого передбачалися в освітньо-професійних програмах, що поєднують спеціальність та певну спеціалізацію, наприклад, як у ОП «Здоров'я людини», яка наразі відображає поєднання вимог стандарту вищої освіти зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» та педагогічної спеціалізації вчителя основ здоров'я, педагога-валеолога [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти свідчить про те, що існує об'єктивна потреба впровадження в освітній процес здоров'язбережувальних технологій з метою розвитку у здобувачів вищої педагогічної освіти мотиваційної спрямованості до здорового способу життя як ознаки адаптивності у майбутній професійній діяльності.

Для цього необхідним є:

- забезпечення інтеграції знань із різних дисциплін у змісті та структурі освітніх програм педагогічних спеціальностей у контексті розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя у майбутніх педагогів;

- застосування форм і методів викладання, що сприяють особистісному розвитку студентів, реалізації адаптивних функцій навчання і самонавчання у вищій

школі, в тому числі й у питаннях, які стосуються здорового способу життя учасників освітнього процесу;

– використання навчальних завдань дослідницького та творчого спрямування на семінарських, практичних заняттях, у процесі практичної підготовки, науково-дослідницької та волонтерської діяльності студентів з метою адаптивного навчання студентів професії вчителя та реалізації однієї з його професійних функцій – збереження здоров'я учнів;

– залучення здобувачів вищої педагогічної освіти до розроблення та реалізації просвітницьких і профілактичних програм і проєктів на тематику, пов'язану зі збереженням здоров'я, здоровим способом життя;

– організація освітнього процесу на засадах здоров'язбереження.

Перспективи подальших наукових розвідок у питанні розвитку мотиваційної спрямованості до здорового способу життя як складової адаптивного навчання майбутніх вчителів, бачимо в удосконаленні напрацьованого теоретико-практичного досвіду завдяки застосуванню сучасних освітніх інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адаптивне навчання студентів професії вчителя : теорія і практика : монографія / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова, Т. Л. Опалюк, Т. Й. Франчук ; за заг. ред. В. І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 308 с.
2. Білик В. Г., Шеремет, І. В., Василенко К. С. Особливості формування змісту дисципліни «Сучасні валеологічні технології» як обов'язкового освітнього компонента у професійній підготовці студентів ОПП «Здоров'я людини та фізична рекреація». *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, (3К(176)). С. 87-91. URL: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).19](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).19)
3. Бобрицька В. І. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів : моногр. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Полтава : ТОВ «Полігр. центр «Скайтек», 2006. 431 с.
4. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя : теоретико-методичні аспекти : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 357 с.
5. Гриньова М. В. Про необхідність предметної спеціалізації «Здоров'я людини» для підготовки майбутнього вчителя. *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження* / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. С. 434-439.
6. Долинський Б. Т., Муниця О. Здоров'я вчителя як підґрунтя для успішної професійної діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 38-44.
7. Єжова О. О. Здоров'я у системі життєвих цінностей студентів. *Рідна школа*. 2020. № 1(1065). С. 16-20.
8. Єфімова В. М. Здоров'я вчителя у системі професійних цінностей. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 54. С. 294-299.
9. Жара Г. І. Розвиток складових індивідуального здоров'я вчителів : соціально-емоційні, етичні і компетентнісні аспекти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 10 (166) / Нац. ун-т «Черн. колегіум» ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2020. С. 214-220.
10. Калиниченко І. О., Латіна Г. О. Суб'єктивна оцінка стану здоров'я педагогічними працівниками з різними рівнями професійного вигорання в умовах соціальної ізоляції та воєнного стану. *Довкілля та здоров'я*. 2024. № 1. С. 26-32.

11. Мешко Г. М. Курс «Професійне здоров'я педагога» в системі підготовки майбутніх учителів до здоров'ятворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 30. С. 98-100.
12. Носко М. О., Мехед О. Б. Основні умови професійної підготовки майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності з метою популяризації здорового способу життя. *Адаптаційні можливості дітей та молоді* : збірник наукових праць XIV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 205-річчю з дня заснування Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, 15-16 вересня 2022 року, Ч. 2) / голов. ред. А. І. Босенко. Одеса : Видавець Сімекс-прінт, 2022. С. 109-115.
13. Оржеховська В. М. Морально-духовна основа підростаючої особистості як головний пріоритет формування і збереження здоров'я. *Формування відповідального ставлення до здоров'я підростаючої особистості* : монографія. Київ : Міленіум, 2018. С. 103-149.
14. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2021. URL: <https://tinyurl.com/pfudu2021>
15. Освітньо-професійна програма «Здоров'я людини та фізична рекреація». Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. URL: <https://tinyurl.com/ffvszudu2023>
16. Освітньо-професійна програма «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2022. URL: <https://tinyurl.com/pfudu2022>
17. Освітньо-професійна програма «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014.11 «Середня освіта (фізична культура)». Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. URL: <https://tinyurl.com/ffvsz01411>
18. Починок Є. А. Педагогічна ортобіотика як чинник професійної підготовки фахівців початкової освіти. *Інноваційна педагогіка.* 2024. Вип. 70, Т. 2. С. 89-93.
19. Страшко С. В. Підготовка вчителя до викладання предметів оздоровчого спрямування. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXI Каршинські читання)*, м. Полтава, 29-30 травня 2014 р. / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава, 2014. С. 234-235.
20. Сургова С. Ю. Ортобіотика як здоров'язберігаюча технологія навчання майбутніх соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Пед. науки.* 2018. Вип. 150. С. 127-130.
21. Kostenius, C., & Nyström, L. (2020). "When I feel well all over, I study and learn better" – experiences of good conditions for health and learning in schools in the Arctic region of Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 79(1). URL: <https://doi.org/10.1080/22423982.2020.1788339>
22. Matviienko, O., & Olefirenko, T. (2022). Social well-being of children and educators : Problems and practice of support in conditions of military aggression. *Освітньо-науковий простір – Educational scientific space*, 3 (2), 71-79. URL: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3(2).2022.08)
23. Rashid, I., Amin, F., Lone, A. H. and Gulzar, S. S. (2023). Health literacy and subjective well-being amongst university students : moderating role of gender. *Health Education*, Vol. 123. No. 5/6. P. 121-137. URL: <https://doi.org/10.1108/HE-01-2023-0008>

REFERENCES:

1. Bondar, V.I., Shaposhnikova, I.M., Opaliuk T.L., Franchuk T.Y. (2018). Adaptive training of students of the teaching studentiv profesii vchytelia : teoriia i praktyka [Adaptive training of students of the teaching

profession : theory and practice]. Monohrafiia. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

2. Bilyk, V. G., Sheremet, I. V., Vasylenko, K. S. (2024). Osoblyvosti formuvannia zmistu dystsypliny «Suchasni valeolohichni tekhnolohii» yak obov'iazkovoho osvitnoho komponenta u profesiinii pidhotovtsi studentiv OPP «Zdorov'ia liudyny ta fizychna rekreatsiia» [Peculiarities of the formation of the content of the discipline «Modern valeological technologies» as a mandatory educational component in the professional training of students of the «Human Health and Physical Recreation» training program]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Dragomanov Ukrainian State University, (3K(176), 87-91*. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).19](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).19) [in Ukrainian].

3. Bobrytska, V. I. (2006). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia u maibutnikh uchyteliv [Formation of a healthy lifestyle in future teachers] : monohr. / In-t pedahohiky i psykhologhii prof. osvity APN Ukrainy. Poltava : TOV «Polihr. tsentr «Skaitek» [in Ukrainian].

4. Boichuk, Y. D. (2008). Ekoloho-valeolohichna kultura maibutnoho vchytelia : teoretyko-metodychni aspekty [Ecological and valeological culture of the future teacher : theoretical and methodological aspects] : monohrafiia. Sumy : VTD «Universytetska knyha» [in Ukrainian].

5. Hrynova, M. V. (2017). Pro neobkhidnist predmetnoi spetsializatsii «Zdorovia liudyny» dlia pidhotovky maibutnoho vchytelia [About the necessity of subject specialization “Human Health” for training future teachers]. *Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia – The general theory of health and health preservation, 434-439*. Kharkiv : Vyd. Rozhko S. H. [in Ukrainian].

6. Dolynskiy, B. T., Munytsia, O. (2018). Zdorovia vchytelia yak pidgruntia dlia uspishnoi profesiinnoi diialnosti [Teacher's health as a foundation for successful professional activity]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy, 3, 38-44* [in Ukrainian].

7. Yezhova, O. O. (2020). Zdorovia u systemi zhyttievych tsinnosti studentiv [Health in the students' system of life values]. *Ridna shkola – Native school, 1 (1065), 16-20* [in Ukrainian].

8. Yefimova, V. M. (2009). Zdorovia vchytelia u systemi profesiinykh tsinnosti [Teacher's health in the system of professional values]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences, 54, 294-299* [in Ukrainian].

9. Zhara, H. I. (2020). Rozvytok skladovykh indyvidualnoho zdorovia vchyteliv : sotsialno-emotsiini, etychni i kompetentnisni aspekty [Development of the components of the individual health of teachers : social-emotional, ethical and competence aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin T. G. Shevchenko Chernihiv Collegium National University, 10 (166), 214-220* [in Ukrainian].

10. Kalynychenko, I. O., Latina, H. O. (2024). Subiektyvna otsinka stanu zdorovia pedahohichnymy pratsivnykiv z riznymi rivniamy profesiinoho vyhorannia v umovakh sotsialnoi izoliatsii ta voiennoho stanu [Subjective assessment of the state of health of teaching staff with different levels of professional burnout in the conditions of social isolation and martial law]. *Dovkillia ta zdorovia – The environment and health, 1, 26-32* [in Ukrainian].

11. Meshko, H. M. (2014). Kurs «Profesiine zdorovia pedahoha» v systemi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do zdoroviatvorchoi diialnosti [The course “Teacher's professional health” in the system of training future teachers for health-creating activities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 30, 98-100* [in Ukrainian].

12. Nosko, M. O., Mekhed, O. B. (2022). Osnovni umovy profesiinnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do sotsialno-pedahohichnoi diialnosti z metoiu populiaryzatsii zdorovoho sposobu zhyttia [Basic conditions of professional training of future teachers for socio-pedagogical activity with the aim of popularizing a healthy lifestyle]. *Adaptatsiini mozhlyvosti ditei ta molodi – Adaptation possibilities of children and young people, 109-115* [in Ukrainian].

13. Orzhekhovska, V. M. (2018). Moralno-dukhovna osnova pidrostaiuchoi osobystosti yak holovnyi priorytet formuvannia i zberezhennia zdorovia [The moral and spiritual basis of a growing personality as the main priority of health formation and preservation]. *Formuvannia*

vidpovidalnoho stavlennia do zdorovia pidrostauichoi osobystosti – The formation of a responsible attitude to the health of a growing personality] : monohrafiia. Kyiv : Milenium, 103-149 [in Ukrainian].

14. Osvitno-profesiina prohrama «Doshkilna osvita» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 012 «Doshkilna osvita». [The educational and professional program “Preschool Education” of the first (bachelor’s) level of higher education, specialty 012 “Preschool Education”] (2021). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Retrieved from: <https://tinyurl.com/pfudu2021> [in Ukrainian].

15. Osvitno-profesiina prohrama «Zdorovia liudyny ta fizychna rekreatsiia» [The educational and professional program “Human health and physical recreation”]. (2023). Ukrainyskyi derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova. Retrieved from: <https://tinyurl.com/ffvszudu2023> [in Ukrainian].

16. Osvitno-profesiina prohrama «Pochatkova osvita» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 013 «Pochatkova osvita». [The educational and professional program “Primary Education” of the first (bachelor’s) level of higher education, specialty 013 “Primary Education”] (2022). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Retrieved from: <https://tinyurl.com/pfudu2022> [in Ukrainian].

17. Osvitno-profesiina prohrama «Fizychna kultura i sport» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 014.11 «Serednia osvita (fizychna kultura)» [The educational and professional program “Physical culture and sport” of the first (bachelor’s) level of higher education, specialty 014.11 “Secondary education (physical culture)”]. (2023). Ukrainyskyi derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova. Retrieved from: <https://tinyurl.com/ffvsz01411> [in Ukrainian].

18. Pochynok, Y. A. (2024). Pedahohichna ortobiotyka yak chynnyk profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv pochatkovoï osvity [Pedagogical orthobiotics as a factor in the professional training of primary education specialists]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 70(2), 89-93 [in Ukrainian].

19. Strashko, S. V. (2014). Pidhotovka vchytelia do vykladannia predmetiv ozdorovchoho spriamuvannia [Teacher preparation for teaching health-related subjects]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Metodyka navchannia pryrodnychkykh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli» (XXI Karyshynski chytannia) – «Metodyka navchannia pryrodnychkykh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli» (XXI Karyshynski chytannia), m. Poltava, 29-30 travnia 2014 r. Poltava, 234-235 [in Ukrainian].

20. Curhova, S. Y. (2018). Ortobiotyka yak zdoroviazberihaiucha tekhnolohiia navchannia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Orthobiotics as a health-preserving technology for the training of future social workers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 150, 127-130 [in English].

21. Kostenius, C. & Nyström, L. (2020). “When I feel well all over, I study and learn better” – experiences of good conditions for health and learning in schools in the Arctic region of Sweden. *International Journal of Circumpolar Health*, 79 (1). Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/22423982.2020.1788339> [in English].

22. Matviienko, O., & Olefirenko, T. (2022). Social well-being of children and educators : Problems and practice of support in conditions of military aggression. *Освітньо-науковий простір – Educational scientific space*, 3(2), 71-79. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3(2).2022.08) [in English].

23. Rashid, I., Amin, F., Lone, A. H. and Gulzar, S. S. (2023). Health literacy and subjective well-being amongst university students : moderating role of gender. *Health Education*, Vol. 123, 5/6, 121-137. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/HE-01-2023-0008> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.27

UDC 373.5.015.311:[17-029:2]:316.4

**PEDAGOGICAL
ASPECTS OF
SPIRITUAL AND
MORAL FORMATION
OF A GROWING
PERSONALITY IN
THE CONTEXT OF
DYNAMIC SOCIAL
TRANSFORMATIONS**

Raisa Shulyhina

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Professor of the Department
of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5857-351X>
e-mail: shulyhina@gmail.com*

Abstract. *The content of the article includes an analysis of the psychological and pedagogical aspects of the spiritual and moral formation of a growing personality, taking into account the dynamic social transformations of today, which have a significant impact on the construction of the inner world, the system of value orientations, consciousness and spirituality of the “new” generation. The article emphasises that the priority role in these processes is assigned to education, the regulatory framework of which focuses on the spiritual and moral tenets of life, cultural and historical values of the Ukrainian people, their spiritual traditions and their role in the formation of a holistic personality. The worldview paradigms of prominent figures of the past and present, as well as the concepts of “spirituality”, “spiritual culture”, “morality”, “spiritual and moral formation of the individual”, etc. are revealed.*

It is proved that an integral part of the spiritual and moral formation of the individual, his/her social maturity is the culture of communication, the culture of building relationships with other people, and this aspect includes such forms of the latter that are moral and ethical in nature: certain values, norms, customs, traditions and other ways of regulating behaviour and communication that determine the actual moral structure of intersubjective relationships. The author identifies the leading pedagogical conditions that contribute to the formation of general and spiritual culture, culture of communication and value orientations of a growing personality in the system of a specially created educational environment.

Oral and contact forms of communication (questionnaires, surveys) were used, which made it possible to study the spiritual and cultural orientations of the youth respondents – their attitude to the world, people, the system of human relations, the nature of leisure, interests, preferences and spiritual achievements of the students involved in the experiment. The results of the study of the nature and content of students’ leisure time are presented to understand their spiritual, cultural and moral orientations. It is concluded that it is necessary to purposefully manage the spiritual and moral formation and formation of the worldview of a growing personality, in particular in the context of dynamic social transformations taking place.

Key words: *spirituality, morality, spiritual and moral formation, value orientations, culture of communication, personality, education.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.27

УДК 373.5.015.311:[17-029:2]:316.4

**ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНІ
АСПЕКТИ ДУХОВНО-
МОРАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕННЯ
ЗРОСТАЮЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ
ДИНАМІЧНИХ
СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Шулигіна Р. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5857-351X>
e-mail: shulyhina@gmail.com

Анотація. Зміст статті включає аналіз психолого-педагогічних аспектів духовно-морального становлення зростаючої особистості з урахуванням динамічних суспільних трансформацій сьогодення, які здійснюють вагомий вплив на конструювання внутрішнього світу, системи ціннісних орієнтацій, свідомості й духовності «нового» покоління. У розвідці наголошено, що пріоритетну роль у цих процесах відведено освіті, в нормативно-правовій базі якої акцентовано увагу на духовно-моральних постулатах життєдіяльності, культурно-історичних цінностях українського народу, його духовних традиціях та їх ролі у формуванні цілісної особистості. Розкрито світоглядні парадигми видатних діячів минулого і сучасності та поняття «духовність», «духовна культура», «моральність», «духовно-моральне становлення особистості» тощо. Доведено, що невід'ємною складовою духовно-морального становлення особистості, її соціальної зрілості є культура спілкування, культура побудови взаємин із іншими людьми, при цьому цей аспект містить такі форми останньої, які мають морально-етичний характер: певні цінності, норми, звичаї, традиції та інші способи регуляції поведінки, спілкування, що визначають власне моральну структуру міжсуб'єктних взаємин. Визначено провідні педагогічні умови, що сприяють формуванню загальної і духовної культури, культури спілкування і ціннісних орієнтацій зростаючої особистості в системі спеціально створеного освітньо-виховного середовища. Застосовано усно-контактні форми спілкування (анкетування, опитування), що уможливило вивчення духовно-культурних орієнтацій респондентів юнацького віку – ставлення до світу, людей, системи людських відносин, характеру дозвілля, інтересів, уподобань та духовних надбань, яких було залучено до експерименту. Наведено результати вивчення характеру і змісту дозвілля студентів для розуміння їх духовно-культурних і моральних орієнтацій. Зроблено висновок про необхідність цілеспрямованого керування духовно-моральним становленням і формуванням світогляду зростаючої особистості, зокрема в умовах динамічних суспільних трансформацій, що відбуваються.

Ключові слова: духовність, моральність, духовно-моральне становлення, ціннісні орієнтації, культура спілкування, особистість, освіта.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Процес оновлення ідеалів і принципів побудови українського суспільства, формування гуманістичних цінностей, моралі, культури і свідомості зумовлює необхідність пошуку «відповідних часові ідей та уявлень, теорій, здатних пояснити минуле й сучасність, передбачити майбутнє...» [3, с. 3]. В цьому процесі дедалі більшого значення набуває духовно-моральна складова, загальна культура, культура спілкування і механізми взаємодії з оточенням та їх сукупний вплив на зростаючу особистість з позиції конструювання внутрішнього світу і системи ціннісних орієнтацій, ціннісної свідомості. Не сформованість ціннісної свідомості може стати однією з причин порушення цілісності формування зростаючої особистості, виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів; кореляції з кризою життєвих орієнтацій, які окреслюють сенс життя дитини. У такій ситуації у неї можуть виникати почуття тривоги, душевного неспокою, невпевненості, приреченості, нереалізованості, загубленості тощо [11, с. 478].

«Духовність і моральність існують у нероздільному єднанні, що надає можливість формувати цілісну і гармонійну особистість» [4, с. 437]. Духовна сфера життєдіяльності людини сьогодні, в умовах стрімких динамічних змін, що відбуваються в суспільстві, утверджується як провідний напрям виховання і розвитку молодого покоління. Адже «тільки за умови, коли виховання ґрунтуватиметься на духовних засадах, загальній культурі, культурі спілкування, моральній поведінці людей у своїй основі спиратиметься на глибоку моральну культуру, що перейшла у переконання особистості та виявлятиметься у культурному співжитті та прагненні творити Добро» [1, с. 72].

Одну з основних і важливих ролей у цих процесах відіграє освіта. У зв'язку з цим, Державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» (далі – Програма) пріоритетними визнано гуманізацію та гуманітаризацію системи освіти, що має сприяти вихованню й розвитку духовної культури, особистої культури та культури спілкування зростаючого покоління. В тексті цієї Програми акцентовано увагу на необхідності максимального розкриття індивідуального потенціалу особистості дитини. «Освіта ХХІ століття – освіта для людини» – зазначено в Програмі [8].

Також в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті [6; 15, с. 62], яка стала одним найфундаментальніших документів у цій галузі в Україні на початку нового тисячоліття сказано, що «освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Вона розвивається на основі педагогічної спадщини Київської Русі, доби українського козацтва, світоглядної парадигми видатних діячів – Володимира Мономаха, Петра Могили, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Якова Чепіги та ін. Також цінними є психолого-педагогічні теорії і концепції Григорія Ващенка, Михайла Драгоманова, Олександра Духновича, Григорія Костюка, Антона Макаренка, Софії Русової, Василя Сухомлинського та інших видатних українських діячів, мислителів, психологів, педагогів, які слугують джерелом розвитку культури і освіти українського народу, його споконвічної мудрості та прагненню жити в успішній Україні...

Ці ідеї продовжують «своє життя» і розвиток крізь погляди багатьох сучасних вчених: Т. Алексеєнко, І. Беха, А. Богущ, Н. Вознюк, Н. Гавриш, С. Гончаренка, С. Максименка, В. Оржеховської, Т. Піроженко, Е. Помиткіна, О. Сухомлинської, Р. Шулигіної, П. Щербаня та ін. «Освіта спрямована на формування національних цінностей і водночас сприяє оволодінню особистістю багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу» – зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті [6, с. 6].

Актуальність порушеної проблеми не викликає сумніву, оскільки вона не тільки багатогранна, яка бере початок з писаної історії, але й вкрай затребувана в умовах сьогодення, що залишає її (проблему) в переліку найважливіших для вирішення питань духовно-морального становлення особистості, формування української національної ідентичності, ціннісних орієнтацій та визначення місця закладів освіти у вирішенні цих питань.

Метою і завданнями дослідження є різнобічний аналіз наукових поглядів на проблему духовно-морального становлення особистості в умовах динамічних суспільних трансформацій; виявлення тенденцій щодо духовно-культурних орієнтацій зростаючого покоління через його реакції на запитання про ставлення до світу, людей, системи людських відносин, характер дозвілля, інтересу до духовних надбань та впливу сьогоденних чинників на переоцінку досліджуваних процесів.

Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань було застосовано низку теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

– *теоретичні методи*, обумовлені розумовими процедурами логічного мислення: аналіз філософських, психолого-педагогічних, культурологічних наукових джерел, нормативних документів, історико-архівних матеріалів, узагальнення опрацьованої інформації з метою накопичення і оцінки об'єктивних даних, виокремлення основних ідей, положень та пошуку нової інформації, як основи для подальших наукових дискусій;

– *емпіричні методи* – вивчення і узагальнення існуючого педагогічного досвіду з порушеної проблеми, пасивне / приховане спостереження, анкетування, бесіда, опитування, як усно-контактні форми спілкування для виявлення дієвості існуючих механізмів і засобів педагогічного впливу на особистість, умов його перебігу та оптимізації.

Також варто зазначити, що здійснене дослідження спрямоване на виявлення викликів та окреслення перспектив для сприяння духовно-моральному становленню зростаючої особистості в умовах суспільних трансформацій та оптимізацію механізмів для їх реалізації в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше позитивні цінності загальнолюдського характеру були сформульовані грецькими філософами. Найвидатніші мислителі людства сягали вглиб суті історії – повного розкриття людиною своєї родової, передусім, духовної сутності. За твердженням Платона, світом істинного буття, вмістилищем духовності, розуму, добра є тільки світ ідей. Аристотель визначав найвищим благом людини щастя, яке полягає у діяльності душі щодо розвитку своїх добродійностей. Багатоманітність культурного і духовного розвитку полягає саме в тому, що він існує в різних соціальних, етнічних, політичних та часових умовах.

Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили філософи-ідеалісти – Дж. Берклі, І. Кант, М. Лосський, С. Франк, П. Юркевич та ін., завдяки чому духовність визначено як найважливішу сферу людського буття. Фіксуються спроби вивчення духовного світу дитини, визначення його основних характеристик. Ці намагання пов'язані з доробками Л. Архангельського, А. Степанова, О. Сухомлинського, Ю. Шарова та ін.

У роботах українських філософів Т. Біленка, М. Поповича, Н. Попової, Н. Семеник, К. Шудрі духовне становлення особистості аналізується в контексті національної культури, тоді як соціальний аспект духовності представлений у працях Г. Биковської, В. Крючкова, В. Павлова, В. Сергієнка, І. Чернової тощо.

Проблеми духовності та особливості її вияву і формування в дітей різного віку відображені в дослідженнях видатних педагогів свого часу, зокрема, М. Драгома-

нова, І. Огієнка, С. Русової, І. Сікорського, Г. Сквороди, К. Ушинського та ін. Розвиненість душі – невід’ємна складова духовності. Питання духовності й моральності провідні педагоги свого часу пов’язували з «вихованням серця» (С. Русова, Г. Скворода, В. Сухомлинський, П. Юркевич та ін.) [12, с. 880].

Питання культури, духовних цінностей висвітлюються у працях вітчизняних вчених І. Беха, М. Боришевського, В. Болгаріної, І. Зязюна, А. Струманського, О. Ярмоленка; аналізом впливу на духовність особистості різними засобами цікавились Т. Алексеєнко, О. Семенов, О. Жорнова, О. Отич та ін.; ідеями щодо формування культури спілкування та духовно-морального становлення особистості в період дошкільного дитинства ділились у своїх працях А. Богуш, С. Нерянова, Т. Піроженко, О. Пономаренко, Д. Степовик, Н. Химич та інші.

В останні роки слова-поняття «духовна культура», «духовність» стало чи не найбільш вживаними у науковій і публіцистичній лексиці, чому значною мірою після проголошення незалежності нашої держави та в умовах сьогочасних динамічних суспільних трансформацій, спричинених широкомасштабним вторгненням в Україну країни-агресора, посилилась ідея необхідності духовно-морального і культурного відродження нації – зростаючого покоління.

Проте завчасно було б стверджувати, що у сучасній науці склалося чітке визначення цього поняття. І на те існують певні причини. Так, поняття «духовність» відсутнє у словниках і енциклопедичних виданнях як дореволюційної, так й радянської доби, а також філософських, тлумачних та етимологічних словниках містять лише статті, в яких розкривається сутність поняття «дух», яким, як свідчить проведений аналіз багатьох джерел, у вказаних виданнях підміняється поняття «духовність».

Одну з перших спроб розкриття змісту поняття «духовність» знаходимо у «Психологічному словнику» (за ред. В. Войтка), де зазначається, що «духовність – це специфічно людська риса, яка проявляється у багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, моральності» [9, с. 487]. Ця ж тенденція до фіксованого термінологічного змісту спостерігалась і у різних словниках з етики, де автори наполягали на суто моральній спрямованості змісту духовності. Людська творчість, як культурна є завжди духовною, тому будь-який предмет культури є продуктом і духовної творчості, несе на собі відбиток людського духу, ідеї, інтелекту [5, с. 229].

За твердженням Е. Помиткіна «Духовність, її засади пов’язані з сенсом, призначенням людини, її ціннісними орієнтирами, цілями. Це те, що вище матеріального, біологічного, тілесного, і є тією властивістю особистості, яка виражає здатність людини усвідомлювати своє «я» і місію свого існування, а також порівнювати їх з моральними законами життя і діяти відповідно до них. Духовні почуття надають людині присутність внутрішньої і зовнішньої свободи, особистої гідності, відповідальної суб’єктивної позиції» [8; 4, с. 433-441].

«Моральність і її принципи виступають як здатність людини діяти, думати і відчувати відповідно до своїх духовних зачатків; це способи і прийоми передачі зовні свого внутрішнього духовного світу. Якщо духовність – це те, чим і заради чого ми живемо і діємо, то моральність – це те, як ми живемо і діємо. Змістовність задає духовність, правила і способи дій – моральність» [8, с. 437].

Однією з найяскравіших сторінок в українській педагогіці була педагогічна діяльність В. Сухомлинського – прибічника гуманістичної педагогіки. Його гуманізм і глибоке знання внутрішнього світу особистості – це класичний зразок підходу до дослідження духовності підростаючого покоління. Видатний педагог скрупульозно

вивчав вплив найрізноманітніших факторів, що обумовлюють становлення духовного світу особистості, під яким він розумів «розвиток, формування і задоволення моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів людини в процесі активної діяльності» [10, с. 212], які спираються на «духовні сили людини – її розум, почуття, переконання, волю» і спрямовані на творення матеріальних і духовних благ суспільства.

Такий підхід В. Сухомлинського підтримує А. Богуш, яка звертає увагу на надзвичайно важливе значення єдності духовного та емоційного розвитку дитини. Емоційний розвиток особистості (за В. Сухомлинським) – це інтегрований феномен, складниками якого є: емоційні стани, емоційні відчуття і сприймання, емоційне ставлення, емоційне співпереживання у взаємовідносинах з іншим, емоційні ситуації, емоційні стимули, емоційна оцінка, й самооцінка, емоційна чутливість, емоційна культура. А результатом емоційного розвитку мають бути сформовані високі морально-етичні почуття і духовно-моральна спрямованість життєдіяльності особистості. Важливо, що особливої уваги педагог надавав емоційно-духовному розвитку та формуванню духовної сфери дитини, яке насамперед, передбачає потребу людини в людині [2].

Доречно І. Бех зазначає, що духовно-моральне становлення особистості – справа надзвичайно складна. Її реалізація потребує любові: «Без любові жодну особистість не виховаємо». Вчений визначає дві стратегії щодо процесу виховання. *Перша* – стримуюча, це різного роду заборони. Звідси і стримуюча мораль, це мораль заборони. *Друга* стратегія – активно діюча. Звідси мораль свідомої духовної спрямованості. «Наші зусилля мають зосередитися на активно перетворювальній моралі, на поетапному сходженні до духовних цінностей. Іншого шляху у нас просто немає». За глибоким переконанням вченого, виховання зростаючої особистості буде успішним, якщо батьки і педагоги використовуватимуть три універсальні закономірності: здатність розуміти дитину; здатність визнавати дитину; здатність прийняти дитину. «Якою тонкою повинна бути душевна організація! Яким повинно бути інтимно-особистісне спілкування: душа в душу, очі в очі, коли педагог, носій вищої духовності, запалює духовністю дитину!» [2].

В педагогіці напрями духовності й моральності суголосні та існують як специфічна наукова і практична діяльність людей, спрямована на їх розвиток, виховання і самовиховання, моральне самовдосконалення, загальну культуру і культуру спілкування, засвоєння соціального досвіду, забезпечення соціальних передумов власного розвитку і розвитку молодого покоління. Іншими словами можна сказати, що педагогіка духовності – це теорія і практика організації взаємодії членів суспільства, їх діяльності, яка створює духовні передумови розвитку суспільства в цілому і кожного окремого його члена. Ці характеристики регулюють людські відносини, відповідають на потаємні питання, з якими допитлива істота – (*homo sapiens* – лат., людина розумна) – стикається у житті.

Невід’ємною складовою духовно-морального становлення особистості, її соціальної зрілості є культура спілкування, культура побудови взаємин із іншими людьми. Культура спілкування особистості вивчена дослідниками як самостійне явище недостатньо і тому, визначення носить швидше описовий характер і не розкриває сутнісної повноти та специфіки цього явища. Власне будь-який вияв людської культури, як і культура загалом, може бути розглянутий як культура спілкування, оскільки за своєю сутністю культура є інтерсуб’єктивною. Водночас про культуру спілкування часто говорять в особливому значенні як про форму плекання спілкування як такого («культура» походить від лат. – *colere*, що означає «плекати», «об-

робляти», «виросувати»), форми його ціннісно-сислової організації, а також їхню реалізацію безпосередньо в стосунках між людьми [5, с. 358].

Духовно-моральний аспект культури спілкування при цьому охоплює, природно, такі форми останньої, які мають морально-етичний характер, тобто певні цінності, норми, звичаї, традиції та інші способи регуляції поведінки, що визначають власне моральну структуру міжсуб'єктних взаємин і забезпечують їхню реалізацію. Специфічна реальність культури, про яку йде мова, не може бути довільно сконструйованою або підігнаною під високі ідеали: крок за кроком, працею і досвідом поколінь нарощується вона на певному соціально-історичному, етнічному, природному ґрунті, в кожному разі відображаючи неповторність збігу чинників, що викликали її до життя. Тільки на підвалинах такої реальності, в її неповторному історичному, національному, морально-просторовому поєднанні можуть знайти справжню опору найвищі, найзагальніші морально-етичні та культурні цінності: так, за всього всесвітнього значення кантівського вчення про категоричний імператив, основою його послужила реальність Німеччини кінця XVIII ст. і тільки така реальність, на фоні відповідних соціальних зв'язків і взаємин, що складаються начебто «самі собою», становлення моральної особистості стає нормальним природно-історичним процесом, а не подвигом, що потребує героїчних зусиль від того, хто прагне зберегти свою добродієність і виховати порядних дітей, учнів і громадян у пустці безкультур'я й аморалізму [5, с. 359].

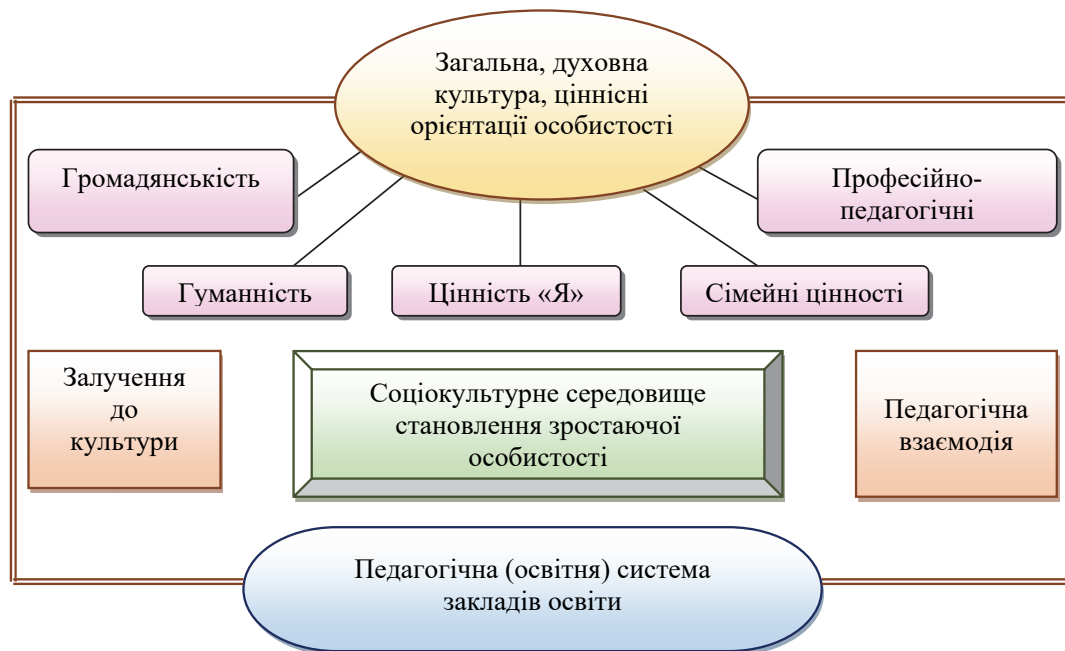
Заклади освіти різних типів і форм власності мають усі можливості для успішного формування у нового покоління світоглядних знань, духовної культури, ціннісних орієнтацій і, звісно, культури спілкування. Зміст освітніх компонентів складають науково і педагогічно обґрунтовані, систематично викладені знання про природу, суспільство і людину, про мораль і культуру; визначену систему необхідних компетентностей; сукупність засобів тощо для вирішення поставлених освітніх завдань. Реалізація змісту освіти в сучасних закладах спирається на наукові основи, тому він містить лише істинні знання про світ, які відповідають сучасному рівню наукового пізнання.

Виходячи із визначення системи як цілісного комплексу взвємопов'язаних елементів, ми з'ясували, що створене в окремих закладах освіти спеціальне освітньо-виховне середовище *сприяє* формуванню таких духовно-культурних і ціннісних орієнтацій особистості, як громадянськість, гуманність, ціннісне ставлення до власного «Я», сімейні цінності, професійні очікування; *забезпечує* виконання державних вимог щодо надання освітніх послуг відповідно до визначеної мети освіти і виховання; *створює* умови для особистісного розвитку всіх учасників педагогічної взаємодії та задоволення їхніх потреб і запитів; *ґрунтується* на культурній спадщині українців, ціннісних моральних надбань людства. Наше розуміння провідних педагогічних умов, що сприяють формуванню загальної, духовної культури, культури спілкування, ціннісних орієнтацій зростаючої особистості, ми уявляємо таким чином (рис. 1):

Джерелом інформації про духовно-культурні орієнтації особистості є передусім реакції респондентів юнацького віку, яких було залучено до експерименту, на запитання про ставлення до світу, людей, системи людських відносин, характеру дозвілля, інтересів, уподобань до духовних надбань тощо.

У травні-червні 2024 року нами було проведено анкетування (в окремих випадках – опитування) студентів 1-2-х курсів денної, заочної та дистанційної форм навчання педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (всього 96 респондентів). Студентам було запропоновано

низу таких запитань: «Чи цікавлять тебе питання про світ, людину, суспільство і які саме?», «Система яких відносин тебе найбільше хвилює та викликає інтерес: людина-людина, людина-природа, людина-суспільство?».

Рис. 1. Провідні педагогічні умови, що сприяють формуванню загальної і духовної культури, культури спілкування і ціннісних орієнтацій зростаючої особистості

Систематизація й узагальнення відповідей показала, що інтереси більшості студентів знаходяться в зоні «людина-суспільство» (73% опитаних). Пріоритети ними віддаються таким питанням: місце людини в сучасному світі, культура людських взаємовідносин, молодь у суспільстві, майбутнє людини, безпека життєдіяльності людини, суспільне й особисте життя, доля народу й доля кожної окремої людини, духовний світ людини тощо.

Аналізуючи відповіді студентів на відкриті запитання анкети: «Що таке природа?», «Що таке суспільство?», «Що таке духовність?» переважна більшість відповідей (77%) впливала із вивчення того чи іншого освітнього компонента або шкільного предмету. Відповіді студентів на третє запитання «Чи є тотожними терміни особа, людина, особистість?» свідчать, що 82% ототожнюють дані поняття. Лише 7% прагнуть внести свої міркування (уточнення) у їх визначення. Наприклад: «Ці терміни відрізняються глибиною усвідомлення людиною своєї сутності. Поняття «особистість» означає вищий ступінь розвитку людини», «Поняття особа, особистість характеризують людину з точки зору її стосунків із суспільством, іншими людьми». 11% опитаних відповіли на поставлене питання – «не знаю» або «не можу відповісти».

Характер, зміст дозвілля певною мірою розкриває нам шляхи до розуміння духовно-культурних і моральних орієнтацій студентів. Тому доцільно навести результати відповідей респондентів на запитання: «Як Ви переважно проводите дозвілля?», «Чим захоплюєтеся у вільний час?» (табл. 1).

Таблиця 1

**Результати вивчення характеру і змісту дозвілля студентів
для розуміння їх духовно-культурних і моральних орієнтацій
(множинний вибір)**

відпочиваю	– 34,8%	слухаю аудіо-курси та навчальні програми (на платформах в Internet)	– 60,8%
читаю	– 52,9%	відвідую кафе, дискотеки, розмовні клуби тощо	– 29,2%
слухаю музику	– 68,4%	займаюсь спортом	– 24,7%
дивлюсь телевізор, цікавлюсь новинами	– 53,4%	займаюсь хатніми справами: прибирання, шиття, кулінарія тощо	33,6%
відвідую друзів, приймаю гостей	– 46,5%	малюю, конструюю, граю на муз. інструментах, займаюсь улюбленою справою	– 19,0%
відвідую театри, музеї, виставки	– 28,7%	не маю вільного часу	– 7,9%

Загальне враження від результатів складається таке, що студентами використовується передусім те, що, так би мовити, є «під рукою» – читання, прослуховування музики, перегляд телепередач, просто відпочинок, що характерно в цілому для молоді, бо інші форми відпочинку потребують грошей, часу і певних зусиль. З іншого боку, проявляється спрямованість студентів на спілкування (відвідування та прийом гостей, зустрічі з друзями). Активні форми дозвілля менш характерні (театр, спорт, дискотеки, прикладне мистецтво тощо). Очевидні акценти ставляться на слуханні музики, читанні, можливості користування різноманітними програмами, їх переглядами в мережі Internet. Результативністю поступаються позиції, пов'язані з інтересами студентів до театру, музеїв, спорту. Щодо «гостювання», то зафіксований середній результат, який засвідчує, що на спілкування, взаємодію та зустрічі з близьким оточенням і друзями час виділяється.

Духовно-культурні цінності та інтереси особистості формуються насамперед під впливом єдності соціального середовища, громадськості та умов життя. Мається на увазі не студентський колектив, а середовище походження і «основного» життя – сім'я, друзі, знайомі, особливості життя населення за місцем проживання, а також загальна соціально-політична, економічна і духовно-культурна ситуація в суспільстві [10, с. 86].

Ми поділяємо думку І. Бега, що морально-духовне становлення зростаючої особистості нині є пріоритетною метою всієї освітньої системи. Саме воно вимагає удосконалення освітнього процесу в напрямку підвищення культури морально-емоційних взаємин між його суб'єктами, забезпечення їх духовного спілкування, залучення до культури, мистецтва тощо. Сукупність цих складових своїм багатством та розмаїттям завжди були фундаментом духовно-морального розвитку, міцною основою для формування і становлення особистості, оскільки зосереджує гуманістичні цінності, які завжди залишаються пріоритетними і ніколи не старіють.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ціннісна свідомість, духовна культура особистості не може функціонувати абстрактно лише на рівні рефлексії, у відриві від моральної практики. Інакше в силу власної діалектики вона перетворюється на свою протилежність – суспільну байдужість.

На нашу думку, освіту слід розглядати як процес виховання й навчання людського духу (духовності), нерозривної єдності мислення, почуття і волі. Для повної реалізації суті освіти необхідно не тільки викладати дисципліни теорії та практики людського духу поруч з іншими компонентами освітніх програм, але й потрібно здійснювати педагогічну діяльність таким чином, щоб феноменологія духу, людинознавство реально були б духовними принципами методології освітнього процесу в будь-якому закладі освіти.

Підсумовуючи сказане попередньо, можна зробити висновок про необхідність цілеспрямованого керування духовно-моральним становленням і формуванням ціннісних орієнтацій, світогляду зростаючої особистості, зокрема в умовах динамічних суспільних трансформацій, що відбуваються. **Перспективною** траєкторією для подальших наукових пошуків вважаємо: вивчення оцінюючого ставлення особистості до складних реалій буття; розробку сукупності механізмів та практик для духовно-морального відновлення нового покоління з урахуванням динаміки суспільних коливань і перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеенко Т. Ф. Ціннісні орієнтації сімейного виховання : концепція реалізації. *Рідна школа*. 1997. № 10. С. 69-73.
2. Духовно-моральне виховання дітей і молоді в сучасному освітньому просторі : вітчизняний та зарубіжний досвід : нотатки Міжнародної науково-практичної конференції. Університет Григорія Сковороди в Переяславі, сайт. 2023. URL: <https://spf.uhsp.edu.ua/2023/07/03/duhovno-moralne-vyhovannya-ditej-i-molodi-v-suchasnomu-osvitnomu-prostori-vitchyznyanyj-ta-zarubizhnyj-dosvid-notatky-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi/>
3. Духовне становлення суспільства / В. П. Андрушенко (кер.), Є. М. Бабосов, Л. В. Губерський, В. А. Вергун та ін. Київ : Либідь, 1990. 197 с.
4. Іванченко В. В. Духовно-моральні цінності як гармонійна основа процесу формування світогляду школяра. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : Збірник наукових праць. Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України ; Інститут спеціальної педагогіки Академії педагогічних наук України, № 6(8). 2009. С. 433-441.
5. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 2000. 384 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Київ : «Шкільний світ», 2001. 24 с.
7. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
8. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Документ 896-93-п, чинний, поточна редакція від 9.05.1996, підстава – 576-96-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.
9. Психологічних словник / За ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. С. 487.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5-ти тт. : Виховання і самовиховання. Київ : Рад. школа, 1979. 219 с.
11. Шулигіна Р. А. Проблема творчої самореалізації особистості в системі духовних орієнтирів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. Вип. 17, кн. 2. С. 478-485. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14034/Vihovannya%20molody.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

12. Шулигіна Р. А. Виховання духовно-моральних цінностей особистості як суспільно-освітній пріоритет. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 879-883. URL: <https://ol.world-ontology.org/wp-content/uploads/2023/02/%D0%97%D0%B1-IV220-%D0%A8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf>

13. Шулигіна Р. А. Толерантність як ціннісна основа виховання дітей дошкільного віку в координатах сучасних змін. *Dieta a materská škola. Nekonferenčný vedecký recenzovaný zborník*. Editori : Paed Dr. Monika Miňová, PhD. & PhDr. PaedDr. Matej Slováček. Slovakia : Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu SV OMEP, 2023. 134 strán. (S. 122-131). URL: https://omep.sk/wp-content/uploads/2023/12/Dieta-a-materska-skola_ZBORNÍK-2023_OMEPEP.pdf

14. Шулигіна Р. А. Особистісні детермінанти розвитку духовно-творчої активності дітей дошкільного віку. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка. Харків : НДВП «Інтелект-Експрес-Капітал», 2023. Вип. 5. С. 92-96. URL: <https://ol.world-ontology.org/wp-content/uploads/2023/11/14.V-2023-%D0%A8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%A0-%D0%90.pdf>

15. Якимчук О. І. Досягнення та суперечності реалізації «Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті». *Вища освіта України*, 2019. С. 62-67. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37469/Yakymchuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

REFERENCES:

1. Aliekseienko, T. F. (1997). Tsinnisni oriientatsii simeinoho vykhovannia : kontseptsiiia realizatsii [Value orientations of family upbringing : concept of implementation]. *Ridna shkola – Home school*, 10, 69-73 [in Ukrainian].

2. *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei i molodi v suchasnomu osvithnomu prostori : vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid* [Spiritual and moral education of children and youth in the modern educational space: domestic and foreign experience] : notatky Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (2023). Universytet Hryhorii Skovorody v Pereiaslavi. Retrieved from: <https://spf.uhsp.edu.ua/2023/07/03/duhovno-moralne-vykhovannya-ditej-i-molodi-v-suchasnomu-osvithnomu-prostori-vitchyznyanyj-ta-zarubizhnyj-dosvid-notatky-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi/> [in Ukrainian].

3. Dukhovne stanovlennia suspilstva [Spiritual formation of society]. (1990). V. P. Andrushenko (Ed.), Ye. M. Babosov, L. V. Huberskyi, V. A. Verhun ta in. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

4. Ivanchenko, V. V. (2009). Dukhovno-moralni tsinnosti yak harmoniina osnova protsesu formuvannia svitohliadu shkoliara [Spiritual and moral values as a harmonious basis for the process of forming a student's worldview]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvyvy potrebamy – Actual problems of teaching and upbringing of people with special needs* : Zbirnyk naukovykh prats. Vyshchyi navchalnyi zaklad «Vidkryti mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny «Ukraina»; Instytut vyshchoi osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy; Instytut spetsialnoi pedahohiky Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 6(8), 433-441 [in Ukrainian].

5. Malakhov, V. A. (2000). Etyka : kurs lektsii [Ethics : a course of lectures] : navch. posibnyk. 2–he vyd., pererob. i dop. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

6. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti [The National Doctrine of Education Development in Ukraine in the XXI Century]. (2001). Kyiv : «Shkilnyi svit» [in Ukrainian].

7. Pomytkin, E. O. (2005). Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti [Psychology of spiritual development of the individual] : monohrafiia. Kyiv : Nash chas [in Ukrainian].

8. Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» («Ukraina XXI stolittia») [On the State National Programme 'Education' ('Ukraine of the XXI century')]. (1996). Dokument 896-93-p, chyn-

nyi, potochna redaktsiia vid 9.05.1996, pidstava – 576-96-p. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. Psykholohichnykh slovnyk [Psychological dictiona]. (1982). V. I. Voitko (Ed.). Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). Vybrani tvory : V 5-ty tt. : Vychovannia i samovychovannia [Selected works : In 5 volumes : Education and self-education]. Kyiv : Rad. Shkola [in Ukrainian].

11. Shulyhina, R. A. (2013). Problema tvorchoi samorealizatsii osobystosti v systemi dukhovnykh oriientyryv [The problem of creative self-realisation of the individual in the system of spiritual guidelines]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of upbringing of children and pupils : zb. nauk. prats. Kirovohrad : Imeks-LTD. Vyp. 17, kn. 2, 478-485.* Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14034/Vihovannya%20molody.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

12. Shulyhina, R. A. (2022). Vychovannia dukhovno-moralnykh tsinnosti osobystosti yak suspilno-osvitnii priorytet [Education of spiritual and moral values of the individual as a social and educational priority]. *Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v XXI stolitti – Spiritual and intellectual education and training of young people in the XXI century : mizhnar. period. zb. nauk. pr. / V. P. Babycha, Yu. D. Boichuka, L. S. Rybalko, O. M. Khvostychenka (Ed.). Kharkiv : VNNOT. Vyp. 4, 879-883.* Retrieved from: <https://ol.world-ontology.org/wp-content/uploads/2023/02/%D0%97%D0%B1-IV220-%D0%A8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%B-D%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].

13. Shulyhina, R. A. (2023). Tolerantnist yak tsinnisna osnova vykhovannia ditei doshkilnoho viku v koordynatakh suchasnykh zmin [Tolerance as a value basis for the education of preschool children in the coordinates of modern changes]. *Dieta a materska škola. Nekonferenčný vedecký recenzovaný zborník. Editori : Paed Dr. Monika Miňová, PhD. & PhDr. PaedDr. Matej Slováček. Slovakia : Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu SV OMER, 122-131.* Retrieved from: https://omep.sk/wp-content/uploads/2023/12/Dieta-a-materska-skola_ZBORNÍK-2023_OMEp.pdf [in Ukrainian].

14. Shulyhina, R. A. (2023). Osobystisni determinanty rozvytku dukhovno-tvorchoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku [Personal determinants of the development of spiritual and creative activity of preschool children]. *Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v XXI stolitti – Spiritual and intellectual education and training of youth in the XXI century : mizhnar. period. zb. nauk. pr. V. P. Babycha, O. M. Khvostychenka (Ed.). Kharkiv : NDVP «Intelekt-Ekspres-Kapital». Vyp. 5, 92-96.* Retrieved from: <https://ol.world-ontology.org/wp-content/uploads/2023/11/14.V-2023-%D0%A8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%A0-%D0%90.pdf> [in Ukrainian].

15. Yakymchuk, O. I. (2019). Dosiahnennia ta superechnosti realizatsii «Natsionalnoi doktryny rozvytku osvity u XXI stolitti» [Achievements and contradictions of the implementation of the National Doctrine of Education Development in the XXI century]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine, 62-67.* Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37469/Yakymchuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.28
UDC 37.091.12.011.3:005.336.4

TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS AS A BASIS FOR EFFECTIVE LEARNING IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL CHALLENGES

Yang Jingwen

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-7774-694X>
e-mail: yangjingwen59@gmail.com

Ivan Vedmedenko

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0007-9235-2642>
e-mail: Jony.Silenc@gmail.com

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of pedagogical skills as a key factor in the effective professional activity of teachers in the modern educational environment. Pedagogical skill is considered as an integrated quality of a teacher's personality, which combines deep professional knowledge, a high level of practical skills, developed emotional intelligence and personal qualities necessary for successful teaching and upbringing of students. In the context of constant changes and development of educational standards, it is noted that pedagogical skills ensure the teacher's ability to adapt flexibly, stimulate students' motivation to learn and promote their comprehensive development.

The main factors influencing the formation and development of pedagogical skills are identified, including innovative pedagogical practices, the process of digitalization, the need to develop critical thinking, and the formation of an inclusive environment. The author analyzes how modern challenges, including the rapid integration of digital technologies and growing demands for inclusiveness in education, require updated approaches to the professional development of teachers. This, in turn, poses new challenges for teachers to continuously improve their professional skills and working methods.

Particular attention is paid to the importance of introducing innovative methods in the process of teacher training. The importance of developing emotional intelligence, the ability to introspect and psychological stability is emphasized, which help teachers to adapt more effectively to change and maintain a positive emotional background, which is the key to preventing professional burnout. It is noted that the emotional stability of the teacher directly affects the quality of the educational process, forming a healthy emotional climate in the classroom and promoting productive interaction with students.

The conclusions emphasize the need to create comprehensive in-service training programs focused on the development of teachers' pedagogical skills and their adaptation to modern requirements. Such programs will contribute to raising the professional level of teachers, their ability to adapt flexibly in the educational process and effectively perform educational tasks focused on the development of students in a modern globalized society.

Key words: pedagogical skills, professional competence of a teacher, emotional intelligence, overcoming professional burnout, pedagogical innovations, professional growth, educational environment, digitalization of education.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/2.2024.28

УДК 37.091.12.011.3:005.336.4

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ

Ян Цзінвень

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0008-7774-694X>
e-mail: yangjingwen59@gmail.com

Ведмеденко І. О.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0007-9235-2642>
e-mail: Jony.Silenc@gmail.com

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз педагогічної майстерності як ключового чинника ефективної професійної діяльності вчителя в сучасному освітньому середовищі. Педагогічна майстерність розглядається як інтегрована якість особистості педагога, що поєднує в собі глибокі професійні знання, високий рівень практичних умінь, розвинений емоційний інтелект та особистісні якості, необхідні для успішного навчання та виховання учнів. У контексті постійних змін і розвитку освітніх стандартів зазначено, що педагогічна майстерність забезпечує здатність вчителя до гнучкої адаптації, стимулює мотивацію учнів до навчання і сприяє їхньому всебічному розвитку.

Визначено основні чинники, що впливають на формування та розвиток педагогічної майстерності, включаючи інноваційні педагогічні практики, процес цифровізації, необхідність розвитку критичного мислення, формування інклюзивного середовища. Аналізується, як сучасні виклики, зокрема швидка інтеграція цифрових технологій та зростаючі вимоги до інклюзивності в освіті, вимагають оновлення підходів до професійного зростання педагогів. Це, у свою чергу, ставить перед вчителями нові завдання щодо постійного вдосконалення своїх професійних навичок і методів роботи.

Особливу увагу приділено значенню впровадження інноваційних методів у процес підвищення кваліфікації вчителів. Підкреслюється важливість розвитку емоційного інтелекту, здатності до самоаналізу та психологічної стійкості, які допомагають вчителям ефективніше адаптуватися до змін і підтримувати позитивний емоційний фон, що є запорукою запобігання професійному вигоранню. Зазначено, що емоційна стабільність вчителя безпосередньо впливає на якість навчально-виховного процесу, формуючи здоровий емоційний клімат у класі та сприяючи продуктивному взаємодії з учнями.

У висновках наголошується на необхідності створення комплексних програм підвищення кваліфікації, орієнтованих на розвиток педагогічної майстерності вчителів, а також на їхню адаптацію до сучасних вимог. Такі програми сприятимуть підвищенню професійного рівня педагогів, їхній здатності до гнучкої адаптації в освітньому процесі та ефективному виконанню освітніх завдань, орієнтованих на розвиток учнів у сучасному глобалізованому суспільстві.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійна компетентність учителя, емоційний інтелект, подолання професійного вигорання, педагогічні інновації, професійне зростання, освітнє середовище, цифровізація освіти.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Педагогічна майстерність займає центральне місце у професійній діяльності вчителя і є визначальним фактором для забезпечення якісної освіти. Це поняття охоплює широкий спектр якостей і умінь, які дозволяють педагогу ефективно організовувати навчальний процес, впливати на формування учнів як особистостей, забезпечувати розвиток їхнього критичного мислення та інтелектуального потенціалу. Сучасні тенденції в освітньому середовищі вимагають від учителя не лише глибокого володіння предметом, але й здатності до адаптації, інноваційного підходу в роботі, емоційної стійкості та гнучкості в міжособистісних стосунках. Саме ці аспекти підкреслюють важливість педагогічної майстерності як комплексної компетентності, що інтегрує знання, навички, цінності та педагогічну культуру [4].

В умовах реформування освітньої системи України, зокрема впровадження Концепції Нової української школи, роль педагога зазнала значних змін. Нині вчитель не лише транслює знання, але й виступає фасилітатором, наставником та коучем, який допомагає учням розвивати навички самостійного навчання, критичного мислення та креативності. Відповідно, педагогічна майстерність виходить за межі традиційного підходу до викладання і стає важливим елементом сучасної освіти, орієнтованої на компетентнісні результати, розвиток особистісного потенціалу учнів та їх підготовку до життя у швидкозмінному світі.

У контексті цих змін педагогічна майстерність включає не лише володіння методиками навчання, а й вміння адаптувати освітні практики до сучасних викликів, таких як діджиталізація, дистанційне навчання, інклюзія, розвиток емоційного інтелекту та комунікативної компетентності. Педагог, який володіє цими навичками, здатен не тільки ефективно передавати знання, але й створювати сприятливе середовище для розвитку особистості кожного учня, враховуючи його індивідуальні потреби та особливості.

Питання педагогічної майстерності вже тривалий час залишається у центрі уваги науковців. Її основи, як важливий компонент професійної підготовки педагога, висвітлено в роботах таких дослідників, як Є. Барбіна, Т. Вахрушева, І. Зязюн, В. Крутецький, Л. Загородня, Л. Кайдалова та інших. Проблематика змісту, методів і форм формування педагогічної майстерності вчителів стала об'єктом досліджень І. Андріаді, І. Зязюна, Л. Крамущенко, П. Лузана, А. Маркової, Н. Теличко, В. Теслюка, Л. Шовкун та інших учених.

Зокрема, І. Зязюн глибоко досліджував теоретичні аспекти педагогічної майстерності, її сутність і структуру. Він аналізував шляхи формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення й саморозвитку, що є важливим підґрунтям для ефективно педагогічної діяльності [7]. У свою чергу, Н. Бутенко, Л. Крамущенко, Н. Кузьміна акцентували увагу на педагогічних здібностях, виокремлюючи їх на загальні та спеціальні. Н. Теличко зробила вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних основ формування педагогічної майстерності, зосереджуючись на особливостях підготовки вчителів початкової школи [6].

Попри велику кількість досліджень і наукових праць, присвячених педагогічній майстерності, процес її формування в умовах сучасної освіти залишається складним завданням. Поряд із розвитком традиційних педагогічних компетентностей, сучасний учитель повинен володіти такими якостями, як гнучкість, адаптивність, креа-

тивність і здатність до швидкого реагування на зміни. Це передбачає постійну роботу над самовдосконаленням, участь у професійних тренінгах, семінарах і курсах підвищення кваліфікації, що допомагають педагогам розвивати свої навички та залишатися конкурентоспроможними в умовах стрімко мінливого освітнього середовища.

Тож, сучасна педагогічна майстерність – це синергія багатьох складових, які включають не лише професійні знання та методичні уміння, а й здатність до інновацій, комунікативні навички, емоційну стійкість та безперервний професійний розвиток.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є визначення шляхів удосконалення педагогічної майстерності сучасних учителів через впровадження інноваційних методик, розвиток емоційної компетентності та підвищення професійної ефективності в умовах цифрової та інклюзивної освіти.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) проаналізувати наукову літературу з питань педагогічної майстерності, особливо в контексті її розвитку в умовах цифровізації та інклюзії; 2) визначити ключові компоненти педагогічної майстерності, такі як професійна компетентність, емоційний інтелект та педагогічна техніка, що відповідають вимогам сучасної освіти; 3) дослідити вплив цифрових технологій на педагогічну діяльність та розвиток емоційної компетентності вчителя; 4) розробити рекомендації для вдосконалення педагогічної майстерності вчителів шляхом інтеграції інноваційних методик та емоційного інтелекту в освітній процес.

Реалізація зазначених завдань передбачає застосування теоретичних та емпіричних **методів дослідження**, зокрема аналізу науково-методичної літератури, спостереження за навчальним процесом і рефлексивних методів для оцінки результатів впровадження новітніх підходів у педагогічну практику.

Це дослідження спрямоване на поглиблення розуміння сучасних методів і підходів до вдосконалення педагогічної майстерності, що дозволить підвищити ефективність професійної діяльності вчителів та забезпечити якісну освіту в сучасних умовах.

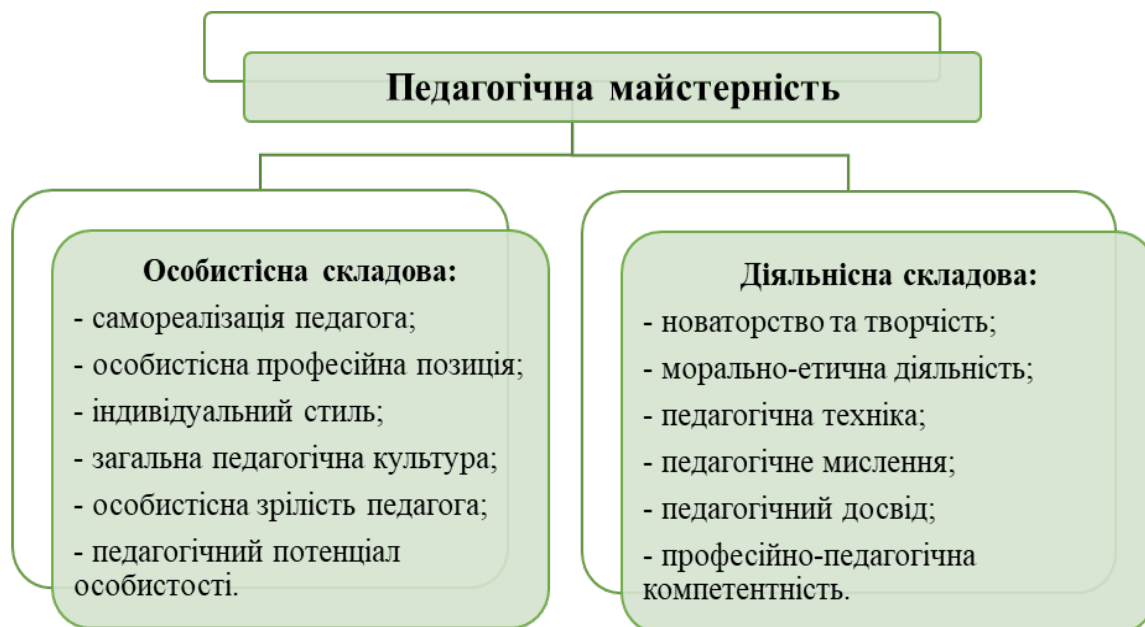
Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна майстерність учителя передбачає здатність організувати свою діяльність на високому рівні. Володіння досконалими навичками викладання забезпечує ефективність професійної діяльності, сприяє розкриттю особистісного потенціалу в умовах творчої праці та дозволяє отримувати задоволення від спілкування з талановитими учнями [11]. Як зазначає Н. Теличко, на етапі досягнення майстерності формується особлива властивість професійної діяльності – здатність інтегруватися в будь-який науково-практичний контекст, використовувати накопичений досвід та інформацію для вирішення професійних завдань і власного розвитку [8].

Педагогічну майстерність можна також охарактеризувати як «високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей». Н. Кузьміна розглядає її як найвищий рівень виконання професійної діяльності, який базується на сформованих уміннях педагога. У свою чергу, І. Зязюн визначає педагогічну майстерність як комплекс особистісних властивостей, що дозволяють організувати професійну діяльність на рефлексивній основі. На його думку, вона виступає як найвищий рівень педагогічної діяльності, що характеризує її якість, а також як прояв творчої активності вчителя, яка забезпечує психологічні механізми успішності діяльності [1]. Таким чином, педагогічна майстерність можна трактувати як готовність педагога до ви-

сокопрофесійного виконання своїх обов'язків, поєднуючи творчість, креативність, важливі професійні якості та любов до дітей.

Для ефективної підготовки студентів до виконання ролі вчителя в умовах Нової української школи важливо чітко визначити структуру педагогічної майстерності. У цьому контексті особливе значення має думка Н. Теличко [8], яка виділяє дві ключові складові педагогічної майстерності: особистісну та діяльнісну. Дослідниця наголошує на їхній тісній взаємозалежності, підкреслюючи, що вони гармонійно співвідносяться на кожному етапі підготовки та професійного вдосконалення педагога (рис. 1).

Рис. 1. Складові педагогічної майстерності (за Н. Теличко).

У сучасних умовах, коли відбувається глобальна цифровізація освітнього процесу, зростає важливість використання новітніх технологій у навчанні. Педагогічна майстерність тепер включає в себе не лише знання предмета та традиційні методи навчання, але й уміння інтегрувати цифрові інструменти в освітній процес, створювати інтерактивні освітні середовища та використовувати онлайн-ресурси для підвищення ефективності навчання [5]. Це вимагає від педагога високого рівня інформаційно-цифрової компетентності, здатності до самонавчання та постійного оновлення знань. Таким чином, педагогічна майстерність стає процесом безперервного професійного розвитку, який охоплює як традиційні аспекти педагогічної діяльності, так і нові підходи, що відповідають сучасним викликам освіти [3].

Одним із ключових аспектів сучасної педагогічної майстерності є розвиток емоційного інтелекту вчителя. Сьогодні важливість емоційної стійкості, емпатії та здатності до управління власними емоціями стає дедалі більш очевидною, адже ці риси впливають на загальний клімат у класі та якість освітнього процесу. Дослідження показують, що учителі, які демонструють високий рівень емоційного інтелекту, здатні створювати позитивну атмосферу в класі, стимулюючи учнів до активного навчання та розвитку їхнього потенціалу. Емоційна компетентність педагога також сприяє запобіганню професійному вигоранню, яке стає дедалі актуальнішою проблемою у світі освіти.

Педагогічна майстерність у сучасних умовах є складним і багатоаспектним феноменом, який включає не лише традиційні елементи професійної діяльності педагога, але й нові компоненти, обумовлені трансформаціями в освіті та суспільстві. У сучасній науковій думці педагогічна майстерність трактується як інтегральна характеристика особистості вчителя, яка включає його високий рівень професійної компетентності, емоційну стабільність, здатність до рефлексії та використання новітніх технологій у навчальному процесі. Важливими аспектами є педагогічні здібності, творчий підхід, здатність до адаптації в умовах швидких змін в освітньому середовищі.

Педагогічна майстерність є багатовимірним утворенням, яке охоплює такі ключові компоненти:

1. *Професійна компетентність.* Це центральний компонент, який забезпечує високу якість викладання. Сучасний учитель повинен не лише мати глибокі знання свого предмета, але й розуміти психологічні та соціальні механізми навчання і виховання. Професійна компетентність сьогодні виходить за межі традиційного поняття і включає цифрову грамотність, здатність інтегрувати технології у навчальний процес, а також готовність до постійного оновлення знань у відповідь на вимоги часу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає не просто бажаним, а необхідним елементом професійної компетентності педагога. Це дозволяє вчителям модернізувати навчальні методики, покращувати доступ до освітніх ресурсів та індивідуалізувати підхід до кожного учня [10].

2. *Педагогічні здібності.* Вчитель у сучасному освітньому середовищі повинен мати набір особистісних якостей, які забезпечують успішну взаємодію з учнями, колегами та батьками. Серед ключових педагогічних здібностей виділяють емпатію, толерантність, комунікабельність, інтуїцію та креативність. Важливою стає здатність до швидкого налагодження контактів, забезпечення позитивного емоційного середовища в класі, а також вміння працювати з різними типами учнів, враховуючи їх індивідуальні особливості та потреби. Педагог повинен бути не лише передавачем знань, але й наставником, який допомагає учням знайти своє місце в суспільстві, розвивати свої сильні сторони та формувати життєві компетентності.

3. *Педагогічна техніка.* У широкому розумінні, це сукупність методів, прийомів і засобів, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Вона включає не тільки вербальне і невербальне спілкування, але й уміння управляти своїми емоціями, інтонувати мовлення, використовувати жести та міміку для підсилення комунікативного ефекту. Педагогічна техніка охоплює також здатність регулювати свій психічний стан і тримати рівновагу в напружених ситуаціях, що особливо важливо у сучасних умовах зростання стресових факторів в освітній сфері. Висока культура мовлення, вміння підбирати точні слова та зберігати спокій у складних педагогічних ситуаціях є важливою складовою педагогічної техніки.

4. *Емоційний інтелект та педагогічний такт.* Емоційний інтелект, або здатність розпізнавати, розуміти і керувати емоціями, стає одним із найважливіших факторів педагогічної майстерності у сучасних умовах. Учитель з розвиненим емоційним інтелектом здатен ефективніше налагоджувати взаємодію з учнями, створювати позитивний емоційний клімат у класі, що сприяє продуктивному навчанню. Педагогічний такт – це мистецтво педагогічного впливу на учнів таким чином, щоб не знижувати їхню самооцінку, а навпаки, мотивувати до саморозвитку. Ця складова стає особливо важливою у роботі з учнями, які мають низький рівень мотивації або стикаються з труднощами у навчанні.

Однією з найважливіших тенденцій у сучасній педагогічній діяльності є впровадження новітніх технологій у навчальний процес. Діджиталізація освіти дозволяє учителям створювати інноваційні освітні середовища, де учні мають змогу самостійно опановувати навчальний матеріал, використовувати різні джерела інформації, інтегрувати міждисциплінарні знання та розвивати навички, необхідні для життя в цифровому суспільстві. Інтерактивні платформи, віртуальні класи, онлайн-курси та інші цифрові інструменти дозволяють створювати нові форми навчання, які відповідають вимогам сучасного світу.

Цифрові технології також значно підвищують можливості для персоналізації навчання, коли учитель може створювати індивідуальні програми для кожного учня залежно від його потреб та рівня знань. Це дозволяє більш точно враховувати індивідуальні особливості учнів, розвивати їхні сильні сторони та працювати над подоланням слабких місць.

Педагогічна майстерність передбачає постійний розвиток творчого потенціалу вчителя. Сучасні дослідження підкреслюють важливість креативності як одного з ключових компонентів успішної педагогічної діяльності. Творчий підхід дозволяє учителю знаходити нові методи та засоби для вирішення педагогічних завдань, стимулювати інтерес учнів до навчання, створювати оригінальні навчальні матеріали та використовувати нестандартні підходи для формування навчальних компетенцій у різних учнів [2].

Креативність в педагогічній діяльності також важлива для розв'язання складних ситуацій, які часто виникають у класі, коли стандартні підходи не дають бажаного результату. Використання нових методів навчання, таких як гейміфікація, проєктні роботи, дебати, дозволяють учням більше залучатися до навчального процесу, розвивати свої соціальні та комунікативні навички, а також формувати критичне мислення.

Одним із головних викликів для сучасного педагога є необхідність постійного професійного розвитку. В умовах швидких змін в освітньому середовищі, зокрема впровадження нових технологій, зміни освітніх стандартів та збільшення вимог до якості освіти, учителі повинні постійно підвищувати свій рівень компетентності, навчатися новим методам роботи та адаптуватися до нових умов. Для цього важливо використовувати можливості професійного розвитку через участь у тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, конференціях та інших формах навчання.

Іншим викликом є робота з учнями, які мають особливі освітні потреби. Інклюзивна освіта ставить перед учителями завдання забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних або психологічних особливостей. Це вимагає від педагога не тільки спеціальних знань і навичок, але й високого рівня емоційної стійкості, терпимості та здатності працювати в умовах багатоманіття.

Таким чином, педагогічна майстерність – це складний багатокomпонентний процес, що охоплює не лише традиційні педагогічні знання та навички, але й здатність педагога адаптуватися до нових викликів сучасного світу. В умовах глобалізації, діджиталізації та інклюзивності педагогічна діяльність стає дедалі складнішою, вимагаючи від вчителя високого рівня професійної гнучкості, вміння поєднувати різні методи та підходи, а також здатності до постійного самовдосконалення.

Здатність до творчості, креативного підходу та впровадження інновацій є важливими складовими педагогічної майстерності. Вони дозволяють вчителю створювати нестандартні навчальні ситуації, що стимулюють учнів до активної пізнавальної діяльності, розвитку їхнього критичного мислення та особистісного зростання. Використання інтерактивних методик, проєктних робіт, а також залучення учнів до

співпраці сприяє розвитку комунікативних навичок і соціальної адаптації учнів, що є надзвичайно важливим в умовах сучасного суспільства [9].

Значну роль у педагогічній майстерності відіграє також емоційна компетентність вчителя, його здатність керувати власними емоціями та розуміти емоційні стани учнів. Уміння створювати позитивний емоційний клімат у класі, підтримувати учнів у важких ситуаціях, проявляти емпатію та педагогічний такт є важливими для успішної реалізації навчального процесу.

Сучасні виклики в освітній сфері вимагають від педагога не тільки високої професійної майстерності, а й здатності до адаптації та постійного самовдосконалення. У зв'язку з активною діджиталізацією, змінами в суспільстві та необхідністю формування нових компетенцій у молоді, педагогам стає важливо інтегрувати інноваційні підходи у свою діяльність, адаптуючись до потреб сучасного учня. Розвиток професійної компетентності, педагогічних здібностей та емоційного інтелекту є ключовими складовими, що забезпечують успішну реалізацію педагогічної майстерності.

Для досягнення цих цілей, нижче наведені практичні рекомендації, які можуть стати корисними у вдосконаленні педагогічних навичок та побудові ефективного навчального процесу.

1. *Розвиток професійної компетентності:*

– Курси підвищення кваліфікації: Регулярна участь у навчальних заходах, орієнтованих на новітні освітні методики та технології.

– Інтеграція цифрових технологій: Використання інтерактивних платформ і цифрових інструментів для персоналізації навчання та розширення доступу до освітніх ресурсів.

2. *Зміцнення педагогічних здібностей:*

– Емоційно-інтелектуальні тренінги: Програми, спрямовані на розвиток емпатії, стресостійкості та ефективного комунікаційного стилю.

– Рефлексивні практики: Ведення педагогічного щоденника, обговорення складних випадків у роботі для вдосконалення навичок адаптації до потреб учнів.

3. *Удосконалення педагогічної техніки:*

– Вправи на розвиток виразності мови: Робота над інтонаційною гнучкістю та невербальними навичками для ефективного комунікування з учнями.

– Методи управління емоційним станом: Практики саморегуляції та релаксації, такі як дихальні вправи і короткі медитації.

4. *Розвиток емоційного інтелекту і педагогічного такту:*

– Соціально-емоційне навчання: Впровадження методик для розвитку у учнів позитивного ставлення та вміння будувати стосунки, що також допомагає вчителям краще розуміти емоційний стан класу.

– Інтерактивні вправи для самопізнання: Проведення занять з обміну позитивним досвідом, вправи на вербалізацію емоцій, які допомагають учням та вчителю знаходити спільну мову та уникати конфліктів.

Ці рекомендації допоможуть педагогу не лише розвивати ключові навички педагогічної майстерності, але й постійно вдосконалювати свою практику відповідно до вимог сучасного освітнього середовища.

Таким чином, педагогічна майстерність у сучасному світі охоплює як традиційні знання та вміння, так і здатність інтегрувати новітні технології та адаптуватися до змінних умов. Вона вимагає від педагога високого рівня професійної компетентності, креативності, емоційної стійкості та навичок ефективного спілкування, що

сприяють створенню інноваційного та підтримуючого середовища для навчання. Ці фактори визначають ефективність педагогічної діяльності та підсилюють взаємодію з учнями, допомагаючи їм досягати успіху в навчанні та особистісному розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Педагогічна майстерність у сучасному освітньому просторі є багатогранним і динамічним явищем, яке поєднує в собі професійну компетентність, творчий підхід, педагогічні здібності, техніку спілкування і емоційну стійкість вчителя. В умовах стрімких змін в освіті та впровадження новітніх технологій роль педагогічної майстерності зростає, оскільки вона визначає не тільки якість навчального процесу, але й ефективність взаємодії між учнем і вчителем, що впливає на розвиток учнів як особистостей.

Сучасна педагогічна майстерність потребує від вчителя не лише глибокого володіння предметом і методиками навчання, але й здатності адаптуватися до нових викликів, таких як діджиталізація освіти, інтеграція інклюзивних підходів, дистанційне та змішане навчання. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методів та новітніх підходів до навчання стає необхідною умовою професійної діяльності вчителя. У цьому контексті педагог повинен бути гнучким, здатним адаптувати свої методики до нових вимог, враховувати індивідуальні особливості учнів, створювати для них персоналізовані навчальні траєкторії.

Особливого значення набуває розвиток емоційної компетентності педагога, яка дозволяє не тільки ефективно керувати власними емоціями, але й створювати сприятливий психологічний клімат у класі. Емоційний інтелект педагога дозволяє краще розуміти емоційні потреби учнів, забезпечувати підтримку у складних ситуаціях та стимулювати їх до саморозвитку. Це, своєю чергою, впливає на зниження стресу в навчальному процесі та підвищення мотивації учнів до навчання.

Педагогічна майстерність також тісно пов'язана з інклюзивною освітою, яка вимагає від педагога нових навичок та підходів до роботи з учнями, що мають особливі освітні потреби. Це вимагає постійного підвищення кваліфікації, вивчення нових методик та підходів, які дозволяють забезпечити рівний доступ до освіти для всіх учнів. Інклюзивні підходи вимагають від учителів високого рівня терпимості, емпатії та здатності до адаптації навчального процесу під індивідуальні потреби кожної дитини.

Одним із ключових викликів для сучасних педагогів є постійний професійний розвиток. В умовах швидких змін, впровадження нових технологій і стандартів, учителі повинні постійно оновлювати свої знання та вдосконалювати навички. Це можливо через участь у професійних тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, участь у професійних спільнотах і обмін досвідом з колегами.

Подальші дослідження педагогічної майстерності мають зосередитися на пошуку ефективних підходів до впровадження цифрових технологій у навчальний процес, розвитку емоційної стійкості педагогів та їхньої готовності до роботи в інклюзивному середовищі. Поглиблене вивчення цих аспектів дозволить забезпечити більш якісну та сучасну освіту, яка відповідатиме потребам як учнів, так і суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
2. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача. Харків : НФаУ. 2009. 150 с.

3. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності. Київ : СПД Богданова А.М., 2009. 328 с.
4. Максимчук І. А., Вощевська О. В., Сагач О.М., Височан Л. М., Степаненко Л. М., Матвієнко О. В. Система втілення багатоаспектного підходу в підвищенні педагогічної майстерності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Випуск 1 (129). С. 47-55.*
5. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Височан Л. М., Височан З. Ю., Чорна Г. В., Максимчук І. А. Модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Випуск 1 (129). С. 64-71.*
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20>
7. Педагогічна майстерність : Хрестоматія : [навч. посіб.] / Упоряд. : І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. ; За ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 462 с.
8. Теличко Н. В. Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього учителя початкових класів : монографія. Київ : Кондор, 2014. 522 с.
9. Топузов О. М., Малихін О. В., Опалюк, Т. Л. Педагогічна майстерність : розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2018. 292 с.
10. Фоміна Л. Педагогічна майстерність викладача ЗВО – основа професійної компетентності. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 8 (26). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8\(26\)-1228-1242](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)-1228-1242)
11. Bartkiv O., Smalko O. Formation of fundamentals of pedagogical skills of future teachers. *Scientific bulletin of uzhorod university. series: «pedagogy. social work»*. 2021. № 1(48). С. 24-28. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.24-28>

REFERENCES:

1. Zyazyun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra : idealy i realiyi* [Pedagogy of good : ideals and realities]. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
2. Kaidalova, L. H., Shchokina, N. B. & Vakhrusheva, T. Yu. (2009). *Pedahohichna maisternist vykladacha* [Pedagogical mastery of the teacher]. Kharkiv : NFau [in Ukrainian].
3. Lavrinenko, O. A. (2009). *Istoriia pedahohichnoi maisternosti* [History of pedagogical mastery]. СПД Bohdanova A. M. [in Ukrainian].
4. Maksymchuk, I. A., Voschevska, O. V., Sahach, O. M., Vysochan, L. M., Stepanenko, L. M., & Matviienko, O. V. (2021). *Systema vtilennia bahatohaspektrnoho pidkhdou v pidvyshchenni pedahohichnoi maisternosti* [System of implementing a multifaceted approach to improving pedagogical mastery]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kultury (fyzichna kultura i sport) – Scientific Journal of National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series No. 15. Scientific-Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports) : zb. naukovykh prats, 1(129), 47-55*. Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. Matviienko, O. V., Stepanenko, L. M., Vysochan, L. M., Vysochan, Z. Yu., Chorna, H. V. & Maksymchuk, I. A. (2021). *Model rozvytku pedahohichnoi maisternosti maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiynoi pidhotovky* [Model of developing pedagogical mastery of future teachers in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*

imeni M. P. Drahomanova. Serii № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kultury (fizychna kultura i sport) – *Scientific Journal of National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series No. 15. Scientific-Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)* : zb. naukovykh prats, 1 (129), 64-71. Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual Framework for Secondary School Reform]. (2016). URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna %20](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20).

7. Pedahohichna maisternist : Khrestomatiia [Pedagogical mastery : Anthology]. (2008). Uporiad. : I. A. Ziazun, N. H. Bazylevych, T. H. Dmytrenko ta in. ; I. A. Ziazun (Ed.). Kyiv : SPД Bohdanova A. M. [in Ukrainian].

8. Telychko, N. V. (2014). Teoriia i metodyka formuvannia osnov pedahohichnoi maisternosti maibutnoho uchytelia pochatkovykh klasiv [Theory and methods of forming the foundations of pedagogical skills of the future primary school teacher]. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].

9. Topuzov, O. M., Malykhin, O. V., & Opaliuk, T. L. (2018). Pedahohichna maisternist : rozvytok profesiyno-pedahohichnoi adaptivnosti ta sotsialnoi refleksii maibutnoho vchytelia [Pedagogical mastery : Development of professional-pedagogical adaptability and social reflection of future teachers]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

10. Fomina, L. (2024). Pedahohichna maisternist vykladacha ZVO – osnova profesiynoi kompetentnosti [Pedagogical mastery of a higher education institution teacher – the foundation of professional competence]. *Vicnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 8 (26). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8\(26\)-1228-1242](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)-1228-1242) [in Ukrainian].

11. Bartkiv, O., & Smalko, O. (2021). Formation of fundamentals of pedagogical skills of future teachers. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series : «Pedagogy. Social Work»*, 1 (48), 24-28. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.24-28>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АГІЛЯР ТУКЛЕР
Вікторія
Вільямівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: v.v.ahiliar-tukler@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0000-5548-1938

АНДРУЩЕНКО
Наталія
Вікторівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: nataliandrushchenko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-4667-8824

БАРАНОВСЬКА
Лілія
Володимирівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: liliya03.05@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3437-7995

ВАН
Ці

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: wangqi771207@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6845-1447

ВАСИЛЕНКО
Катерина
Сергіївна

доктор філософії зі спеціальності «Освітні,
педагогічні науки»,
викладач кафедри здоров'язбережувальної освіти
та фізичної рекреації,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: k.s.vasylenko@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-3152-4790

ВАСЮТИНА
Тетяна
Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-0253-1932

ВЕДМЕДЕНКО
Іван
Олександрович

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: Jony.Silenc@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-9235-2642

ГУБАРЄВА
Дар'я
Вячеславівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: kameta2014@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4513-8586

ЄВДОКИМОВ
Максим
Миколайович

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: Emn080808@gmail.com
https://orcid.org/0009-0002-2865-5191

ІЛУЦА
Анастасія
Олександрівна

аплікант конкурсу наукових робіт Малої академії наук,
учениця 10 класу Білоцерківського академічного ліцею
«Мала академія наук» Білоцерківської міської ради
Київської області
(Біла Церква, Україна)
e-mail: ilutsanastya@gmail.com

КАРПЕНКО
Олена
Володимирівна

аспірантка кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: lenakarpenko29@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5573-7147

МАТВИЄНКО
Олена
Валеріївна

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5746-4864

МИТНИК
Олександр
Якович

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: mytnyk1969@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-2916-7344

ПОПОВ
Олександр
Анатолійович

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: aropov70@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-4653-5352

СЕБАЛО
Людмила
Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: l.i.sebalo@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-6088-8652

ТАРАСОВА
Ірина
Олександрівна

аспірантка 3-го курсу кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: valuearhiv@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-9266-7853

ТЕСЛЕНКО
Тетяна
Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: t.v.teslenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-2072-1828

- ТОВКАЧ
Ірина
Євгенівна** кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: i.y.tovkach@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-9398-6398
- ХИМИЧ
Марта
Андріївна** здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: 20fpp.m.khymych@std.npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-8230-6749
- ЧАНЧИКОВ
Ілля
Костянтинович** доктор філософії (PhD) у галузі психології, викладач кафедри практичної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: chanchikovil1@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4023-8622
- ЧЖАН
Цзін** здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: jing774225664@qq.com
https://orcid.org/0009-0009-7325-0813
- ШЕРЕМЕТ
Інеса
Володимирівна** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'язбережувальної освіти та фізичної рекреації, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: i.v.sheremet@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-8766-8115
- ШУЛИГІНА
Раїса
Андріївна** кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
e-mail: shulyhina@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5857-351X

**ЯН
Цзінвень**

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: yangjingwen59@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-7774-694X

**ЯРЕМЕНКО
Михайло
Григорович**

Заслужений учитель України,
директор Білоцерківського академічного ліцею
«Мала академія наук» Білоцерківської міської ради
Київської області
(Біла Церква, Україна)
e-mail: statelic@ukr.net
https://orcid.org/0009-0000-95343732

AUTORS

Viktoriya
AGILIAR TUKLER

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
of the Department of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: v.v.ahiliar-tukler@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0000-5548-1938

Natalia
ANDRUSHCHENKO

Candidate of Psychological sciences head teacher
at the Department of Preschool education,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: nataliandrushchenko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-4667-8824

Liliya
BARANOVSKA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Preschool Education Department,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: liliya03.05@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3437-7995)

Qi
WANG

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: wangqi771207@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6845-1447

Kateryna
VASYLENKO

PhD in Educational, Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Health Education
and Physical Recreation,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: k.s.vasylenko@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-3152-4790

Tetiana
VASIUTINA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Primary Education
and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-0253-1932

Ivan
VEDMEDENKO

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: Jony.Silenc@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-9235-2642

Daria
HUBARIEVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of
the Department of Primary Education and
Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: kameta2014@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4513-8586

Maksym
YEVDOKYMOV

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: Emn080808@gmail.com
https://orcid.org/0009-0002-2865-5191

Anastasiya
ILUTSA

Applicant of the Small Academy of Sciences
competition, 10th grade student of the Liceum «Small
Academy of Sciences» of the Belotserkiv City Council
Kyiv Region
(Bila Tserkva, Ukraine)
e-mail: ilutsanastya@gmail.com

Olena
KARPENKO

PhD student at the Department of Primary Education
and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: lenakarpenko29@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5573-7147

Olena
MATVIHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary Education and
Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5746-4864

Oleksandr
MYTNYK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: mytnyk1969@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-2916-7344

**Oleksandr
POPOV**

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: apopov70@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-4653-5352

**Liudmyla
SEBALO**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: l.i.sebalo@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-6088-8652

**Iryna
TARASOVA**

3rd year postgraduate student of the Department of
Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: valuearhiv@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-9266-7853

**Tetiana
TESLENKO**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: t.v.teslenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-2072-1828

**Iryna
TOVKACH**

Candidate of Psychological sciences head teacher
at the Department of Preschool education,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: i.y.tovkach@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-9398-6398

**Marta
KHYMYCH**

Applicant of the Second (Master's) Level of Higher
Education Speciality 013 Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: 24pf.m.khymych@std.udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-8230-6749

**Ilya
CHANCHIKOV**

Doctor of Philosophy (PhD) in psychology,
Lecturer of the department of Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: chanchikovil1@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4023-8622

**Zhang
JING**

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: jing774225664@qq.com
https://orcid.org/0009-0009-7325-0813

**Inesa
SHEREMET**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Health
Education and Physical Recreation,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: i.v.sheremet@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-8766-8115

**Raisa
SHULYHINA**

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department
of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: shulyhina@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5857-351X

**Yang
JINGWEN**

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: yangjingwen59@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-7774-694X

**Mikhailo
YAREMENKO**

Honored Teacher of Ukraine, Director of the Liceum
«Small Academy of Sciences» of the Belotserkiv City
Council, Kyiv Region
(Bila Tserkva, Ukraine)
e-mail: statelic@ukr.net
https://orcid.org/0009-0000-95343732

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Запрошуємо Вас до публікації матеріалів
у науковому журналі

«ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР»
«EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE»

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія KB 24701-14641 P від 16.02.2021 року*

- Журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (**категорія «Б»**) у галузі **педагогічних** наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями) на підставі наказу МОН №778 від 20.06.2023 р. та галузі **психологічних** наук (053 – Психологія) на підставі наказу МОН №1035 від 23.08.2023 р.

Видання **індексується** у міжнародних та національних наукометричних базах:
Google Scholar (2023 р.): <http://bit.ly/3l1DntM>;

Open Ukrainian Citation Index (2023 р.): <https://ouci.dntb.gov.ua/?journal=освітньо-науковий+простір>;

«Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України (2023 р.): <http://nbuv.gov.ua/j-tit/educsc>;

Національний репозитарій академічних текстів (електронна версія видання розміщується в репозитарії УДУ імені Михайла Драгоманова) (2022 р.): <http://enpuir.npu.edu.ua>

- Редакція здійснює присвоєння міжнародного цифрового ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier) кожному опублікованому матеріалу, що дає змогу авторам знайти свою наукову працю на сайті Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Періодичність виходу журналу: **2 рази** на рік. Прийом рукописів здійснюється на постійній основі до 25 квітня та 25 жовтня щорічно.

Тематична спрямованість:

- 011 – Освітні, педагогічні науки,
- 012 – Дошкільна освіта,
- 013 – Початкова освіта,
- 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями),
- 053 – Психологія

Засновником наукового видання є УДУ імені Михайла Драгоманова та співзасновником ГО «Українська асоціація педагогів і психологів дошкільної, початкової та позашкільної освіти».

Цільовою аудиторією Журналу є: доктори та кандидати наук, молоді науковці (докторанти, аспіранти, здобувачі, магістранти), фахівці-практики, які активно займаються науковими дослідженнями в галузі освіти.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РУКОПISУ

До друку приймаються статті, що мають наукову і практичну цінність та не опубліковані раніше в інших наукових виданнях. Автор / співавтор(-и) несуть персональну відповідальність за оригінальність тексту статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних та географічних назв, та інших відомостей, а також за якість і зміст англійського блоку й за відсутність в матеріалах даних, які не підлягають відкритій публікації.

Мова рукопису: українська, англійська.

Забороняється використання джерел інформації держави-окупанта або держави-агресора у науковій та науково-технічній діяльності: цитування в тексті, внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в інших країнах та джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території Росії та Білорусі.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ

- ✓ електронний варіант рукопису статті зберігати у форматі ***.RTF**, підготовлений у текстовому редакторі **Microsoft Word**;
- ✓ обсяг статті – **12 сторінок**;
- ✓ формат аркуша – **A4 (210x297)**, орієнтація сторінки – **«книжна»**;
- ✓ шрифт **Times New Roman**, кегль **14**;
- ✓ інтервал між рядками – **1,5 пт.**, відступ першого рядка (абзац) – **1,25 см.**;
- ✓ параметри сторінки: ліве, праве – **2,5 см.**, верхнє, нижнє – **2 см.**;
- ✓ у тексті не допускається вирівнювання **пропусками**;
- ✓ у тексті використовується **дефіс «-»**, який не відділяється пропусками та **тире «—»**;
- ✓ лапки « »». Якщо є цитата в цитаті або в цитаті міститься слово в лапках, то зовнішні лапки – « »», а внутрішні – “ ”».
- ✓ ініціали відділяються від прізвищ **нерозривним пробілом** (комбінація клавіш Ctrl+Shift+Пробіл);
- ✓ графіки, рисунки, фотографії слід вставляти в текст статті у відповідному масштабі **як об'єкт**. Положення об'єкта – **«в тексті»**;
- ✓ рисунки, створені у вбудованому у Microsoft Word редакторі рисунків, слід подавати як **згруповані об'єкти**.

СТРУКТУРА СТАТТІ:

рядок 1 – індекс **УДК** (Times New Roman, вирівнювання за лівим краєм);

рядок 2 – пустий рядок;

рядок 3 – назва статті (вирівнювання за центром, напівжирний шрифт, великі літери) може містити **до 10 слів** без скорочень, має розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців;

рядок 4 – прізвище, ініціали автора (-ів) статті (не більше трьох осіб); науковий ступінь, вчене звання (за наявності), посада із зазначенням кафедри / лабораторії / відділення (вирівнювання за центром);

рядок 5 – місце роботи / навчання, адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора (вирівнювання за центром); якщо автор не має ORCID-коду, його можна отримати за покликанням <https://orcid.org/>;

рядок 6 – пустий рядок;

абзац 1 – **розширена** анотація українською мовою *курсивом* (не менше 1800 знаків без пробілів, міжрядковий інтервал – 1 см., абзацний виступ – 1,25 см.), ключові слова (мінімум 5);

пустий рядок;

абзац 2 – інформація про авторів та статтю **англійською мовою**: назва статті (вирівнювання за центром, напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри, місце роботи / навчання, адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора;

пустий рядок;

абзац 3 – **розширена анотація** англійською мовою *курсивом* (не менше 1800 знаків без пробілів) та ключові слова (5-10 слів). Переклад англійською мовою повинен бути достовірним.

Редакційна колегія журналу «ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР» **звертає особливу увагу** авторів рукописів до написання анотації / Abstract. Резюме повинно бути «мініатюрою» рукопису автора і коротко охарактеризувати актуальність, мету, методи та результати дослідження. Рекомендовано уникати речень типу: «Було проаналізовано проблему», «Було розглянуто...», «Було розкрито сутність».

Рекомендовано будувати більшість речень за зразком: «Виявлено ...», «З'ясовано ...», «Встановлено ...», «Здійснено...», «Підтверджено» тощо.

У випадку, якщо стаття **англійською мовою**, вся інформація про авторів та анотація подається двома мовами англійською та українською: назва статті (напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора / авторів, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри / лабораторії, місце роботи / навчання) адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора, розширена анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) та ключові слова (5 – 10 слів).

Структурні елементи тексту статті

(з обов'язковим зазначенням в тексті):

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження / Introduction and current state of the research problem.

Важливо у вступній частині чітко сформулювати понятійний апарат, щоб уникнути його неоднозначного трактування. У вступі також викладаються особливості сучасного стану дослідження проблеми.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, де указати започаткування розв'язання цієї проблеми, на які опирається автор, а також обов'язкове виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю.

Мета і завдання дослідження / The purpose and objectives of the study.

Мета статті має чітко показувати предмет дослідження та бути конкретною (мета має бути одна!); далі – завдання (мінімум – 2-3).

Висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює уже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених.

Методи дослідження / Research methods (можуть бути викладені у результатах дослідження).

Методи дослідження передбачають опис їх основного змісту, характеристик і показників, які вони фіксують, та одиниць вимірювання.

Виклад основного матеріалу дослідження / The statement of the main material research (може мати як теоретичну, так й емпіричну частини) здійснюється відповідно до завдань із повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень / Conclusions and perspectives of further researches у цьому напрямі.

Текст статті має бути уважно **вчитаний і перевірений**. Статті друкуються в авторській редакції, тому відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Список використаних джерел / References розміщується після тексту статті в алфавітному порядку; друкується через 1,5 інтервал, 14 кеглем, шрифтом Times New Roman і оформляється згідно з вимогами державного стандарту ДСТУ 8302:2015. «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

References оформлюється за міжнародним бібліографічним стандартом **APA (American Psychological Association (APA) Style)**.

Транслітерація здійснюється незалежно від мови оригіналу відповідно Постанови кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови). Для автоматизації процесу транслітерації та складання бібліографічних посилань рекомендується використовувати online-сервіси:

для україномовних джерел – <http://ukrlit.org/transliteratsiia#source=0JrQuNGX0LI=>;
словник – <https://slovnuk.ua/index.php>;

– для інших мов застосовуються регіональні сервіси;

– для англійськомовних джерел транслітерація не застосовується

для складання бібліографічних посилань <https://www.citethisforme.com>;

<https://vak.in.ua>

Посилання на джерела в тексті подаються в квадратних дужках [2, с. 25; 5, с. 33-34], у яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (без сторінок) відокремлюється від іншого крапкою з комою або дефісом [3; 4; 6; 8-10]).

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ:

Для розгляду опублікування статті автору необхідно надіслати на електронну адресу редакції ESS.journal.21@gmail.com наступні матеріали:

– **наукову статтю**, оформлену відповідно вказаним вимогам у форматі *.RTF.,

– **інформаційну довідку** про автора / співавтора(-ів).

З прикладами оформлення статті можна ознайомитися в додатку 1 до інфо-буклету або на офіційному сайті видання за покликанням: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/autor>; та інформаційної довідки про автора / співавтора(-ів) у додатку 2, а також через заповнену Google Form за покликанням: <https://forms.gle/Ws8iYbYiEjMnLSMPA> або QR-кодом.

Приклад підпису файлів: **Попова_стаття, Попова_довідка.**

Статті **аспірантів, магістрантів, педагогів-практиків** подаються з **рецензією** наукового керівника, науковця відповідної галузі або **витягом** з протоколу засідання кафедри / лабораторії з рекомендацією статті до друку, оформленою й затвердженою відповідним чином.

Приклад підпису файла: **Попова_рецензія.**

Важливо! Редакційна колегія Журналу здійснює перевірку надісланих матеріалів на унікальність, з використанням відповідного програмного забезпечення та рецензування.

Редакція залишає за собою право на редагування текстів, зберігаючи при тому головні висновки та авторську стилістику.

УМОВИ ОПЛАТИ:

Публікація статей у науковому журналі здійснюється за рахунок фізичних і юридичних осіб. У разі позитивного рішення, авторам впродовж 3-х робочих днів адресується повідомлення про **прийняття статті** до друку та **реквізити для оплати** публікаційного внеску. В іншому випадку – повідомлення про необхідність доопрацювання або відхилення рукопису.

Після підтвердження про прийняття статті автор надсилає на електронну адресу редакції ESS.journal.21@gmail.com відскановану квитанцію про сплату публікаційного внеску.

Приклад підпису файлу: **Попова_квитанція.**

Вартість публікації становить **800** грн. за **12** сторінок тексту включно з анотацією, списком використаних джерел та references. Кожна додаткова сторінка сплачується окремо у розмірі **35** грн. Публікаційний внесок покриває витрати, пов'язані з рецензуванням, коректурою і редагуванням статей, макетуванням журналу та розміщенням його електронної версії у відкритому доступі на сайті видання.

За бажанням автори статей можуть замовити друкований примірник журналу, вартість якого – **600** гривень, які необхідно сплатити додатково до публікаційного внеску. Авторські замовлення на друковані версії журналу будуть направлені адресатам після розміщення поточного випуску на сайті.

**Рукописи, що не відповідають зазначеним вимогам,
розглядатися не будуть.**

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція наукового журналу «Освітньо-науковий простір»: вул. Олександра Косицького, 8/14, УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна, 01054

Графік роботи: Пн.-Пт. 9.00 – 17.00 (крім святкових днів)

Контактний телефон: +38 (050)-698-01-84

E-mail: ESS.journal.21@gmail.com

Web: <https://ess.npu.edu.ua/>

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 373.3:37.015.31:57.081.1

УЧАСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРИРОДООХОРОННІЙ РОБОТІ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Попова Т. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0931-1947-1074>
e-mail: turbar@gmail.com

© Попова Т. В., 2023

Анотація. Мовою статті (зі збереженням всіх структурних елементів тексту статті).

Обсяг: 1800 знаків без пробілів (250-300 слів).

Ключові слова: 5-10 ключових слів чи словосполучень.

PARTICIPATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN ENVIRONMENTAL WORK AS IMPORTANT CONDITIONS FOR FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE

Tetiana Popova

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
Pyrohova Str., 9, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0931-1947-1074>
e-mail: turbar@gmail.com

© Popova T., 2023

Abstract. Англійською мовою (зі збереженням всіх структурних елементів тексту статті).

Обсяг: 1800 знаків без пробілів (250-300 слів).

Key words: 5-10 ключових слів чи словосполучень.

Текст статті: Наявність екологічної кризи, яка охопила всю планету, свідчить про те, що сучасне суспільство характеризується недосконалістю сформованості у людей екологічної компетентності. Для вирішення цієї проблеми...

Список використаних джерел:

1. Ванцовська О. А. Формування екологічної компетентності дітей в умовах дошкільного навчального закладу. *Таврійський вісник освіти*. 2011. № 1. С. 47-54.
2. Закон України «Про освіту». Законодавство України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380). Редакція від 06.04.2022, підстава – 1986-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Червінська І. М. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі. *Освітні обрії*. 2019. № 49(2). С. 48-54. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/2327/2812>

References¹:

1. Vantsovska, O. A. (2011). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Formation of ecological competence of children in the conditions of preschool educational institution]. *Tavriiskyi visnyk osvity – Taurian Bulletin of Education*, 1, 47-54 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»] (2014). Zakonodavstvo Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37-38, st. 2004). Redaktsiia vid 12.05.2022, pidstava – 2003-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

3. Chervinska, I. M. (2019). Muzeina pedahohika yak instrument vzaiemodii zakladiv osvity i muzeiv u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Museum pedagogy as a tool for interaction between educational institutions and museums in the modern socio-cultural space]. *Osvitni obrii – Educational horizons*, 49(2), 48-54. Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/2327/2812> [in Ukrainian].

¹ Оформлення **References** здійснюється за міжнародним бібліографічним стандартом **APA (American Psychological Association) Style**

Додаток 2

Інформаційна довідка про автора / співавтора(-ів)

Інформація про автора / авторів	Українською мовою	Англійською мовою²
Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра / лабораторія (без скорочень)		
Місце роботи або навчання, місто: заклад вищої освіти або наукової установи (без скорочень)		
Друкований примірник журналу, який оплачується додатково до редакційного внеску, за бажанням автора (так / ні).		
Адреса надсилання видання у разі його замовлення за рахунок відправника (відділення «Нової пошти»)		
Електронна адреса		
Номер контактного телефону		
ORCID (http://orcid.org/...) (вказати обов'язково)		
Назва (тема) статті		
Назва тематичної спрямованості журналу		

² Обов'язково для заповнення

Наукове видання / Scientific publication

ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР
EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE

Науковий журнал / Scientific Journal

Випуск 7 (2– 2024). Том 2/ Issue 7 (2 – 2024). Volume 2

Засновник і видавець / Founder and publisher:

Український державний університет імені Михайла Драгоманова /
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Співзасновник / Co-founder:

ГО «Українська асоціація педагогів і психологів дошкільної,
початкової та позашкільної освіти» /
NGO «Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Preschool,
Primary and Extracurricular Education»

Виходить з 2021 р.

Періодичність / Frequency:

2 рази на рік / 2 times a year

Адреса редакції / Editorial office address:

01054, вул. Олександра Кониського, 8/14, педагогічний факультет,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ (Україна) /
01054, 8/14 Oleksandr Konyskyi Str., Pedagogical Faculty,
Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)

Контакти / Contacts:

тел./tel.: +38 (50) 698-01-84
e-mail: ESS.journal.21@gmail.com; web: <https://ess.npu.edu.ua/>

Редагування та коректура / Literary editor

Бібліографічне редагування / Bibliographic editor

Раїса Шулигіна / Raisa Shulyhina

Комп'ютерний дизайн / Computer design

Олена Щербина / Olena Shcherbyna

Підписано до друку 11.11.2024. Формат 60x84 $\frac{1}{8}$.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура PT Serif.
Умовн. друк. аркушів – 20,69. Обл.-вид. аркушів – 18,35.
Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net